

עפע רב

גיליון חודשי מתורתו
של הרב עדין
אבן-ישראל שטיינזלץ

* * *

גיליון אב תשכ"ד

הקדמה

חודש מנחם אב הוא החודש שבו, יותר מכל חודש אחר, אנחנו מכוונים את עצמנו לחיות את חיי השכינה, אנו חשים את כאביה, אנו חשים ביתר שאת את כאבינו ומבקשים תיקון לעולמינו שנמצא בגלות, בשבירה ובהסתר. בחודש אב אנו מציינים את יום ההולדת של הרב עדין בלב ימי האבלות על החורבן וגם את היארצייט הטרי של הרב ב"ז אב, יום שבו ימלאו ארבע שנים לפטירתו.

הרב היה אדם בעל צדדים רבים, נושאים רבים עניינו אותו ואישיותו הקיפה קווים רבים מאוד של חיים. אך נדמה שקו אחד, קו השייך ביותר לחודש אב, שוזר חלקים גדולים מחייו, מפעולתו ומורשתו. הרב עדין רצה בכל ליבו להרים את קרן ישראל, לאוקמי שכינתא מעפרא, לתקן את שבר בת עמינו ולהקים את סוכת דוד הנופלת. ראשיתו של הקו הזה הוא במודעות המתסכלת והחרפה של בעיות היסוד הרבות של המציאות בדגש על המציאות של העם היהודי, של היהדות. כל דפי 'רשפים' - הגיליון אותו הוציא יחד עם חבריו בטרם מלאו לו עשרים - רוויים במודעות החרפה של משבר, של פגם וחיסרון. אף הרב לא הסתפק בניתוח ובהעמקת תודעת החסר. הקו שאותו גרס היה קו של עיזוז, של גבורה, של גדלות המוחין. צריך לגדול, צריך לצמוח, צריך לעשות ולפעול, לתקן ולבנות. חזון התחיה והתיקון שהרב התחיל להתוות תפור למימדים גדולים, גדולים ממידת רוב בני האדם כפי שהם תופשים את עצמם, אבל כפי שהרב חזר שוב ושוב: כל אחד יכול וצריך לעשות יותר, כל אחד יכול וצריך לגדול יותר ממה שהוא כעת. הדברים הללו עשויים להישמע כמעין סיסמא, אך אצל הרב הקריאה הזו הייתה ממשית מאוד ולפיה כיוון את חייו. הקול של הרב עדין שנשמע גם בדפי הגיליון שלפניכם קורא לאנשים בראש ובראשונה להכניס את עצמם לתוך הסיפור הזה, להיות מאלה שהשבר נוגע להם, להיות מאלה שמקדישים את חייהם לתיקון. האנשים הללו

לא תמיד בולטים, לא תמיד מצליחים וחייהם לעתים רצופי אכזבות
מעצמם ומן המציאות אך בסופו של דבר הם האנשים שנמצאים עם
השכינה ומקרבים את הגאולה.

אנחנו נמצאים בפתחן של מאורעות גדולות, "המו גויים מטו ממלכות",
העולם מזדעזע, מציאות חדשה נולדת, אנחנו צריכים לגדול גם כן,
לצאת מן הקטנות שאוחזת בנו ולנסות עד כמה שאפשר לעשות צעד
אחד קדימה.

יהי רצון שהחודש הזה יתהפך מיגון לשמחה שלמה, נחמה, וגאולה
שלמה ונזכה לקבל פני משיח יחד עם כל ישראל.

לחיים!

המערכת: יאיר שוורצפוקס ואהרן בילט

השתתפו בהפקת הגיליון: נתנאל איתי, שלמה קונסטנטינובסקי, הלל כהן
להרשמה והצטרפות להפצת הגיליון ולתרומות ניתן לפנות למספר: 054-301-6657

TalmideiHarav@gmail.com

עיצוב גרפי: עיצובי שיר' 052-8954475

הגיליון מוקדש לרפואת

יוסף שלמה בן חנה

בתוך שאר חולי ישראל.

ולהצלחת ושמירת כל עם ישראל

תוכן עניינים

ג' אב - יום ההולדת של הרב

- 7.....'אתם חייבים לגדול'- התוועדות יום הולדת
- 20.....שמואל כמחדש דתי
- 26.....קווים לעקרונות שלהבתי-ה

ט' באב ותשעת הימים

- 33.....איכה - מאמר
- 39.....כמה עוד אפשר לסבול?

קובץ מאמרים

- 41.....לחיות את עצם החיים
- 49.....עבודת התפילה
- 58.....להיות חייל

י"ז אב - יום הפטירה של הרב

- 62.....יום זיכרון - הרצאה
- 66.....'להמשיך ולעשות' - מתוך הספד על הרבי

ג' אב - יום ההולדת של הרב

”

היו כמה דברים, כמה עניינים שבאמת העסיקו אותי וכבשו את לבי. אכן באמת ובתמים רציתי בטובת עם ישראל, ורציתי בקשר בין ישראל אל הקב"ה, והדבר מילא את לבי, לקראתו ולמענו עשיתי את מה שעשיתי. אולי התכוונתי גם לעצמי, אבל באמת ובתום לב אהבתי את ישראל, אהבתי את הקב"ה ורציתי בשניהם, למענם עשיתי. אולי לא מספיק, אולי לא נכון - אבל בכל לב.

הרבה הרבה הרבה רציתי לעשות. והאמינו לי, לא לכבוד עצמי. אש בערה בי: למען ה' ולמען משיחו. לו ידעתי שאחרים עושים טוב ממני הייתי מצטנע בפניה קטנה. סהדי במרומים שלא נדחקתי ולא נדחפתי מעצמי לא לכבוד ולא לשררה ולא לכל הדומה לדבר. אבל הרבה הרבה רציתי לעשות. אנא מכם: המשיכו לעשות את מה שרציתי.

המשיכו לעשות דברים שיעשו קשר בין אלה: אלקי ישראל ועם ישראל, העולם ומלואו והתורה, שיהיו ארבעתם כארבע אותיות של שמו הגדול.

(קטעים מתוך מכתב שכתב הרב ערב ניתוח מסוכן, בשנת תש"מ)

”

אתם חייבים לגדול

מתוך התוועדות ג' אב תשע"ו

תליה גדולה. אם אני הייתי יכול לעשות את זה, הייתי מרגיש הרבה יותר טוב...

הסברתי כבר שיש לנו ראש השנה שהוא יום הדין, וגם יום הזכרון. מה הוא הזכרון שזוכרים ביום הדין? בן אדם עושה חשבון של מעשיו, בעיקר מעשיו כלפי שמיא, מה עשה מהמעשים הטובים, מה עשה מהמעשים הרעים, וכל המעשים שיש לגביהם הערכה מוסרית ודתית. זה כמובן לא מצומצם דווקא בתחום של בין אדם למקום. ברור שבראש השנה ויום הכיפורים אם אדם עשה איזה צרות לחברו, זה זמן טוב לעשות תשובה וכך היה נהוג. יש דרש נאה על הביטוי שמופיע בתפילת ראש השנה: "זוכר כל הנשכחות" שאמרו על זה שהקב"ה זוכר את מה שאני שוכח. כלומר אם אני זוכר את המצוות שלי ואני שוכח את העבירות, אז הוא זוכר את העבירות שלי, ולהיפך אם אני זוכר את העבירות ובוכה על העבירות, אז הקב"ה זוכר כמה מצוות עשיתי, כי הוא זוכר כל הנשכחות והוא זוכר אותם לטובה. על כל פנים

בדרך כלל אנשים ביום ההולדת שלהם נמצאים במצב רוח טוב. יחד עם זה, וזו ההתחלה של הדברים, נראה שיום הולדת זה יום שעושים בו חשבונות. הראיה לזה היא שהמקום היחיד שמוזכר יום הולדת בתורה, זה ביום ההולדת של פרעה. בהמשך התנ"ך לא נזכר יום הולדת, ונזכרים דברים כאלה מפעם לפעם במשך הדורות, אבל יום הולדת במילים האלה מופיע רק ב"יום הולדת את פרעה". מה עושה פרעה? מעלה זכרונות, את זה שלחתי לבית סוהר, לזה הורדתי את הראש, ולזה עשיתי ככה, בואו נעשה איזה שהם סיכומים. וזה מה שפרעה עושה; אחד הוא מחזיר לעבודה, את השני הוא תולה על עץ והעולם נעשה יותר טוב. אז מה שפרעה מלמד אותנו הוא שיום הולדת הוא זמן של סיכום, עושים סקירה כללית של מה שהיה ואז באים לבדוק את הדברים איך שהם.

עכשיו תראו, היתרון של פרעה היה, שהוא יכול היה לתת למישהו משרה גדולה, והיה יכול גם לתת למישהו

באדם כזה, שביום ההולדת הוא יושב וחושב: מה גדול אני, מה רבו מעשי, מה יפה זנבי... ואפשר לחשוב על עוד המון דברים יפים. הוא מגיע ליום ההולדת בתחושת עונג, ורוצה רק שחבריו וידידיו, הוריו וילדיו כולם יחגגו את החגיגה הזו, לדעת מה הדברים

יום ההולדת

הוא זמן של חשבון
נפש, וחשבון נפש
אומר: מה עשית,
ובעיקר מה לא עשית,
במה נכשלת, במה
טעית. זה מזכיר
לא רק מה שהיה
בשנה הזאת אלא
גם בשנים
קודמות

גדולים שעשה. לצערי, וזה לא בגלל שזה בתשעת הימים, אצלי זה לא ככה... זו כנראה בעיה מובנית. אני מספר את זה לא כהדרכה בענייני

כל הדברים האלה הנזכרים והנעשים בראש השנה הם דברים ששייכים אל הקביעות הערכיות והדתיות. אבל יש בחיים שלנו דברים שלא שייכים לחשבון הזה. נניח, מה שעשיתי במשך השנה, השאלה אם נסעתי במשך השנה לחופש למקום מסוים, זה לא בתוך החשבון של הדברים שאני צריך לחשוב עליהם בראש השנה. אני לא צריך לחשוב בראש השנה אם קניתי כובע חדש וכיוצא בזה.

אבל יש זמנים ויש ימים אחרים שהם בבחינה אחרת. לדעתי יום הולדת זה גם כן יום של חשבון נפש, אבל זה לא חשבון נפש של מצוות ועבירות, לזה יש יום מיוחד שבו כל ישראל אמורים לעשות את החשבון שלהם. ביום הולדת אדם חושב בעצם את החשבון הפרטי, מאוד פרטי במובן הזה, הנה אני פה בעולם, עשיתי דברים במשך השנה שעברה, יש כל מיני חשבונות, יש חשבונות שעושים בשביל מס הכנסה, ויש חשבונות שעושים בשביל לדעת מאזן של חברה, הבעיה זה אולי לא כל כך חשבון של מאזן הנפש, אלא חשבון מה עשיתי במשך השנה, בעיקר בשאלה אחת, מה היחס שהיה במשך השנה הזו בין הפוטנציאל ובין הביצוע? ביום הולדת צריך לחשוב אל מה אני יכול לעשות, מה הייתי יכול לעשות, מה אני צריך לעשות, ובסוף גם מה עשיתי.

יש בוודאי איזה אדם, ואין עיני צרה

כן היו אומרים משהו, לא משהו מי יודע מה, אבל היו אומרים. על דברים טובים, לא אמרו. עכשיו, כשאדם גדל ככה, ואני רוצה לומר שנמצאים אחדים מכם, שאני מתעסק איתם באיזה שהם צורות ואני לא אומר מחמאות, אז זה מחמת הרגל, קשה לי לעשות דברים כאלה, קשה לי לבוא ולהגיד לבנאדם כמה אתה נחמד, כמה אתה מתוק, כמה עשית את הדבר. אומרים תודה, זה המקסימום שאומרים, זה לא עניין של רשעות אלא של הרגל.

אולי בגלל זה אבל גם בגלל דברים אחרים, כשאדם יושב וחושב על דברים, בין שהוא חושב על שנים רבות ובין שהוא חושב על שנה אחת, במחשבות שלי זה יוצר מן מצב רוח, וכל מכרי יודעים שסמוך ליום ההולדת שלי אני במצב רוח קצת עכור. למה? כי יום ההולדת מגיע. זה לא שמשוהו לא טוב יקרה ביום ההולדת, אבל יום ההולדת הוא זמן של חשבון נפש, וחשבון נפש אומר: מה עשית, ובעיקר מה לא עשית, במה נכשלת, במה טעית. זה מזכיר לא רק מה שהיה בשנה הזאת אלא גם בשנים קודמות. משום מה, אני לא יודע למה, אני נזכר מפעם לפעם בדברים, בין בכישלונות, בין בטעויות, בין בדברים אחרים שהיו, ואת כל אלה אני חושב שאני זוכר באופן בהיר מאוד. דברים אחרים אני פשוט לא נזכר בהם, צריך להזכיר לי שכך וכך היה הדבר.

חינוך אלא כחוויה אישית, אני גדלתי במה שקוראים לזה, בית פולני, ובית פולני זה דבר מסוים. במשפחה פולנית לא נותנים מחמאות, זה לא מקובל. יש מקומות, ואני רואה את הדברים האלה, שכשילד בא הביתה, ההורים שלו מחבקים אותו, מנשקים אותו ואומרים לו כמה הוא נחמד וכמה הוא יפה וכמה דברים ומעלות ועניינים יש לו, בין שיש בו אותם ובין שאין בו אותם, זה לא משנה. נותנים לו מחמאות והילד מלא במחמאות. בבית פולני לא אומרים מחמאות, זה לא נהוג. זו עובדה, ככל שהבית יותר פולני יותר נוהגים במנהג הזה. נוסף לכל העניינים הייתי בן יחיד במשפחה שהייתה קטנה מאוד. אני מנסה להיזכר, ומהיזכרון שלי, אני לא חושב שבמשך חיי עם אבא ואמא שמעתי מהם במישרין איזו מחמאה, פשוט לא זוכר דבר כזה. אני רוצה רק להוסיף, ואני זוכר את הדברים האלה בצורה מאוד חיה, מעולם לא היה לי ספק גם אז, שאבא ואמא אוהבים אותי אהבה גדולה, אלא שאת האהבה הזו לא מבטאים, זה לא נהוג. כל שכן אם אני עושה משהו ואני מצליח בו, זו אולי ראייה של איזה נפש גבוהה, שאם הבן מצליח זה ודאי צריך כך להיות, הבן שלנו צריך להצליח, אבל חלילה לא להגיד לו את זה. יכולתי לספר הרבה מאוד סיפורים על העניין הזה, אנשים שלא היה לי שום ספק לגבי הקשר ולגבי האהבה, אבל היה ברור לי שלא אשמע מהם מחמאות. על דברים רעים

אז יום הולדת זה יום שיש הרגשה כזו, נדבקים כל הימים, השנים, הימים שהלכו לבטלה, הימים שהלכו להבל ולריק, הימים שעשיתי כל מיני שטויות, טעויות, שגיאות.

...

סך הכל אני לא בא בטענות לקב"ה, אבל הייתה לי שנה עם קצת בעיות, בראשונה, היה לי ניתוח אחד גדול וארוך שעובר מקצה לקצה, כיוון שאני חי, זה שיבש כמה דברים שרציתי לעשות. אבל שוב, לתת תירוצים, הרבי מקוצק היה אומר, תירוצים תיתן למשטרה, למה זה ולמה זה, להמציא תירוצים זה טוב למשטרה, אבל כשאני לא עוסק בדברים שהם של משטרה, אז מה יש להגיד תירוצים, אני יכול להגיד, פה כאבה לי הבטן, פה היה כך, פה היה קשה לי ללכת, פה היה קשה לי זה, ובקיצור דברים, התבטלתי והתעצלתי ולא עשיתי את מה שהייתי צריך לעשות, ואני עדיין יכול לעשות תשובה על זה. זה אחד הדברים שאדם יכול לעשות ביום הולדת, הוא יכול להגיד ככה, אני משתדל מעכשיו לשנות את מעשי הרעים ולעשות מעשים טובים. האם זה הולך? אומרים על צדיק אחד גדול שהיה אומר 'על חטא', והיה אומר: "אשמנו, בגדנו, גזלנו, סלח לנו", ואחר כך היה אומר: "הרי אמרתי את זה גם אתמול וזה לא הועיל, אבל הפעם אני מתכוון באמת". אז תראו הנה אני

מדבר על גדולי עולם, על צדיקי עולם, אז זה אינו דומה, ובכל זאת הכוונות הן שאולי בשנה הבאה נעשה דברים בשלמות.

תראו, לגבי לימוד, ברור לי דבר אחד בהחלט: אם אנשים היו חיים קרוב לאלף שנה, אפשרי היה אולי להספיק ללמוד משהו, אולי קצת, אבל עכשיו שחיים אם בגבורות, אם בתוספות, כמה זמן אדם חי, באמת אי אפשר להספיק הרבה. עכשיו אני יודע שהיו אנשים

**ברור לי דבר אחד
בהחלט: אם אנשים
היו חיים קרוב לאלף
שנה, אפשרי היה אולי
להספיק ללמוד משהו,
אולי קצת...**

שהספיקו, מה אני יכול להגיד, ראשית לא כל אחד מקבל את הכישורים הנ"ל, יש אנשים שלומדים מהר וכמעט לא מאבדים כלום, יש כאלה שלומדים מהר וכל מה שהם לומדים הם לומדים בשלמות. הייתי שמח לטעון על עצמי

את רבי יהושע בן לוי, שכפי הסברה הוא אפילו לא היה תנא, והכניסו אותו למשנה כדי שהוא יסיים את המשנה.

"אמר רבי יהושע בן לוי", עכשיו חלק מהסיפורים על רבי יהושע בן לוי שאולי אסור להגיד אותם, ובפרט לא לדבר על זה בתשעת הימים. הסיפור האחרון שלו שהוא הולך ביחד עם מלאך המוות והם הולכים. מלאך המוות קיבל הוראה שצריך להתנהג איתו בכבוד, קיבל הוראה אז הוא עושה, הרי מלאך צריך לעשות מה שאומרים לו. אז הם הולכים ביחד לבדוק איפה הנחלה של רבי יהושע בן לוי, ואז בתוך הדרך הוא אומר למלאך המוות, תשמע, קשה לי ללכת יחד איתך, אתה מפחיד אותי, אתה הולך עם הסכין שלך ביד, ואני מפחד. אז מה נעשה? הוא אומר לו, תן לי, אני אחזיק את הסכין ביד. טוב, הוא מחזיק את הסכין, הולכים והולכים הלאה שזה גם כן סיפור עד שמגיעים לאיזה מקום שזה בערך המקום שלו, ואז רבי יהושע בן לוי קופץ ונכנס מעבר לגדר, וזהו הוא נשאר שם, הוא כבר הגיע לגן עדן, וקפץ על הגדר. הוא ברשימות של אנשים שנכנסו לגן עדן בחייהם, הוא פשוט קפץ פנימה, והסיפור שם נמשך, אחרי שמלאך המוות ראה שהוא לא יכול להוציא אותו משם, לגן עדן אין לו רשות להכנס, אז הוא אומר לו, לפחות תחזיר לי את הסכין, זה כלי עבודה שלי, הוא עונה לו אולי עדיף שהסכין תהיה אצלי, אז הקב"ה אומר לו תיתן לו, הוא

שאני כזה וכזה, לצער הלב זה לא קורה, אז אני מנסה, אולי אם הקב"ה יתן לי את הזמן, לנצל יותר את הזמן, אז אני אולי אלמד עוד קצת. האם השנים האלה טובות לעשות תשובה, אני לא יודע. בשביל ללמוד זה בוודאי עוזר, בכל תחום שאני לומד, הרבה יותר קל לעשות דברים אחרי שלמדתי כבר זמן. לגבי עשיית תשובה, משום מה לא נראה לי שזה הולך ככה, חוץ מדבר אחד - יש אנשים שכשהם מגיעים לגיל שבעים, או שישים, והם עושים את זה כבר בגיל עשרים, ממילא יותר קל להם לרמות את עצמם, יותר קל להם להגיד שהם גדלו בעוד שנה, אז בשנה שאחרי זה הם מרמה את עצמם, לא רק באופן חובבני, אלא הם נעשים בעלי מקצוע בזה איך לרמות את עצמם ולהרגיש שהנה אני הולך לקראת עתיד חדש ויפה.

...

ברשותכם נעשה סיום קטן ואני לא אאריך, זה יהיה בסדר, במה ששייך לסיום לא נאריך בדרשות.

נקרא את המשנה האחרונה בש"ס, לשאול שאלות אני יכול, אבל אני לא יודע את התשובות. זו המסכת האחרונה במשנה, ואני מבין שלא רצו לגמור עם המשנה שלפני זה, "חלות דבש מאימתי נטמאות", באיזה משקה הם נטמאות, לא רצו לגמור כך את המשנה, אז בשביל לצאת מזה, מביאים

צריך את זה, והוא מחזיר לו את הסכין. זה סיפור נורא יפה, איך רבי יהושע בן לוי סידר את מלאך המוות.

בכל אופן, "אמר רבי יהושע בן לוי: עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שלוש מאות ועשרה עולמות שנאמר "להנחיל אוהבי יש ואצרותיהם אמלא", יש הוא בגימטרא ש"י (310). עכשיו אני יותר טוב בלשאל שאלות, השאלה היא מה יעשה הצדיק עם 310 עולמות, מה הוא יעשה בזה, ילך לטייל מעולם אחד לעולם השני? מה הוא יעשה? נניח שהוא חי הרבה שנים, מה הוא יעשה בתוך העולמות האלה? בנוסף לזה שנראה לפי זה שהצדיקים, כל אחד חי לחוד, אז מה הוא יעשה שם? מה יש לו בעולמות האלה, סוסים? חתולים? עולם אחד של חתולים? מה יש לו בש"י עולמות? אם בתור נדל"ן אז גם אי אפשר למכור את זה, אז מה הוא יעשה בש"י עולמות?

עכשיו, "אמר רבי שמעון בן חלפתא" שהוא היה גם כן בשולי תקופת התנאים, "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום", זה נראה ככה, שה' עוז לעמו יתן, זה מה שצריך. אני מקווה, ניסיתי לכתוב על זה משהו, שהשנה הבאה עלינו לטובה, אולי תהיה שנה של עוז, בבחינת עוז, כי בחינת עוז זה לא דבר רע, עוז זה דבר טוב. ואחרי שיתן ה' את העוז,

אז יברך את עמו בשלום. אל תחשבו שאני עושה פה דרשה פוליטית, אמרתי כבר שאותם הדברים נאמרים גם בספר מיכה. כשהוא מתאר שם "והיה זה שלום", זה קטע מעניין במיכה, יש באופן מפתיע הפסוקים האלה "וכיתתו חרבותם לאיתים וחניתותיהם למזמרות", כמו שמופיע בישעיהו, ויחד עם זה, יש את העניין של מה הוא מספר מה יהיה השלום, יהיה שלום כך שאם מישהו ינסה להציק לנו אנחנו נרמוס אותו לחתיכות. אז אחרי שה' עוז לעמו יתן, כשה' יתן עוז לעמו אז יכול להיות שאחרי זה ה' יברך את עמו בשלום.

הסיום: הדרך עלן - אני רק רוצה להגיד שהדרך עלן שסיימנו את הש"ס זה בסדר, זה מובן, הדרך עלן זה בעיה מעניינת. אם יגיע לכם לעשות סיום בימים האלה, אז מה זה הדרך עלן? האם אני רוצה שהמסכת תלמד אותי בפעם הבאה, או שאני אלמד את המסכת בפעם הבאה, יכול להיות שיש בזה ענין, שקודם אני למדתי את המסכת, עכשיו המסכת לומדת אותי, היא מגלה מה יש שמה לעשות, מה יש שמה לתקן. דעתן עלך ודעתך עלן, אותו דבר. אני אומר שאני מבקש מהמסכת תחשבי עלינו, זה דבר יפה, שאני אומר שדעתנו עליך, יפה מאוד. אנחנו מבקשים מהמסכת, תחשבי גם את עלינו, כמה הצקנו לך, כמה ניג'זנו לך, כמה עשינו לך, בכל זאת תסלחי לנו, לא תתנשי מנן, לא נשכח אותך

ולא תשכחי אותנו.

...

טוב, בואו נגיד לכם כמה דברים, אחר כך אשלח אתכם לשלום, לא חלילה שאתם צריכים לצאת, תוכלו גם לאכול ולשתות, מה יעשו עם כל הדברים האלה אם לא תאכלו אותם? עכשיו אתם יכולים ככה בכוח ובעוז להתגבר ולעשות לזה מה שנקרא תיקון.

כמו שאמרתי, זה יום שאדם עושה סוג של חשבון נפש, אני כתבתי כמה ספרים, לא את כל הספרים שרציתי לכתוב. נמצאים לי במחשב כמה וכמה ספרים שהם מוכנים, חלק מהם מוכנים למחצה, ולשליש ולרביע, אחדים הם רק רעיונות, אחדים הם חצאי דברים. יש רשימה ארוכה למדי של ספרים וכל מיני תוכניות לעשות כמות הגונה של ספרים, אני לא אומר שזה יספיק למאה שנה, אבל זה מספיק לכמה שנים לעשות אותם כדבעי. יוצא לי חוסר מזל, שספרים קטנים לוקח לי הרבה זמן לכתוב, אני נכנס באיזה ספר וזה מסתבך ונעשה יותר גדול ויותר גדול, עד שנעשה פיל גדול, זו בעיה של מישהו שכנראה לא יכול להתעסק בקטנות. בכל אופן יש הרבה ספרים, ויש גם ספרים שכתבתי פה ושם, ואחרי כל זה, שבעיקר מה שרציתי לומר, כתבתי ספרים, ואפילו הייתי יכול להגיד שחלק מהספרים האלה לא רק שנפוצו בעולם אלא גם חלק מהספרים

הללו עשו שינוי בעולם. מפעם לפעם אני שומע סיפורי מופתים על הספרים שלי, לא עלי, אבל על הספרים שלי. איך שהספר הזה עשה מופת פה, עשה מופת שם, באמת דברים יפים.

סיפור מופת של בן אדם שאני לא מכיר אותו. הוא שלח לי מכתב גדול. הוא רופא, פסיכולוג באמריקה, ונולדה לו בת שהיתה אוטיסטית, מקרה חמור, עד שבסוף עם הזמן הוא שלח אותה לאיזה מוסד, מפני שפשוט היה קשה לו ולאשתו לטפל בילדה, היא גדלה, קיצור איך שהוא הוא נקלע לספר שלי על השושנה, הוא קרא אותו פעם אחת ועוד פעם אחת ועוד פעם, לפחות 17 פעמים, ואחד הדברים שיצא לו מסקנה ברורה מתוך הספר - שהוא צריך להחזיר את הבת שלו הביתה. אני לא חושב שכתבתי את זה, אני באמת לא זוכר בעל פה את כל מה שכתבתי, לא חושב שכתבתי את זה, אבל זו הייתה ההוראה מהספר. והוא לקח את הבת שלו הביתה, אוטיסטית, והוא התחיל לטפל בה בכל ליבו ובכל נפשו, הוא עשה ועשה ועשה, ובכל פעם התברר שלמרות שאף אחד לא האמין בזה, הבחורה השתפרה, הילדה השתפרה, השתפרה והלכה, וכל פעם היא חזרה ונעשתה כשאר בני האדם שבעולם, עד שבסוף הוא אומר עכשיו היא בחורה נורמלית. הוא שאל אותי אם הוא יכול לבוא ולהביא אותה שאני אראה אותה? אז הנה מופת.

ימיו הוא היה עייף, וגם פדנט, אגב, מבחינה של יהדות הוא גם הרג אחד מאנשי ישראל, רבי שלמה מולכו, הוא ציווה להוציא אותו להורג. המעניין הוא שציווה להוציא אותו להורג, אבל הוא נתן את הבגדים שלו לקהילה של פראג, הקהילה של פראג שמרה את הבגדים האלה, והם נזכרים בשולחן ערוך, ב'אורח חיים' ששם מוזכר הסיפור הזה שפסקו הלכה על פיו. בכל אופן האיש הזה בסוף ימיו היה הרבה יותר פרוש מהציבור, נתן את מלכותו לבנו ולאחיו, והוא ישב ככה ובין השאר ארגן לעצמו חזרה על הלוויה של עצמו. זו הייתה חזרה עם כל הטקס, עם כל האנשים וכל מה ששייך לזה, והוא היה שמה, השתתף גם כן בתור אחד מנושאי הלפידים. הוא רצה לראות איך תראה ההלוויה, איזה הספדים יגידו, אז יש בנאדם שרוצה לראות, לא רק רוצה שתהיה לו לווייה, אלא רוצה לראות איך זה יהיה בפועל ממש. זה הסיפור.

לי אין ענין בנושא הזה, ולכן לא אדבר על הספדים, אלא רק על דבר אחר, דבר שכן איכפת לי להגיד, אני לא יודע אם הדיבורים שלי מועילים, אם הייתי יודע שדיבורי מועילים, אז לא היה פוסק פי מגירסא, הייתי כל הזמן מדבר. אני רק חושש שדבורי הולכים שמה לתקרה ומעל התקרה ואחר כך נמוגים שמה, אולי שוכנים על העצים יחד עם האפרוחים של העורבים באותו הקן. בכל אופן תראו, עשיתי,

מהמופתים הגדולים שהאיש לא עשה שום דבר, אבל זה מופת. הכל בסדר אין לי טענות על העניין הזה. יש לי כמה דברים כאלה שקורה לי, מישהו סיפר לי שאישה קראה את הספר שלי, על הרבי, והאישה הזו מזמן שקראה את הספר התחילה לשמור טהרת המשפחה, זה לא כתוב בספר, ועכשיו יש להם 2 ילדים שנולדו בטהרה, יפה מאוד. לא ידעתי שלספר שלי יש כוח כזה, אם הייתי יודע שהוא כזה הייתי נותן אותו לכך וכך זוגות אם זה היה מועיל. אז ספרים זה דבר טוב, בנאדם עושה דברים, יש הרבה ספרים, הרבה דפים, אני לא ספרתי אותם, כמה מילים כתבתי בתוך השנים האלו, הרבה. הרבה מילים. אני יכול לעשות חשבונות אבל זה הרבה. וכמו שאמרתי לכם יש לי תוכניות לעוד שמונה, עשרה, שנים עשר שאני יודע עליהם ככה במבט ראשון, אחדים מהם קטנים, אחדים מהם גדולים, אחדים הם לכתוב אותם יקח לי זמן, אבל מה שרציתי לומר זה לא על זה, אני לא עושה על עצמי הספד. לא אוהב שאחרים עושים את זה עלי. בוודאי שאני לא אעשה על עצמי.

סיפרו בזמנו על קרל החמישי אחד המלכים הגדולים שאמרו על הממלכה שלו, שבממלכה שלו השמש לא שוקעת, הממלכה הייתה מאמריקה עד אירופה, אז הממלכה הייתה ענקית והוא היה אחד המלכים הגדולים. בסוף

ואני לא יכול להגיד שאני מצטער על אותם דברים שכתבתי, גם על דברים שכתבתי ולא פרסמתי, בעיקרו של דבר אני לא מצטער עליהם. דבר אחד שמציק לי עכשיו, אני מנסה, אם אני אעשה תשובה ראויה, אזכה לתקן, אני הייתי רוצה מאוד מאוד, מאוד מאוד להתעסק יותר עם בני אדם, הייתי רוצה יותר לעשות אנשים ולא ספרים. לעשות יותר אנשים מאשר ספרים. ספרים זה דבר טוב, ה' אולי יעשה בזה כל מיני דברים, אבל אני רוצה לעשות אנשים בכל הדרגות.

בשביל זה, אני רוצה לעשות דברים שיצרו אנשים, ובא נגיד שאם עשיתי משהו בתחומים האלה, זה לא היה מספיק, לא בכמות, וגם לא באיכות. תראו יש מישהו שהוא אומר שמה שהוא יכול לעשות זה ככה: הוא יצא בגדר של זהב טהור והתלמידים שלו יצאו בגדר של זהב שהוא לא לגמרי טהור, וככה זה ילך הלאה. אני לא מתכוון לזה, להיפך, אני מתכוון לדברים אחרים, לעניינים אחרים, לפעמים אדם זוכה ויש זכיה כזו שאדם זוכה שהוא יכול לעשות עולם של תלמידים שיהיה גדול ממנו, זה ענין גדול, זו תשוקה גדולה.

...

אתם אולי זוכרים את הסיפור הזה שסיפרתי לפני שנה על מעשה שהיה לי בעץ, סיפרתי לכם. אם מישהו היה

ואני לא יכול להגיד שאני מצטער על אותם דברים שכתבתי, גם על דברים שכתבתי ולא פרסמתי, בעיקרו של דבר אני לא מצטער עליהם. דבר אחד שמציק לי עכשיו, אני מנסה, אם אני אעשה תשובה ראויה, אזכה לתקן, אני הייתי רוצה מאוד מאוד, מאוד מאוד להתעסק יותר עם בני אדם, הייתי רוצה יותר לעשות אנשים ולא ספרים. לעשות יותר אנשים מאשר ספרים. ספרים זה דבר טוב, ה' אולי יעשה בזה כל מיני דברים, אבל אני רוצה לעשות אנשים בכל הדרגות.

בשביל זה, אני רוצה לעשות דברים שיצרו אנשים, ובא נגיד שאם עשיתי משהו בתחומים האלה, זה לא היה מספיק, לא בכמות, וגם לא באיכות. תראו יש מישהו שהוא אומר שמה שהוא יכול לעשות זה ככה: הוא יצא בגדר של זהב טהור והתלמידים שלו יצאו בגדר של זהב שהוא לא לגמרי טהור, וככה זה ילך הלאה. אני לא מתכוון לזה, להיפך, אני מתכוון לדברים אחרים, לעניינים אחרים, לפעמים אדם זוכה ויש זכיה כזו שאדם זוכה שהוא יכול לעשות עולם של תלמידים שיהיה גדול ממנו, זה ענין גדול, זו תשוקה גדולה.

...

אתם אולי זוכרים את הסיפור הזה שסיפרתי לפני שנה על מעשה שהיה לי בעץ, סיפרתי לכם. אם מישהו היה

רוצה רק לעזור לי למלא את רצוני, לעשות לי מתנה, למלא את רצוני זה לא לעזור לי לכתוב עוד ספר, עם זה אני אסתדר, בינתיים אני יכול לעשות את זה, אני אעשה את הדברים האלה, אם ייתן לי ה' שנים אז נעשה את הספרים האלה, אם ייתן לי עוד שנים, אז בוודאי יהיו עוד שלושה ארבעה חמישה ספרים, אבל זה לא משנה. אבל כמו שאמרתי הייתי רוצה בכל העולמות ובכל האופנים לעשות דברים. עכשיו אני לא מספיק הכול, אני, מה אני יכול לעשות? שתי ידיים, מקסימום, שתי רגליים מקסימום, ויש לי ראש אחד, גם כן מקסימום, עכשיו, לעשות כל מה שצריך לעשות, צריך שלוש מאות ידיים, שלוש מאות רגליים, זה מה שאני מנסה לשאול מאחרים, לבקש מהם, שישאלו לי את הידיים והרגליים שלהם, ואת הראשים שלהם, בכיוון הזה הייתי רוצה לעשות. שוב, יום אחד פגשתי מישהו שאמר לי דבר, אני לא יודע אם התכוון להעליב אותי או לא, אני לא בטוח, כי הוא ציטט מישהו אחר שהוא אולי כן התכוון להעליב אותי, ואני מאוד נהייתי. לא משום שאני מה שקוראים לזה, מהדר בלקבל עלבונות, יש עיסוקים יותר חשובים, ואני לא מהדר בזה. אומרים שזה מועיל לתיקון הנפש, מישהו אמר שאין דבר שיותר טוב לתיקון הנפש, מאשר לקבל עלבונות, מפני שזה לא מפריע לגוף, אני יכול לאכול ולישון ולעשות דברים, אבל זה עושה לי הצקה וזה

בסדר, אבל אני לא מתכוון לענין הזה. אני מתכוון שהוא אמר עלי: זה אדם שצריך לפחד ממנו, מפני שכל הדברים שהוא רצה לעשות, הוא הגשים. עכשיו היינו במסעדה, אני חושב שהוא אמר את זה לא מאהבה, לא משנה אם זה היה אמת, זה מה שהייתי רוצה לעשות

תראו יש רשימות של דברים שהייתי רוצה לעשות, לצער הלב, במשך זמן מסוים, כשלא הייתי כל כך מבוגר, הייתי הרבה יותר חולה, הרבה יותר, ולראות אותי אז זה לא היה משמח לב, אני תוהה איך בני ביתי סבלו אותי אז. בתוך הענין הזה ידעתי שבאיזשהו זמן אני אצטרך לעבור איזה ניתוח, אחר כך הסברתי לרופאים שאני ידעתי שהניתוח הזה, היה בו יותר סיכון מאשר לשחק ברולטה רוסית. יש חישוב כמה, אבל זה היה יותר מסוכן, ואני זוכר שהרופאים שלי היו ממציאים המצאות, חלק מהן היו מזעזעות, למה לדחות את הניתוח, פשוט פחדו. בסוף חתכו ועשו, והייתי נראה כמו מישהו שקם לתחיה, אי אפשר היה להכיר אותי. העניין היה שקודם לזה פחדתי להתחיל לעשות בני אדם, מפני שאמרתי שדברים כאלה צריך לעשות אותם. כשאני כותב ספר אז הספר נגמר בעמוד זה וזה, אין לזה תקנה, אבל כשאתה מטפל בבני אדם אתה לא יכול לטפל בהם, אלא אם יש סיכוי שאני אמשיך לעשות את זה, וקודם לכן לא ידעתי. אני זוכר ששאלתי את הרופא בזמנו כשהוא בדק

בתשובה. עכשיו כיוון שזה דבר שלא תלוי רק בי, כשאני יושב וכותב זה חלק מסוים תלוי בי, אני יכול לעשות את החלק הזה, חלקים אחרים אינני יכול לעשות, אבל בדברים שתלויים בבני אדם, אני תלוי בבני אדם, תלוי ברצון שלהם, במה שהם רוצים לעשות, במה שהם יכולים לעשות. אני לא חושב שיש מישהו שמכיר אותי שאמרתי לו פעם, תישאר במקום שלך ואל תעשה, תמשיך יותר גבוה, אני לא חושב שהיה אחד שאמרתי לו דבר כזה, כל מי שפגשתי אותו זה תמיד היה להגיד לאנשים, תגדלו, תצמחו ותעשו עוד יותר עוד יותר. לפעמים אני יכול לעזור, לפעמים אני לא יכול לעזור, ברוב המקרים אני לא יכול לעזור, אבל אני יכול להגיד לבנאדם אתה צריך לגדול.

אני אומר לכל אחד שילך כמה שאפשר יותר גבוה ויותר למעלה, ואם הוא לא יכול ללכת, אני מוכן לבעוט בו, לדחוף אותו, להיות, איך כתוב שמה, היה איש אחד שאנחנו לא יודעים עליו שום דבר חוץ מזה שאני חושב שזה היה רעיון טוב, שמגר בן ענת, שהוא הרג אנשים במלמד הבקר. זה בדיוק מה שאני עושה, אני פוגש אנשים ואני דוחף להם מאחורנית במלמד הבקר, אני אומר להם תלך קצת יותר מהר. לא יודעים עליו שום דבר חוץ מזה שהוא הרג כך וכך פלישתים במלמד הבקר, אני מכה אבל לא מספיק. והמלמד כנראה לא מספיק דוקר, אז אני מנסה שהמלמד

ומצא מה שיש לי, שאלתי אותו אמרתי לו תראה, אני לא פחדן, תגיד לי, מה הסיכויים שלי לחיות או למות. אני לא מפחד, פשוט, אם אני צריך לעשות איזה תוכניות, אני רוצה לדעת כמה שנים יש לי. אז הוא אומר ככה אם לא תעשה שום דבר אתה יכול לחיות עד 120 שנה, יהיה לך פחות ופחות נוח כל שנה שאתה ממשיך ככה, בלי לעשות טיפול יהיה לך פחות נוח, אבל תוכל לחיות. היה לי זמן שהיה לי פאנציטופניה, זה חיסרון של כל התאים, תאים אדומים ולבנים, כל התאים היו חסרים והייתי חי קצת על כל מיני מתנות של דם של אחרים, התאונה הכי קטנה היתה יכולה להרוג אותי. אחר כך כשעבר הזמן הזה, התחלתי לטפל באנשים, לכן זה מאוחר, לכן אין לנו מספיק אנשים בגיל הראוי לזה, דור שני, דור שלישי.

בכל זאת אני עכשיו גם לא יודע, אבל עכשיו אני יותר אמיץ, או יותר שוטה, על כל פנים זה ברור לי שזה מה שהייתי רוצה לעשות, הייתי רוצה לעסוק בכל מיני דברים שנוגעים לבני אדם, לעשות דברים עם בני אדם, וכמה שאפשר יותר גדול יותר עמוק ולא איכפת לי. עכשיו שאני יושב וחושב ביום הולדת מה עשיתי בעניין זה במשך שנה שלמה, שום דבר, התחלתי לכתוב כל מיני ספרים, זה לא מעלה ולא מוריד במשך השנה, אבל בדברים האלה לא עשיתי, אני עדיין רוצה לחזור בתשובה, אני מספר לכם מה אני רוצה לחזור

בשנה הבאה יהיה יותר ארוך, יותר חזק, ושידקור יותר.

אדם יכול להרגיש על עצמו שהוא קטן, זה בסדר, יכול אפילו להרגיש על עצמו שהוא הקטן ביותר באלפי מנשה, אבל שיהיה באמת קטן - זה אין לו רשות. גם גדעון בא ובוכה, מי אני ומה אני, אז המלאך אומר לו אתה לא שום דבר, ואתה תושיע את ישראל. והוא אומר לי מי אני, איך אני יכול, אני לא יכול, כי כפי הנראה גדעון היה בן של אבא עשיר, אבל הוא לא היה איש גדול, לא משבט גדול, משבט שהיה די מעוק, אז המלאך אומר לו אתה תלך להושיע את ישראל. הוא לא אומר לו אתה איש גדול הוא רק אומר לו אתה תושיע את ישראל.

זה מה שאני רוצה להעביר, את המסר הזה, המסר שחשוב לי עכשיו להגיד. זה לא משנה אם קטן אתה בעיניך, זה לא משנה אם אתה קטן או גדול ובלבד שתעשה את הדברים שצריך לעשות, וכל אחד יכול וצריך לעשות יותר. אני יודע שהאיזוב בקיר הוא לא מגיע לגודל של עץ גדול, אבל לאיזוב יש לו משהו מיוחד שמחייב אותו להיות קטן, לאדם אין משהו כזה, בנאדם יכול להיות גדול, בנאדם יכול להיות כתמר, כארז בלבנון.

צדיק כתמר יפרח, תמר זה עץ גבוה שגדל בכל מיני מקומות, מישהו אמר שהתמר גדל הראש שלו בגהינום

והרגליים שלו בגן עדן, יש מים מלמטה ויש המון שמש מלמעלה, הוא גדל וגדל. גם ארז בלבנון זה גם כן עצים גדולים. אז הצדיק שיהיה כתמר, שלא יהיה כאזוב שבקיר.

...

תזכרו כשאני מדבר על זמן כזה כשכל כך הרבה אנשים בישראל חולים, וכל כך הרבה אנשים הולכים כל שנה ושנה, אז השרידים שה' קורא להם, מה שנקרא להם, שארית בית ישראל, השארית הזאת היא צריכה לעשות, היא לא יכולה להחליט לעצמה להיות קבוצה של מסכנים שנשארים ביחד, מחזיקים אחד לשני ידיים ובוכים. שיעשו דברים! כל אחד שיעשה דברים ככל כוחו, ויותר מכוחו, שיעשה מה שיכול לעשות, שיעשה מה שהוא לא יכול לעשות.

כשהייתי צעיר בן 17 היו שני דברים שידעתי שאני לעולם לא אעשה, כי אני לא מסוגל, זה נגד הטבע שלי. א. לעולם לא אהיה מורה, משום אין לי סבלנות לאנשים, אתם לא יודעים כמה שאין לי סבלנות לאנשים, עכשיו שאני מלבין אתם לא רואים ולא יודעים כמה הייתי ג'ינג'י, במהות, בצבע לא כל כך, אבל במהות - ג'ינג'י. בפעם אחרונה שאני זוכר שכעסתי, לא סתם כעסתי, אני כועס גם היום, אבל אני מאוד דואג שזה לא יצא החוצה, אבל אז כעסתי כעס שלא יכולתי לראות מישהו

סוהר, כדי לענות לשאלה שלה. בכל אופן היה סיפור כזה, הבן נכנס לבית סוהר, והמכר סיפר לי שכל המשפחה התאספה, שמונים איש, לדון איך לעזור לו. עכשיו, אני לא יודע אם איש אחד נשאר מכל אלה, כולם נספו, אז אני צריך למלא את המקום של כל אלה, אני צריך למלא את המקום שלהם.

אז אני לא אספיק הרבה, אבל אני רוצה לעשות, אני רוצה לדבר על ליבכם, ומה שרציתי לעשות שה' הטוב יכפר, ואולי יבוא יום כמו שאני רוצה "אז ידלג כאיל פיסח ותרון לשון אלם", מי יודע יום אחד תשמעו אותי שר אופרות, זה לא נראה קרוב, נכון, אף אחד לא רוצה שאני אשיר אופרה, אבל זה מה שכתוב שם "תרון לשוני". גם אם לא יהיה, אתם יכולים לעשות, תעשו דבר במקום לתת לי מתנת יום הולדת, מישהו נתן לי איזה בקבוק של משקה, מה אני אעשה עם המשקה? אני אפילו לא בטוח אם המשקה הוא כשר, אז במקום לעשות את המשקה תעשו דברים טובים, טוב. לחיים טובים, לחיים לחיים.

שרציתי לבעוט בו, אז ניגשתי לדלת ונתתי בעיטה בדלת, ונשאר חור בדלת, כך הייתי בריה כזו, זה לא שאני מספר את זה בתור סימן לגדולה, זה רק אומר שבנאדם לומד קצת לעצור את עצמו. בסך הכול העניינים האלה, המזג הזה, הרצון, התבערה שיש לי בפנים, זה לא הלך לכליון, ועם כל זה אני מקווה שאעשה תשובה, אולי בשנה הבאה אוכל ככה לפתוח בפה גדול ובלשון כזו ולהגיד לכל אחד תרוץ, תקפוץ, תלך. עדיין אני לא יכול, אני יכול רק לפתות את האנשים, לדבר על העניין הזה, לעשות את הדברים הגדולים, לעשות את הדברים החשובים, לעשות את מה שצריך לעשות. צריך לעשות בשביל להשלים את כל הבעיות, להשלים את החסרונות, וכל אחד יש לו האחריות שלו.

רק סיפור כזה שיום אחד סיפר לי מישהו, שהוא היה מכר של המשפחה שלנו, ואז באותו זמן אבי המנוח שהוא היה באמת איש מלא הרפתקאות, רצה להגיע לארץ ישראל, והוא נסע בשביל זה. הוא חשב שהדרך שלו תהיה לעבור את הגבול דרך רומניה ושמה למצוא אוניה, אז תפסו אותו בגבול, והכניסו אותו לבית הסוהר, והוא ישב בבית הסוהר. אני כל זה לא ידעתי עד שיום אחד במקרה גמור, פגשנו ברחוב איזה אישה ששאלה אותו ברומנית משהו, והוא מאוד נהנה שהוא עדיין זוכר מספיק מה שהוא למד בבית

שמואל כמחדש דתי

פרק מתוך הספר 'דמויות מן המקרא'

ספרי שמואל נקראים על שם שמואל הנביא. אולם לאמיתו של דבר, רק חלק מהספרים, בערך המחצית הראשונה של ספר שמואל א', דנים במאורעותיו, במעשיו ובדבריו של שמואל הנביא. שאר ספר שמואל א' עוסק ביחסים בין שואל לדוד, ובמידה רבה זהו ספר מאורעותיו של דוד, לא פחות מספר שמואל ב', שדוד הוא גיבורו היחיד. משום כך נראה שהספר נקרא על שם שמואל משום שהוא הדמות המדריכה באותה תקופה.

ספר שמואל נקרא כך משום שבמידה מרובה הספר כולו עוסק ב"תקופת שמואל", תקופה היסטורית ששמואל מתחיל אותה – ומחולל אותה. כבר באזכורים במקורות קודמים מאוד מופיע שמואל כאחד האישים הגדולים ביותר בתולדות ישראל. בספר תהלים נאמר "משה ואהרן כהניו ושמואל בקוראי שמו". המדרש הלמד מכאן ששמואל שקול כנגד משה ואהרן גם יחד, אינו מחדש דבר אלא רק מבליט את מה שנאמר במפורש בכתוב. בכל מקור שבו נזכר שמואל הוא מופיע כאישיות יוצאת מן הכלל, כאחד האישים החשובים בתולדות ישראל. מן הראוי איפוא לחפש בכתובים ולמצוא מה מסופר על שמואל, שמעמיד את דמותו באור מופלא כל כך. מה עושה את שמואל גדול ונכבד כל כך, כדי שייקרא שמו לא רק על ספר, אלא כמעט על תקופה שלמה.

סיפורו של שמואל והבנת גבורתו אינם מובאים במקרא בצורה חדה ובולטת. סיפורי שמואל מותווים בעדינות ספרותית רבה. החלק המובלט ביותר בסיפור שמואל עוסק בעיקרו בדברים שאינם קשורים במישרין באישיותו או במפעלו. הולדתו של שמואל, המסופרת בהרחבה רבה בתחילת הספר, אביו ואמו, עלי הכהן ושמואל הילד – אלה הם קטעים אנושיים מרגשים ומרתקים, אבל הם כשלעצמם אינם מראים לנו מיהו בעצם שמואל האיש, הנביא והמנהיג. הסיפורים מקרבים את דמותו של הילד הקטן לובש המעיל ללבו של הקורא במקרא, בין שהוא עצמו ילד ובין שהוא מבוגר. אותו מעיל קטן שלבש, דומה שנעשה לא רק

חלק מתלבושתו, אלא אף חלק מדמותו של שמואל, עד שמדרש אגדה אחד אומר שאותו מעיל שנתנה לו אמו גדל אתו והיה עמו עד מותו. ובאותו לבוש הוא מתגלה גם לשאול אצל בעלת האוב, "איש זקן עוטה מעיל". כלומר אף ברגע זה האיש והמעיל מופיעים יחד. כל זה אולי נוגע ללב, אבל אינו מסביר את מפעלו של שמואל ואת משמעות אישיותו.

מבחינת המבט ההיסטורי יש לשמואל תפקיד חשוב ומכריע, ובכך יש הסבר מסוים מדוע גם אם אין מבינים את האיש שמואל, אנחנו חייבים להיות כל כך מודעים לפעילותו. במובן מסוים, שמואל הוא חותמה של תקופה והאיש שכותב ומחולל, לאודווקא מרצון, תקופה אחרת. שמואל הוא השופט האחרון והוא האיש שמכניס את המלוכה לישראל. במובן זה שמואל הוא החולייה המקשרת בין התקופה הכאוטית הבלתי מסודרת, תקופת התוהו ובוהו, של השופטים, ובין המבנה המאורגן של מדינה גורמלית פחות או יותר, שהתחילה במלכותו של שאול ואשר אינה נפסקת עם מותו של שמואל, אלא עם כל עליותיה וירידותיה היא נמשכת והולכת למשך דורות רבים, לפחות עד לחורבנו של הבית הראשון.

שמואל הוא האיש המסיים את התקופה של עם ללא הנהגה, ופותח תקופה חדשה – כאשר העם מופיע בצורה מדינית מאורגנת. למעשה, זהו מעבר מעם למדינה. השבטים, היישוב היהודי המפורר, שאין לו ארגון מרכזי, מחליט ליצור צורה ארגונית חדשה, על-ידי קבלת המלך. תפקידו ההיסטורי של שמואל בהקשר זה הוא היותו מעביר הסמכות מן השופט האחרון אל המלך הראשון, אולם אף על פי ששמואל ממלא את התפקיד הזה, ברור מתוך פרק ח' בספר שמואל עד כמה שמואל עושה זאת באונס ולא מרצונו. תפקידו זה של שמואל – על אף חשיבותו – אינו קשור לאמיתו של דבר באישיותו. שמואל אינו רק "מכשיר" הצריך למלא תפקיד מסוים, אלא אדם הפועל ויוצר משהו חשוב במציאות וברור כי ראייתו של שמואל בדורות הבאים אינה בתור האיש שהמליך את שאול, גם לא בתור זה שהביא לעולם את מלכות בית דוד וכל מה שכלול בה. דברים אלה הם מבחינה ידועה שוליים כלפי מפעלו ואישיותו של שמואל.

כדי להבין את מפעלו של שמואל עלינו לחזור ולקרוא את ספר שופטים ואף לנסות ולמצוא יותר ממה שכתוב במפורש בראשית ספר שמואל.

ביחס לתקופת השופטים מופיע מעין פזמון חוזר "בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה". הייחוד של תקופת השופטים, כפי שספר שופטים מעמיד אותה, הוא חוסר מבנה ארגוני אזורי יציב. מתוך עיון בספר שופטים מסתבר כי היתה תשתית מסוימת שהעם הסכים עליה ואשר ניתן היה להפעילה

במקרים יוצאי דופן, אך לא במהלך החיים הנורמלי. עובדת גיוסם וליכודם של כל שבטי ישראל למלחמת חורמה – כמו זו של פילגש בגבעה – מוכיחה שהיו נושאים שבאמצעותם הופעל העם, שהיתה קיימת תשתית מדינית סמויה, אולם היה צורך בזעזוע יוצא מן הכלל כדי להשיג את הדבר.

ברור איפוא שהיתה תשתית חברתית לאומית אף בתקופת השופטים, אלא שהתשתית לא היתה אמינה. המערכת פעלה רק במקרים יוצאי דופן, תחת לחץ כבד וכאשר נמצא אותו מנהיג שהיה מוכן לקבל על עצמו את הארגון. בחיים האזרחיים הפשוטים המערכת לא פעלה. זו הסיבה ששוד, אונס, ושאר אירועים, שאין להם כל קיום בתוך מבנה חברתי יציב – היו מצויים בתקופת השופטים. בתקופת המלוכה משתנה התמונה. מכאן ואילך מתרחשת התהוות של מדינה, אשר כמבנה חברתי יש לה בעיות אחרות, אבל קיים סדר בסיסי של חיים אזרחיים יציבים.

תקופת השופטים מתוארת כמסכת היסטורית הבנויה כולה ממסכת גלים (דתיים ותרבותיים). העם עוזב את ה' – תקופת משבר – העם שב אל ה' – וחוזר חלילה. השופטים אינם רק מנהיגים צבאיים־אזרחיים, מרביתם הינם במידה מסוימת אנשי אמונה. הם אינם רק מנהיגים צבאיים כאריזמטיים מכוח אישיותם הפרטית, אלא גם מנהיגים הבאים בכוחה של בשורה. כמעט כולם באים בשם ה', או עושים דבר בשם ה'. אם מעיינים בסיפורי השופטים לגופם, אפשר לראות כמעט אצל כל שופט את ההכרזה הזו למן השליחות של אהוד, הבא כביכול כשליח האומר את דבר ה', עד "לחרב לה' ולגדעון", וכן הלאה.

נראה שבמשך תקופה זו (שקשה לנו להעריך במדויק את משך הזמן שלה, אבל בוודאי ארכה מאות שנים אחדות) יש ירידה והתנוונות של כל המהות הדתית היהודית. כאשר עם ישראל מתיישב בארצו, לאחר השלב הראשון של ימי יהושע והזקנים, העם כולו שוקע בתוך הארציות, שבמסגרת חיים שכל כולם רדיפה אחרי הצלחה חומרית פרטית. או, כפי שמודגש למשל בתנא דבי אליהו, שכל בני ישראל, למן פשוטי העם עד לזקניו ובניו, יושבים איש איש בשדהו, בכרמו, במטעו, והעניין המרכזי בחייהם הוא להתבסס, להתקשר ולהתיישב בקרקע – ותו לא. בלשון דורות מאוחרים: הם באים, אמנם, לבנות את הארץ, אבל הרבה יותר להיבנות בה. המבנה היסודי של חייהם הוא חיי איכרים, חיים גשמיים, גולמיים, שכל המערך הרוחני כמעט ניטל מהם. העבודה הזרה, שספר שופטים מדבר עליה, וכפי שהעדויות הארכיאולוגיות מאשרות, אין משמעה זניחת עבודת ה', ומעבר לפולחן נכרי מוגדר של אל אחר, אלא למעשה ירידה, שקיעה, מעין טמטום בכל המערכת כולה. מקדש ה' בשילה עדיין מתפקד בצורה זו או אחרת, ונאמניו מגיעים אליו, ומפרנסים במידה

זו או אחרת את כוהניו, אם כי בוודאי לא ביד רחבה. הנער הלוי שהולך ומחפש פרנסה, כ"מדריך דתי" באחד הישובים, הוא בן התקופה, וסמל מאוד מובהק שלה; הוא מוכן להתפשר לגבי מהות התפקיד הדתי המדויק שהוא ממלא, אף שמן הסתם היה מבכר להיות במשכן ה' בשילה. אבל כאשר אין פרנסה מצויה הוא יכול גם להיות משמש לפסל הפרטי של מיכה ופסלו של מיכה הוא אופייני לרוח התקופה. הפסל הזה אינו נתפס עלידי כל המצויים סביב לו, לא עלידי מיכה, לא עלידי בני דן, ואולי גם לא עלידי אחרים, כעבודה זרה, כפולחן זר. פסל מיכה נראה להם רק כצורה אחרת של פולחן – משום שאותה צורה מבטאת את הרקע הכללי של ירידה דתית ורוחנית. כל התקופה מצויה בשלב רוחני של "עם הארץ", במשמעות הפשוטה של המלה, אנשים שחיים את חיי היום-יום, חיי איכרים, חיי חקלאות, חיים שבהם עבודה, פרנסה, גידול ילדים וכיוצא בהם – הם המרכז ההווה. משום כך גלויי העבודה הזרה הם כרגיל פולחנים קטנים; צלמיות של עשתורת, או של אלילי בית שונים, המשמשים יותר כ"סגולות" וקמיעות מאשר כמושאים של פולחן מעמיק. היהודי בן התקופה רואה את עצמו ללא ספק אדם חושב, הוא אמנם יהודי, אולי אפילו "יהודי גאה", שבעיקרו של דבר הוא עובד את ה', אבל הוא סבור ש"לא יזיק" אם תהיה לו גם צלמית קטנה, לדאוג שפריון השדות יהיה כאשורו וכתקנו. משום כך אין לראות בתקופת השופטים רק תקופה של חוסר מבנה, חוסר אחידות, חוסר יציבות מבחינה מדינית, מבחינה חברתית, מבחינה צבאית. כל אלה הם בעצם תוצאה של מצב התפוררות הרוח הלאומית של עם ישראל, התפוררות המשמעות הדתית של עם ישראל, לפירורים של זיכרונות, כאשר רוח ישראל וחזונו הם דבר שנעשה כמעט בעצמו אמונה תפלה. הוא הדבר שספר שמואל קורא לו, בלשון המעטה: "בימים ההם אין חזון נפרץ" – החזון אינו מצוי, אין אנשי חזון, לא רק שאין נביאי זעם, אלא גם נביאים אחרים אינם קיימים. כאשר עולה שמואל על במת ההיסטוריה מופיע אלמנט, שאולי איננו חדש לחלוטין, אבל הוא בא לגילוי מחודש, אלמנט שנותן את הרקע ומכאן – אל תקופת המלוכה. אין זאת אומרת ששמואל הוא יוצר רעיון המלוכה, שהרי הוא עצמו נלחם – ככל שהיה יכול – נגד רעיון זה. עם זאת, באורח פרדוקסלי, שמואל הוא היוצר את האפשרות הרוחנית והחברתית להיווצרותה של המלוכה. מאחר ששמואל יצר מחדש את התפיסה הרוחנית-לאומית של העם היהודי ככלל, כחשיבה לאומית אחידה בעלת משמעות, יש מעתה לעם שאיפות גדולות יותר ויוזמות נמרצות יותר. השאיפות הגדולות הללו מתבטאות אחר כך בניסיון להקים מדינה לאומית, דבר שמאה או מאתיים שנה קודם לכן לא עלה על דעת איש.

גודל מפעלו של שמואל מתברר יפה על רקע התיאור של משכן שילה ושל בני עלי. עלי הוא איש זקן ולפי כל הסימנים אדם הגון, ואפילו אדם צדיק, הממלא את

תפקידו, אולי לא כמנהיג גדול בעל שאר רוח, אבל ככל שהוא יכול בנאמנות למה שהוא רואה כתפקידו. גם בבני עלי יש צדדים של גבורה ושל מסירות נפש. כפי שאפשר לראות, בשעתם האחרונה, כאשר הם מלווים את ארון הברית למלחמה ושניהם נהרגים לידו. הווי אומר, יש בהם מידה של מסירות לתפקידם, לשליחותם, להיותם הכוהנים, נושאי הארון, וכיוצא באלה.

עם זאת – הרוח הכללית של המשכן היא רוח של תרדמה, קצת זללנות, קצת עצלות, ובעיקר איאכפתיות. הרושם הכולל המתקבל מן הדברים הוא שהמשכן ועבודתו הם מין נוהג שמרני שאינו מעניין אף אחד, ובכלל זה גם את הכוהנים עצמם. הם באים ולוקחים את מזונם, משום שזהו דבר פרקטי-ריאלי, שאותו אפשר לקחת ואילו הפולחן ופרטי דיניו אינם מעניינים אותם וכל התייחסות דתית עמוקה, עקרונית, נראית כבלתי שייכת למקום.

על רקע זה שמואל הוא תופעה חדשה, שלא היתה זה שנים, ולא רק בהיותו נביא, אלא מתחילתו, מן ההכנה הראשונה לבואו. הרקע להבנת שמואל ותקופתו הוא (כפי שאכן ספר שמואל מעמיד אל נכון) תפילתה של חנה לפני הולדתו. חנה באה למקדש כדי לשפוך את לבה לפני ה', ולא רק כדי לקיים טקס טהרה, מעין פולחן, שנשים היו באות ומקיימות באותו מקום. היא באה להתפלל לפני ה', תופעה שאף לעלי הכהן הגדול היא הפתעה. אם אכן היתה קיימת תפילה כזו, הרי היא לא היתה חזון מצוי. כלומר, עוד לפני הולדתו של שמואל אנו מקבלים מושג מסוים על הוריו, על אמו, שהיא – ולא בנוסח הדורות ההם – אישה בעלת רגש דתי גדול ועמוק, אשר בואה למשכן אינו רק חלק של זימרה – טקס פולחני הנערך מזמן לזמן, אלא מקום של תפילה והתייחדות עם ה'. כיוצא בזה, אביו של שמואל – אלקנה. יש הרבה מאוד אגדות ומדרשים, המדברים על אלקנה האיש ותפקידו. אלקנה אינו רק אדם דתי בתוך התקופה שלו, אלא איש המנסה לעשות פרסום ותעמולה לגישתו הדתית שעל בסיסה גדל שמואל. שמואל מכניס איפוא לכל התמונה כולה אלמנט חדש, רוח נלהבת של אמונה דתית חיה. הילד הזה הוקדש עוד לפני הולדתו להיות נזיר, מילדותו הוא נזיר אלוהים, "מורא לא יעלה על ראשו". אלא שנזירותו של שמואל (בהבדל גדול מנזירות שמשון, הממלאת תפקיד מרכזי בחייו) אינה הצו העיקרי והחשוב בשליחותו. החידוש הוא בעצם הופעתו של ילד שהוקדש לעבודת ה'. עצם ההקדשה נחשבה כמאורע מיוחד במינו, לאחר שבמשך דורות לא נשמע שיהא אדם שכל חייו מוקדשים, מראש, לעבודת ה' ולפולחנו.

זאת ועוד. שמואל הוא איש שבא מבחינה מסוימת "מבחוץ", הוא אינו כוהן השייך

לשבט הכהנים, אשר הפולחן הוא עיסוקם ופרנסתם. עם זאת, הוא הראשון שמקבל את כל הנושא כולו בכל כובד הרצינות שבו. הוא האיש שרואה את המקדש, את העבודה, את הפולחן, לא כמעין מנהג ישן, שהכל מקבלים אותו – והכל מזלזלים בו משום שבעצם הוא עומד לגווע. שמואל מכניס דבר חדש, ופרקי שמואל שמדברים על שמואל ועל עלי, מרגישים בכל פעם את ההבדל הגדול שבהווה "אין חזון נפרץ", ומצד שני מתבלטת והולכת דמותו של שמואל כנביא, כנושא חזון. הווי אומר, שמואל הוא שמכניס את האלמנט של ההתחדשות הרוחנית בתוך עם, שכמעט שכח שיש לו הנהגה דתית, שכמעט שכח שיש לו אמונה משלו, דת משלו. כאשר שמואל מתגלה יותר ויותר כנביא וכדובר לאומה הוא חייב לומר דברים חדשים או ליצור אידיאות שלא נשמעו. דברי נבואתו, תוכני דבריו של שמואל, חוזרים ומופיעים בכמה וכמה מקומות, בכל הלכות הנביאים כולם. הדברים הקיצוניים והחריפים (שהם עיקר גדול בתורת הנבואה כולה) "שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים" – אין לראות בהם צורה של פולחן הקרבנות. שמואל בוודאי איננו נגד פולחן, שמואל גדל בתוך פולחן המקדש, והוא ממשיך וחי כאיש הממונה על פולחן זה. אולם הרעיון שהוא מדגיש ואשר משמש גם נקודת המוצא של נביאים אחרים, איננו הריסת הפולחן, כי אם המלחמה בפולחן כתחליף לדת. הטפתו של שמואל היא נגד הפולחן, שהוא טקס המשמש תחליף לרגש דתי. הטקס נעשה תחליף לציות לדבר ה'. הווי אומר: שמואל שב ומכניס לתוך העם היהודי את האלמנט הבסיסי מאוד של תורה שהיא דרך חיים כללית – ומחייבת.

אחרי דורות רבים של ירידה אל השגרה העם־ארצית, שמואל הוא הראשון המתייחס אל עולמו הרוחני ברצינות גמורה. התופעה הזו היא חריגה כל כך בדורה, שהיא מאחדת מסביב לאיש צעיר זה, שאין לו רקע, שאין מסביבו גיבוי חברתי ומוסדי כלשהו, שאין לו אפילו ייחוס אבות מיוחד – את כל עם ישראל. כמו אצל מחדשים דתיים דומים לו בכמה וכמה תקופות אחרות, עיקר החידוש הוא שבתוך המבנה החברתי המיושן המתעפש כבר, מופיע אדם שהדבר אכן נוגע ללב. משום כך, גם אלה הרגילים ובקיאים בכל אותו נושא, מתעוררים ומגלים את האתגר ואת התחייה הרוחנית בדבר שהיה ידוע להם – אך לא מודגש בלבם. משום כך ההגדרה ששמואל שקול כמשה ואהרן, היא אמיתית מאוד. כמו ישראל במצרים – עם עבדים ללא חזון, היה גם ישראל בעצמו בתקופת השופטים. אכן, ללא עבדות ושיעבוד זרים גמור – אך ללא רגש וללא חיי רוח. שמואל הוא האיש שיצר רנסנס של היהדות בדורו, הוא מילא אותו תפקיד שמילאו בזמנו משה ואהרן יחדיו. שמואל לא היה צריך לומר שום דבר חדש – אבל הוא התייחס לדברים הידועים כאל חידוש, והוא יצר את האפשרות, ואת הרקע התרבותי, שהעם כולו יוכל ללכת אחריו.

קוים לעקרונות "שלהבתי-ה"

יצא ע"י אחוות שלהבתי-ה, בסביבות שנת תש"כ

הקדמה

תעלה לפנינו מילה הדומה לה בצלצולה הלשוני, ובמידה מסויימת אף בתוכנה - "תיאוריה". אולם אם אך נשווה את משמעותם של שני המושגים הללו, נכיר מיד בהבדל שביניהם. התיאוריה תחומה הוא ההלכה העיונית, בעוד שהמושג "תורה" בא לבטא גם ענייני הלכה וגם ענייני מעשה, גם את העיון הטהור במושגים מופשטים, וגם את הטיפול בבעיות חיים מוחשיות. התורה מקיפה איפוא את כל חיי האדם על כל גילוייהם הרוחניים והגשמיים כאחת. אופייני הוא ליהדות שיצירתה היא התורה, הכוללת את כל תחומי החיים ואף אבותיה ויוצריה היו תמיד בצד השגב הרוחני אף אנשי מעשה מובהקים. לא פילוסופים יצרו את היהדות אלא רועי צאן.

בשעה שברצוננו להבין את היהדות, אין לנו שום יכולת להתעלם מגורם ראשוני אשר עיצב את דמותה. הרצון לראות בתורה "תורת חיים", קיים היה בעם היהודי מאז היותו לעם, והועבר כאידיאה מדור לדור. כל אותו רצון להקיף את כל

מטרת הדברים דלהלן היא, ליצור תמונה מסויימת על השקפתנו מבחינת ההלכה שבה ומבחינת המעשה שבה. הנושא מוגבל רק לאותן נקודות אשר בהן יש מפגש בין השקפת היהדות לבין הנושאים המעניינים אותנו כקבוצת אנשים החיים בתקופה זו. אם נכנס לדיון בבעיות דתיות מופשטות, הרי לא יהא זה אלא כדי לשרת את המטרה העיקרית שהצבנו לפנינו - תיאור מסויים של דמותנו הארגונית. הדברים הללו מכוונים איפוא למתעניין בעקרונות המנחים את חיינו כקבוצה מסויימת, ולזה החפץ להגשימם בחייו ולקיימם באותה מסגרת עצמה.

התורה כמושג יהודי יסודי

אחד הביטויים העבריים המקוריים ביותר, והמשמש סמל לעקרון רב משמעות ביהדות, הוא המושג "תורה". אם נרצה לתרגם מושג זה לשפה אירופית, מיד

בעולם בו אנו מצויים אינה תלויה אלא בנו, באופן ראייתנו אותם. וכך כתב ר' אהרן מסטרוסלה בספרו: "העולם הזה הוא עולם העשיה לעיני הגשם, אבל כשתפשטו מגשמיותו תראה בו את עולם היצירה... וכשתפשטו יותר תראה בו את עולם האצילות... עד שתראה בו את אור אין סוף ברוך הוא". כלומר, הבנת המהות הפנימית של עולמנו, שהוא על דרך האמת מלא אלוקות, אינה תלויה אלא באופן ראייתנו וביכולתנו לפשט את גשמיותם. העולם הזה, הנראה לנגד עינינו כתופעה עצמאית, אינו אלא טעות אופטית שלנו, ובה במידה שנתעלה מעל לטעות זו, נגיע אל התוכן הפנימי של העולם.

עקב גישה זו מתעוררות בעיות שונות ביחס ה' אל העולם. אחת הבעיות החשובות ביותר היא הבעיה של יחס ה' אל הרע. אם הסקנו לפני-כן שה' מתגלם בכל תופעה בעולמנו, הרי שהוא גלום גם בתוך הרע המצוי בעולם. כיצד, איפוא, אפשר להסביר זאת? התשובה טמונה ביחס הכללי של ה' לעולם שהוסבר לפני-כן: כשם שהגשמיות היא תעתוע בדרגתנו אנו כבני אדם, כן הרע הוא תוצאה מהיותנו מצויים בדרגה נמוכה אשר בה מופיע הרע כתופעה ממשית. אין רע בעצם, עצמות העולם היא כולה טוב. אף הדברים המוגדרים בתורה כרע ואסור אינם רע ואסור אלא לדרגה מסוימת, שאנו, כל עוד הננו מצויים בדרגה הנוכחית, לא נוכל להשתחרר מאזיקי הרע הזה. אולם תיאורטית יתכן

חיוו במצוות מעשיות, וכל אותה שאיפה לבטא את היהדות "בשבתך בביתך ובלכתך בדרך", מוכיח ללא כל צל של ספק שעיקרון 'תורת החיים' יסודי הוא ביותר ביהדות.

אם השאיפה היא לא רק להבין את היהדות אלא פשוט להיות יהודים, ברור הוא שעלינו לקבל תורה שלימה ומושלמת, המקפת את כל החיים על כל גילוייהם. העיון הטהור וחיי המעשה חייבים להימצא בתוכה מתוך אחדות אורגנית אחת שאין להפרידה. רוצה לומר: לכל גילוי רעיוני מסויים חייבת להימצא התבטאות בחיי המעשה. בדרך זו, מן העיון המופשט אל המעשה המוחשי, ננסה לתאר את השקפתנו היהודית.

מלא כל הארץ כבודו

העיקרון היסודי המנחה את דרכנו הוא עקרון "מלא כל הארץ כבודו", או כפי שהובע ביתר דיוק באמרה: "לית אתר פנוי מיניה" או: "את השמים ואת הארץ אני מלא". משמעות הדבר היא שהאלוקות מצויה בכל מקום, ויותר מזה: אין כל מציאות אחרת מלבד האלוקות. האלוקים מלא את העולם ממש, ואין שום חלק בו שאין ה' מצוי שם. התופעות הגשמיות הנראות לעינינו, אינן אלא תוצאות מהיותנו יצורים גשמיים ולא משום שהן באמת מהוות ישות שאינה אלוקות. העמדה נכונה של מצב הדברים

בהחלט שהרע יתגלה כתעתוע ויגלה את מהותו הפנימית האלוקית. וכן אמרו חז"ל: "למה נקרא שמו חזיר? שעתיד לחזור לטהרתו".

מתוך התעמקות במחשבה של "מלא כל הארץ כבודו", באה המסקנה שהבעש"ט מבאר אותה במשל נפלא: מלך אחד רצה להיסתר מעמו. מה עשה? בנה על-ידי אחיזת עיניים חומות גבוהות, נחשים ועקרבים ושאר מיני מזיקים למנוע את האנשים מלהכנס אצלו. ואף שכל זה היה אחיזת עיניים, נראה הדבר כאמיתי ומשום כך פחדו הכל להכנס. אולם אוהבו של המלך לא חש כלל לאותם מזיקים, ונכנס חומה אחרי חומה עד שבא אל המלך, ואז ראה והבין שכל אותם המכשולים היו אחיזת עיניים. משל זה רוצה לומר, שכל העולם הזה הוא אחיזת עיניים בלבד המסתירה על המלך העליון, ומסקנותיו הן שמאחר שלא מכשולים ממשיים הם המפרידים בין האדם לבין המלך הקב"ה, הרי שההתקרבות אל ה' אינה באה מתוך חקרנות, אלא מתוך אמונה מלאה, ביטול היש המדומה ושאיפה אל היש האמיתי. חייב האדם לבטל את האינטרס שלו מול הרצון האלוקי, ולהעמיק מחשבתו בהעמדת מצב הדברים באורם האמיתי האלוקי.

ובשעה שמצויה הידיעה שה' מצוי בכל ושהוא הכל, בא אותו יחס של קרבה אל ה', יחס של בנים לאביהם. אמונה עזת רגש שיש בה דבקות מתמדת, אהבת ה' ויראתו הבאה מתוך הרגשת קרבתו,

ובעצם כל אותה מערכת רגשות הבאה מן הידיעה שה' הוא רחוק, נעלם מכל רעיון, אין סוף שאין להשיגו ולהבינו, המביאים ליראת הרוממות, יחד עם הידיעה שבכל זאת הוא מצוי בכל, וקרוב אלינו לאין קץ באותה מידה שהוא נעלה מאיתנו, מביא אותנו לאהבה עמוקה ונלהבת, מקור השמחה.

החסידות במיוחד העלתה את ערך השמחה בעבודת ה' למעלה עליונה. חסידים אומרים שעצבות היא חטא ואף גרועה מחטא. כי אותה עצבות שהיא מדכדכת נפשו של אדם - מרחיקה אותו מן המלך העליון, ואף היא אחיזת עיניים שבתוך הנפש ואחד המכשולים בדרך הנכספת. ואילו השמחה מרוממת את האדם ומביאתו אל בוראו. "השמחה שוברת שערים" אמרו חסידים. וכן אמרו חז"ל (ברכות לא.): "אין עומדים להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצוה".

בכל דרכיך דעהו

השתקפות העקרון של "מלא כל הארץ כבודו" במהלך החיים של האדם מתבטאת בפסוק "בכל דרכיך דעהו". דהיינו, הצו האלוקי איננו מוגבל רק לידיעת ה' בדרך התורה שם הוא שורה בגילוי, אלא גם מחוצה לה, באותם דרכי חיים של האדם בעולמו אשר בהם לא נראה גילוי האלוקות והקדושה במוחש.

רחוקים זה מזה ומנוגדים זה לזה. העולם הדתי כיוונו הוא אל ה', הוא מבטל את העולם הגשמי כולו ומפנה את האדם אל הרוחניות המלאה, אל הדתיות בלי תערובת של חול. מצד שני, מושך עולם החולין הרגיל את האדם אל החיים הפשוטים, אשר אף על פי שאין בהם תאוות ויצרים דוקא, הריהם פשוטים, גשמיים וחילוניים.

על כן מרגיש אדם בהתנגשות שני העולמות, והוא מכריע לכאן או לשם בסופו של דבר; או שהוא סוגר בתחום הדתיות המתעלמת כליל מן החיים הרגילים - חזיון נדיר בימינו, או שהוא עושה את הדבר היותר שגור ורגיל - נכנע לזרם החיים הרגיל השוטף בעולם החולין. מכאן נובעת התרופפות הרגש הדתי. האדם הדתי בימינו שעדיין לא הכריע לאיזה עולם לפנות, מצוי בינתיים בתהליך הקריעות וכפילות של שני עולמות מנוגדים אלו. זו אינה דמות שלימה של אדם היכול ליצור משהו חיובי, רגש דתי לווהט, אהבת ה' ויראת ה', זוהי דמות כלאיים היכולה בקושי לשמור על קיומה, והמתפוררת ללא הרף עקב תהליך הקריעות המתהווה בתוכה.

מן האמור לעיל מתברר, שבעיית איחוד שני העולמות - עולם הקדושה ועולם החולין - היא הבעיה המכרעת ביהדות הדתית בימינו. המפתח לפתרון בעיה זו הוא בעקרון שהצבנו לעצמנו לפני כן - "מלא כל הארץ כבודו". אנו ניגשים אל עולם החולין לא כאל דבר הנמצא מחוץ

בעיית הגשמת הרעיון של "בכל דרכיך דעהו", היא הבעיה המרכזית של האדם היהודי בכל הדורות, באשר היא מצביעה על היחס שבין האדם והעולם לה'. אולם בדורנו זה חריפה בעיה זו משנה חריפות, עד כדי כך שהיא מהווה בעיה של עצם קיום היהדות. התרופפות הרגש הדתי בקרב היהודים הדתיים בימינו לעומת הדורות הקודמים, טומנת בחובה סכנת כליה על כל היהדות.

אפשר יהיה אולי להצביע על הטבה ניכרת בשטח זה של היהדות. ניכר תהליך מסויים ביהדות הדתית להעלאת המתח הדתי; הנוער הדתי פונה יותר אל הישיבות, וניכר הלך-רוח לעסוק יותר בענייני יהדות. חוגים מסויימים אף יוכלו להצביע על אחוז גבוה יותר מבני הנוער הפונה לחיי תורה.

אולם אם נתעמק בבעיית התרופפות הרגש הדתי בימינו, ניווכח שאין זו בעיה של אחוזים עולים ויורדים של מוסדות חינוכיים דתיים. בעיה זו היא בראש וראשונה נפשית, ובתחום הנפש יש למצוא את פתרונה. חקירה קטנה בתחום נפשי של האדם הדתי בימינו תעלה את הגורם הראשי להתרופפות הרגש הדתי - הכפילות הנפשית בה הוא מצוי.

כל אדם דתי, אם אך דתי הוא במידה מספקת, מרגיש שלמעשה אין כל חיבור ויחס בין העולם הדתי והעולם הפשוט והרגיל, ושהאדם המחובר אותם למעשה, הינו רק מרמה את עצמו. הצירוף הזה הוא צירוף דמיוני בלבד של שני דברים

הכרת חוקי העולם הגשמי. ובכן, האין זו משימה דתית ראשונה במעלה? בספר הזוהר הקדוש כתוב: "ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיוון ובעירין ועופין

אולם

זוהי עבודתנו:

למצוא על ידי

התעמקות בעולם,

על ידי התעניינות

בו, על ידי התעסקות

בפרטי הנושאים אותם

הוא כולל, הכרתם

והבנתם - את האלוקות

המצויה בתוכו

בהעלם

וגוין ובני נשא לאשתמודעא בהון עילאין ואיך יתנהגון עילאי ותתאי". תרגומו: ובראת, היינו ה', שמים וארץ. והוצאת מהם שמש וירח וכוכבים ומזלות, ובארץ - אילנות ודשאים, וגן העדן, ועשבים וחיות ובהמות ועופות ודגים ובני אדם. כל אלו לשם מה? להכיר על ידיהם את העליונים

לגדר גילוי אלוקות, אלא מתוך עניין דתי למצוא בתוך עולם החולין את האלוקות. אננו חותרים למצוא את גילוי ה' שבעולם כולו, ואנו רואים לא רק בעולם הקדושה גילוי אלוקות אלא אף בעולם החולין.

ברור שאינה דומה גילוי האלוקות בעולם הקדושה לאלוקות המצויה בעולם החולין, אשר שם היא מצויה בהעלם. אולם זוהי עבודתנו: למצוא על ידי התעמקות בעולם, על ידי התעניינות בו, על ידי התעסקות בפרטי הנושאים אותם הוא כולל, הכרתם והבנתם - את האלוקות המצויה בתוכו בהעלם. עולם החולין אינו העולם אשר בו חי האדם הדתי חיים שגורים כיתר בני אנוש; גם בהתעסקותו בענייני החול חייבת היא להיות בזיקה ישירה לדתיותו. זוהי המשמעות האמיתית של גילוי האלוקות בעולם החולין.

הקו המסתמן למעשה כתוצאה מהשקפה זו מרמז לנו איפוא, שכדי שהיהודי בימינו יהא שלם בנפשו וברוחו, אין הוא צריך לברוח מעולם החולין אלא להיפך; משימתו הדתית של האדם הדתי היא להתקרב ככל האפשר יותר אל עולם החולין ולהעלותו לעולם הקדושה.

כדוגמא להעלאת עולם החולין לעולם הקדושה ניטול את לימודי החול. לימודי החול מהווים למעשה את השלד אשר עליו נבנים בימינו החילוניים כולם, ולכן הם בעלי חשיבות רבה ביותר. מהי מטרתו של המדע כפי שהיא מנוסחת מנקודת השקפה חילונית? הוה אומר:

ניצוצות אלוקיים. תכלית ירידתה של הנשמה בעולם הזה היא לברר את הטוב מהרע ולהעלות את הניצוצות האלוקיים הטמונים בתוכו. היצירה בתחום עולם החולין היא איפוא צו אלוקי לאדם המצוי בעולם הזה ומשימה מרכזית בחייו.

פירוש הדבר למעשה הוא קידוש החיים כולם. כלומר: על האדם למצוא את הקדושה בכל מקום, בכל דבר ובכל מקצוע. אם מלאכתו של האדם היא מלאכת החרושה או מלאכת הנגרות, וחושב הוא ומתכוון להעלות את העולם במלאכה זו, הרי עצם המלאכה הופכת להיות מקודשת; וכן כל מצב ומצב בכל רגע מרגעי חייו של האדם מסוגל הוא להפוך לקדושה, אם ישווה תמיד לנגד עיניו את המשימה שכל מעשיו יהיו לשם העלאת ותיקון העולם. ר' נחמן מברסלב הדגיש הדבר באומרו: אם מזדמן לו לאדם לנסוע לאיזה מקום שהוא, אל יהסס הרבה ויסע, כי בודאי קורה לו המקום הזה כדי לתקן שם דבר מה. האדם חייב איפוא דווקא מתוך הרצון להגשים את משימתו הדתית, לנוע מה שיותר בעולם החולין וליצור בו את מיטב היצירות כדי לתקנו.

ובמשפט מסכם אפשר לומר: הכפילות הנפשית, שגרמה לטשטוש דמותו של האדם הדתי בימינו, תחוסל אך אם הוא יסתכל על עולם החולין מנקודת מבט דתית, ויעלהו אל עולם הקדושה במקום לרדת אליו.

וכיצד יתנהגו העליונים והתחתונים. היינו העולם הגשמי הוא מורה דרך לכל העולמות - העליונים והתחתונים. מכאן הרעיון המופיע גם בחסידות שהעולם הוא משל המרמז לעולמות העליונים, ולכן ככל שמתעמקים בו מבינים יותר ויותר ורואים את גילוי ה'. ההתייחסות למדעי החול אינה נובעת איפוא מתוך צרכיו של האדם ולא הוא העומד במרכזה. זהו רצון להכיר את העולם כדי להכיר יותר את בורא העולם.

אולם אין השקפה זו מתייחסת אך ורק אל התחום הלימודי. כדי שחייו של האדם יהיו שלמים, צריך הוא לקיים מה שאמרו חז"ל: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים". פירוש הדבר, שלכל מעשה ומעשה (והכוונה היא לא רק למעשה גשמי בלבד) חייבת לבוא הכוונה לעשותו לשם שמים. אף המעשה הפעוט ביותר, אף המעשה הגשמי והנראה מרוחק ביותר, חייב להיעשות מתוך הכוונה שתכליתו של מעשה זה היא - במישרין או בעקיפין - מכוונת לשם שמים.

אין הדברים אמורים אך בדיעבד, לומר שאם אנו עושים מעשה יצירה כלשהו בעולם, המצוה לצרף אליו את הכוונה לשם שמים. המצווה צריכה להיות המעשה בעצמו. בעצם המעשה יש לראות דבר אלוקי הבא לתקן את העולם. הדבר מובע בחסידות בצורה בולטת ביותר: עולם החולין לפי השקפה זו, הוא העולם שבו הרע והטוב מעורבים זה בזה, העולם בו טמונים בתוך ההסתרה וההעלם

תשנית הימים וט' באב

”

כדי שירושלים תוכל לחיות, היא דורשת הרבה אהבה, אהבה לחיות בתוכה, אהבה להיות בתוכה, ואהבה עוד יותר יותר גדולה - כדי לאחד בתוכה את האנשים. היא דורשת הרבה מאוד אהבה, ובזה היא יכולה להיבנות. "כי אתה באש הצתה" (תפילת נחם) זה הייתה אש של שנאה, "ובאש אתה עתיד לבנותה" - צריך לעשות אש הרבה יותר גדולה, כדי שתוכל להמיס את כל המשקעים של השנאה, האיבה והתחרות.

היה מעשה בבית חולים אחד לתינוקות שהיה מצליח הצלחה מופלגת, ושאלו את מנהל בית מחולים: מדוע הוא מצליח כל כך? הוא אמר: מפני שכשהוא רואה ילד שלא מגיב טוב לטיפול, אז הוא אומר לאחות: את הילד היה צריכים לאהוב שלוש פעמים ביום... אני רוצה להגיד לכם, יש הרבה בעיות - יתכן שהבעיות נובעות מכך שלא אוהבים את האנשים, יכול להיות שהמצב פה הוא כזה משום שצריך לאהוב את האנשים יותר מאשר שלוש פעמים ביום. וכשיאהבו את האנשים שלוש פעמים ביום, אז כמו שאומרים "אם אבן הוא - נימות, אם ברזל הוא - מתפוצץ" - אז ירושלים יכולה להיבנות.

כדי שירושלים תהיה עיר האלוקים מקצה לקצה, כדי שאוכל להגיד: "מציון מכלל יופי אלוקים הופיע" - היא דורשת שיהיה ה'מכלל', היא דורשת לבוא לידי איחוד. וכדי להגיע לאיחוד נדרשת הרבה הרבה מאוד אהבה ועבודה על אהבה. רבי חנינא בן דוסא התנדב אבן אחת לבית המקדש; יכול להיות שאנחנו לא יכולים אפילו להתנדב אבן, אבל אנחנו יכולים להתנדב איזה חתיכת מלט, איזה רסיס קטן.

איך בונים את חורבות ירושלים? מדברים על העניין ש'בואו לכו ונעלה וגקים את ירושלים, נבנה את העיר שחבורה לה יחד'. יש אנשים כאלה שיכולים לבנות אותה, לפעמים יש דבר כזה, שבן אדם בונה את ירושלים. שאפשר יהיה לראות שירושלים של מעלה ושל מטה הן לא שתי ערים, אלא שאני אלך פה ברחובות, ואני אוכל לראות את ירושלים של מעלה זורחת. כל אחד כאן ייקח את המוסר השכל, כמה שצריך לקחת מוסר השכל, ולדעת מה זה "שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה" (ישעיה סו,י), מה זה נקרא להתגעגע, שזה לא מלים שאומרים סתם כך; אלא מה זה באמת להתגעגע.

”

מגילת איכה

מאמר תשנ"א, מתוך "חיי שנה"

האיפוק

שאירע. אף כי כמה וכמה דברים אינם נזכרים אלא בפסוקים בודדים, מכל מקום פסוקים אלו הם חריפי הבעה מאין כמותם, וגם כוללים במילים קצרות אחדות את מלא עוצמתה של הטרגדיה, אולם בסך הכל אין מגילה זו מנסה לתאר את האימה ואת האסון בדרך שתמחיש ותגביר את הדברים. חוסר הפירוט של המאורעות נראה כמקהה, ולא כמלבה את הרגשות העשויים להתעורר. לתחושה זו של איפוק מוסיפה גם הצורה המסוגננת והערוכה היטב של הדברים. כל הפסוקים כתובים בקצב ובמשקל אחיד, וכמעט כולם מסודרים לפי סדר הא"ב.

נראה כי הסיבה לאיפוק הזה נעוצה דוקא בזה שהספר הוא ספר קינות ולא תיאור היסטורי, וזאת דווקא משום שנתחבר סמוך כל כך לזמן התרחשותם של הדברים. האסון הכללי ושפעת הזוועות הפרטיות ידועים לכל בבהירות רבה, וניסיון להביע את אלה באיזו צורה של שלמות - תעורר כאב שאי אפשר לשאת בו. ספר הקינות אינו נזקק לעורר את הלבבות לבכי - שכן הבכי מצוי כבר, יתר על המידה. הסגנון הספרותי החמור, למן

לפי המסורת, מחברה של מגילת איכה הוא הנביא ירמיהו. עובדה זו היא פחות משמעותית מבחינת ציון שם המחבר, מאשר בהגדרת הזמן שבו נכתב הספר - אין זה חיבור שנכתב שנים רבות לאחר המאורעות, אלא תגובה ישירה לאסונות ישראל בשנים שלפני חורבן הבית ומיד לאחריו. הדברים נכתבו סמוך להתרחשותם של האסונות הללו, ואינם פרי של הסתכלות ממרחק - מתוך פרספקטיבה היסטורית ומתוך ניתוק רגשי מאותן ההתרחשויות.

דוקא משום כך, בולטת מגילה זו בתכונה אחת - באיפוק הגדול שבה. המאורעות שהוו רקע למגילה היו נוראיים - למן הזוועות של המלחמה, עד לאסונות הרודפים זה את זה: אובדן עצמאות, הריסת מרכזי החיים, חורבן בית המקדש וגלות ישראל. אולם אף אחד מאלה אינו מתואר בפירוט במגילה, ואף לא בהיקף שלם וגדול. אין זאת אומרת שדברים אלה אינם נזכרים במגילה, שכן כל אחד מן הנושאים הללו הגיע לאיזכור, שאינו מנסה לצעף או לטשטש את מה

המשקל עד לסדר הא"ב, מיועד לכלוא ולהכיל את הכאב באופן שיוכל להגיע לידי הבעה כלשהי.

לולא המסגרת החמורה הזו לא היה קץ להתפרצות הרגשית. לולא היו הקינות מסודרות כל כך, הן לא היו נגמרות כלל.

האיפוק הזה, אותה מסגרת ספרותית חמורה שבתוכה נכתבו הדברים אינם גורעים מעוצמתו של ספר הקינות. במדה מסוימת הם דווקא המוסיפים לו כוח ביטוי מיוחד, והשפעה רבה יותר. משום שאין בספר ספורי זוועה מפורטים, ומה שנכתב אינו אלא ביטויים קצרים ומקוטעים הרי שהקורא את הקינות משלים את כל השאר מעצמו. כל החלל המצוי בין הקווים המקוטעים של השרטוט המילולי הזה מתמלא מעצמו, ובדרך חריפה יותר, על ידי דמיונו של הקורא עצמו. מיעוטן של מלות קריאה ומלות צער מחייב את הקורא והשומע לפתח את התגובה שלו על הדברים שהוא קולט. מבחינה זו הקינות הן רק פתיחה, הקדמה לבכי האמיתי - בכיו של השומע. דווקא משום שאין הזעקה מושמעת בקול רם, משום שהיא מאופקת ומסודרת כל כך היא יכולה להישמע יותר.

חלום שלא יתכן

שלשה מן הפרקים בספר זה מתחילים במלה "איכה"; ובצדק נקראת המגילה במקורות 'מגילת איכה' - לא רק משום שהיא המלה הפותחת של הספר, אלא משום שהיא גם מלת מפתח בתוכו. בספר יש אבל, יש צער, יש בכי ויש זעקה - אבל

מעבר לכל אלה יש שורה של שאלות, אשר יש בהן כאב רב, אבל אין בהן קריאת תיגר. השאלות הללו הן שאלות אמיתיות (למרות שלעתים הן נראות רק כקריאות רטוריות), כי הן מגששות ומנסות להגיע לידי הבנה - ומכוחה גם לפתרון. על אף שאין להן בדרך כלל תשובות בגופו של הספר, הרי יש בהן חיפוש אמיתי לדעת ולברר את סיבותיהם של הדברים, להבין את משמעותם, ואפילו למצוא דרך של פתרון ויציאה מן המצר.

כאשר הצער והכאב נעשים בדרך כלשהי חלק מן התודעה, כאשר העובדות של מציאות קודרת נעשות דבר שהדעת סובלת אותו ותופסת אותו - משמע שעבר הזעזוע הגדול ביותר של האסון. מציאות עכורה ומאיימת ככל שתהא, כאשר היא נעשית דבר שאדם מסוגל להתייחס אליו ולהגיב עליו בצורה רציונאלית - היא אולי מציאות מכאיבה, אבל בדרך כלשהי נסבלת. אולם יש שלב שבו ההוה ויסוריו הם לא רק מכאיבים, אלא בעצם בלתי ניתנים לתפיסה. מין חלום זוועה בלתי הגיוני, ששום עובדות של מציאות אינן מצליחות לשכנע שהוא קיים באמת.

'איכה' מבטאת את תמצית ההרגשה - כיצד ייתכן שסדר עולם שלם נהרס? כיצד באה במקומו מציאות אחרת, שלמרות כל הריאליות שלה היא בעצם בלתי נתפסת?

שאלת 'איכה?' אינה מבקשת לדעת את המכאניזם של האסון, כיצד ארע ובשל

כאשר מדבר משורר תהילים על שיבת ציון, ואומר "בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" (תהילים קכ"ו,א), הרי החלום שהוא מדבר בו אינו הגאולה, אלא להפך - הגלות עצמה. הגלות הנתפסת כחלום זוועה ממושך, אשר בסופו של דבר יתעורר ממנו העם וימצא עצמו שוב במעמד מציאותי אמיתי והגיוני. וכל עוד דבר זה אינו קורה, עומד המקונן אל מול המציאות ותוהה: 'איכה?'

"צדיק הוא ה"

חלק מן השאלות שבספר נשאלות בלא להפנות בכלל את השאלה למישהו מסוים, משום שהן באות לבטא רק את התדהמה, את חוסר היכולת להשלים עם המצב הקיים. אבל יש בספר גם שאלות אחרות, שלהן יש מען מוגדר: הן שאלות שהמקונן מפנה כלפי הקב"ה. יש מהן שאלות על מה שארע, ויש מהן שאלות לגבי העתיד. השאלות הללו, ועוד פעמים מספר בהם יש פניה והתייחסות אל הקב"ה, הן צד אחר של המאפיין את הקינות; מבחינה זו, הקינות אינן עומדות לעצמן כביטוי וזכרון של כאב הצרה, אלא הן שפיכת לב, שיחה של המקונן עם הקב"ה. נוכחותו של הקב"ה בולטת בכל קטע וקטע במגילה, בין כאשר ישנה פניה אליו, ובין כאשר הוא מוזכר במפורש, בגוף שלישי. אמנם האויבים הממשיים נזכרים בספר, גם מעשי רשעתם ואכזריותם וגם שמחתם לאיד; אבל הם נתפסים כהוויות שוליות, לעתים כמכשירים חומריים גרידא. כל מה שהם עושים - אינם עושים אלא מכוחו של הקב"ה. הוא המכה, הוא הפוצע והטובח.

מה ארע. שאלה זו בעצם אינה מנסה לברר את הסיבות לדברים בנתוח צבאי ופוליטי, נתוח היסטורי או אפילו הסבר מוסרי. השאלה היא שאלה עכשוית - קיומית: איך יתכן מצב כזה? העמדת הדברים בצורה כזו יוצרת בעצמה את תחושת האובדן והכאב.

אכן, העובדה שהקינות חוזרות ונאמרות

'איכה'

מבטאת את תמצית ההרגשה - כיצד ייתכן שסדר עולם שלם נהרס? כיצד באה במקומו מציאות אחרת, שלמרות כל הריאליות שלה היא בעצם בלתי נתפסת? ...
השאלה היא שאלה עכשוית - קיומית: איך יתכן מצב כזה?

מדי שנה, ושאלת 'איכה?' חוזרת ומושמעת בהן, משמעה שבאמת אין בנו השלמה והתפייסות עם הקיום הנוכחי.

בטובים כברעים. ואילו במגילת איכה אין קריאת תגר כזו. הזוועה קיימת, האסון הוא כמעט לבלתי נשוא - אבל אין בו עוול. מצד אחד אין חטאי העבר מועלמים או מוסתרים (על אף שאין הספר עוסק בהם הרבה); אך מאידך - אין כאן ספר של צידוק דין שמים, אין כאן כלל אמירה (כמו שהיא מצויה בספר איוב) "ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך" (איוב א, כא). אף על פי שמעבר לדברי הקינה יש הכרה שהעונש צודק, שהעונש מגיע לאלה שקבלוהו - אין זה מטשטש את קריאת הכאב, את הזעקה "ראה ה' והביטה למי עוללת כה".

האווירה הכוללת של הקינות קשורה לא רק באמונה ובצידוק הדין, אלא בקשר העמוק והאינטימי של המקונן עם הקב"ה. לא רק שה' הוא נוכח תמיד, אלא שיש אפשרות ואפילו זכות, לבכות לפניו. היחס אל ה', עם כל הכאב והיסורים, אינה התייחסות אל 'שופט כל הארץ' אל 'מלך העולם', אלא כאל 'אב הרחמן'. המכות שהוא מכה אינן מכות של רשע, היסורים שהוא גורם יש להם סיבה טובה. אבל העובדה שהדין דין צדק אינה מבטלת את הכאב, העובדה שהבן מקבל את היסורים מבלי לבעוט אינה מפחיתה מתחושת הסבל. הבן יודע שמותר לו לבכות, הוא יודע שהוא יכול להניח את ראשו בחיקו של האב המכה ולספר עד כמה הוא סובל.

יותר משהמקונן פונה לבני עמו - לאלה המצויים עמו, ולאלה שייזכרו בדברים

אולם למרות הדברים הנוראים האמורים במגילת איכה ("דרך קשתו כאיוב, נצב ימינו כצר" "הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת" וכאלה רבים מאד) אין בו כלל התרסה כלפי מעלה. אין בספר הקינות אותה התמרמרות כלפי ה', כמו שהיא מצויה בספר איוב ואפילו בדבריו של

**לא רק שה' הוא
נוכח תמיד, אלא שיש
אפשרות ואפילו זכות,
לבכות לפניו.
היחס אל ה',
עם כל הכאב והיסורים,
אינה התייחסות אל
'שופט כל הארץ'
אל 'מלך העולם',
אלא כאל
'אב הרחמן'.**

ירמיהו הנביא. וסיבה מרכזית לכך היא משום שמצויה בו הכרה פנימית עמוקה שעונשים אלה אינם עוול. איוב המתריס על הרע והכאב שבעולם מדגיש ביתר שאת את חוסר הצדק, את האסון הפוגע

מאשר בפרקים אחרים, לא מתוארים רק הסבל ודברי הזעקה על הכאב ועל ההשפלה, אלא גם הרהורים מופשטים על הסבל והיסורים בכללם. הרהורים הללו של הרע שמתארע לו לאדם עוברים בתחומים שונים.

בפרק זה, ניתן למצוא גם נימה (המתקשרת היטב עם האישיות הפרטית של הנביא) של קבלת יסורים מתוך סבלנות ("טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו"). כאן גם נאמר במפורש כי הרע המגיע לעולם אינו עוול ועיוות דין. וכאן גם מובעת בדרך בהירה יותר התקווה כי הרעה לא תמשך לנצח ("כי לא יזנח לעולם ה'") וכי האויבים והשונאים יענשו אף הם, עד להשמדתם הגמורה. דברים אלה מצויים כולם גם בפרקים האחרים בקינות, אם במפורש, ואם בדרך רמז. אולם בפרק זה נאמר גם רעיון כללי, שאינו נמצא בבהירות זו בשום מקום אחר - כי הרע שבעולם, גם זה הנראה כעונש משמים, אינו אלא תוצאה הכרחית, וכמעט אוטומטית, מחטאיו של האדם - "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב". "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו".

משבר, בדידות והשפלה

הנושאים של הקינות במגילת איכה אינם מסודרים בסדר כרונולוגי או ענייני, אין בהם תיאור היסטורי של השתלשלות המאורעות, גם פרטי הדברים אינם מופיעים לפי סדר מסוים. עם זאת ישנם נושאים מרכזיים בפרקים שונים. בעוד שבפרק הראשון והשני מדובר בדרך

בדורות הבאים, הוא בעצם פונה אל הקב"ה עצמו. זו אינה תחינה, אף לא התרסה - אלא שפיכת הלב, בכי שהמקונן יודע כי האב המכה סובל וכואב יחד אתו. כעין דברי הנביא "וחכיתי לה' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו" (ישעיה ח, ז). הדברים שחז"ל מתארים אותם בדרך פיוטית וציורית, כיצד ה' בעצמו בוכה על החורבן, כיצד הוא עצמו סובל וכואב את סבלם של המוכים, אינם אלא תיאורים מפורשים יותר של התחושה הפנימית הממלאה את כל מגילת איכה.

ייסורי עם

הצדדים הכלליים והמופשטים יותר שבמגילת איכה נמצאים במדה יתירה דווקא בפרק שרובו מדבר בלשון יחיד. הפרק השלישי ("אני הגבר") שבספר הוא לכאורה קינתו של יחיד, המדבר על הסבל שעבר, וכבר קדמוני המפרשים ייחסו אותו ואת פרטי הדברים הכתובים בו לנביא ירמיהו עצמו. אולם למרות שחלק גדול מן הפרק הוא אכן בלשון יחיד, אין הקינה המיוחדת הזו קינה פרטית של יחיד. היחיד הזה אינו מדבר על האסונות והכאבים הפרטיים שלו, אלא מדבר בלשון יחיד עבור האומה כולה. הסבל שהוא מתאר הוא כאבו של העם, שהוא רק משמש לו לפה. גם הסברים המתייחסים ביחוד לחייו של הנביא ("הייתי שחוק לכל עמי") מקבלים בתוך ההקשר של הקינה משמעות כללית, היוצאת מתחום חייו של הפרט ונעשית סמל לכלל כולו. בפרק זה, יותר

כללית על החורבן, הרי בפרק הרביעי מדובר בעיקר על המצור ועל זוועות הרעב, ואילו הפרק החמישי מתייחס יותר למצב שלאחר כיבוש העיר והגליית תושביה. אולם מעבר לפרטים, ולמרות שיש תיאורים המציירים בבהירות ובחדות רבה את הזוועה, הקינה בכללה מתייחסת למצבה של האומה לאחר המפלה והחורבן. ובאלה יש שלשה נושאים המשתלבים זה בזה: המשבר, הבדידות וההשפלה.

המשבר הוא בעצם הנפילה, במעבר מעיר מיושבת שוקקת חיים, ממרכז שיש בו עוצמה ובטחון אל ההרס המוחלט כמעט של הכל. העימות בין המצב הקודם, של העיר היפה והחזקה, לבין המצב של מקום שנכבש ונהרס, מצוי כמה וכמה פעמים. אחד הביטויים לכך הוא אמונתם של בני יהודה וירושלים (כפי שהיא מתוארת בספר ירמיה ויחזקאל) שלא ייתכן שכל זה ייחרב וייהרס. מצד אחד היה נסיון היסטורי ארוך, שכן ירושלים מאז ימי דוד אף כי היתה לזמנים קצרים בידי אויבים - נשארה עומדת על תילה, גם כאשר ערי ישראל נהרסו כליל. ומצד שני עמד הבטחון בקדושת העיר והמקדש, האמונה שלא יתכן שהקב"ה יניח לעירו ולמקדשו להיהרס. למרות שהמקון הוא אותו נביא שניבא את החורבן, הרי שאף לגביו קיים ההפרש בין הידיעה ההגיגית ובין תחושה פנימית הנטועה עמוק שהדבר איננו יכול להתרחש בפועל.

ולאחר המפלה - התחושה של בדידות. הבדידות הזו היא מצד אחד לאומית ופוליטית - כאשר גם המעצמות הגדולות וגם בעלי הברית האחרים מאבדים את הענין באומה שהובסה, ומצד שני יש לבדידות הזו גם צד אחר המתייחס לפרטים - כאשר מצויים מסביב רק אויבים, וכאשר אין כל אדם שאפשר לסמוך ולהשען עליו.

ולאחר אלה - ההשפלה. הן ההשפלה של מי שיוצא לגלות - זר ומושפל בעיני כל רואיו ("סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים"), והן ההשפלה הכלל לאומית - אובדן כבודו של העם כולו.

"אולי יש תקווה"

ספר הקינות מבטא באופן נרחב את הצער והכאב, אולם יש בוגם תקווה. ויותר משמצויה תקווה זו בכתובים המפורשים המדברים על כך ("תם עוונך בת ציון לא יוסיף להגלותך", "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם") היא מצויה בעצם מהותן של הקינות - כזעקת הכאב אל ה'. בעצם הפניה, בעצם הפניית הזעקה כלפי הקב"ה מצוי המקור היסודי של הנחמה. האסון איננו תוצאה של כוח עיוור וחסר משמעות אלא עונש. וככל שקשה ובלתי נסבל הוא עונש זה - הרי הוא מתייחס להשגחה, השגחה פרטית ומיוחדת כלפי העם. כל עוד קיים הבטחון הגמור בה' ובכוחו - לעולם יש תקווה, לעולם יש תקווה.

כמה עוד אפשר לסבול?

מתוך שיחה בישיבת תקוע, תשס"ב, פורסם ב"חיי שנה"

יום מועד לפורענות

ביום תשעה באב אירעו פורענויות מרובות בזו אחר זו: חורבן הבית הראשון והשני, חורבן ביתר; ואף בתקופות מאוחרות יותר: גירוש היהודים מספרד, גירוש היהודים מאנגליה, פרוץ מלחמת העולם הראשונה ועוד. ואולם לא הצטברות האירועים הטרגיים היא לבדה שגרמה לאבלות העמוקה של תשעה באב. היום נעשה לנקודת המוקד, שבה רוכזו ונזכרו כל צרות ישראל בכל הדורות. לאמור, לא רק אירועים שאירעו ביום תשעה באב עצמו, אלא כל מאורע של אבל כללי נספח אליו.

תשעה באב חדל להיות יום זיכרון למאורע מסוים, ונעשה סמל כולל - יום זיכרון לצרות ישראל בכל הדורות ובכל המקומות. משום כך, מוצאים אנו בין קינות תשעה באב הזכרת כל הפורענויות שהיו בישראל מאז גלותו מארצו: קינות המבכות את חורבן ירושלים, קינות המזכירות את מסעי הצלב ואת שריפת התורה בפומבי; את גלויות ישראל בארצות המזרח והגזרות הרעות עליהן. חורבן הבית, נושאו של יום תשעה באב, נעשה סמל כולל לחורבן בית ישראל ולגלות השכינה בכל צורותיה.

תשעה באב נחשב לשורש של כאב ישראל לדורותיו, משום שהוא סמל האובדן. אכן, על עניין זה היה מן הראוי לבכות ולהתאבל

במשך כל השנה כולה, אולם ישנו זמן שבו מתחדד הכאב במוקדה של גלות השכינה.

גלות השכינה

גלות השכינה מתבטאת בכך שעם ישראל, העם המייצג את הקב"ה בעולמו, נמצא מאז החורבן במצב שאיננו נורמאלי - עם נטול עצמאות. משמעותה של עצמאות היא היכולת לעמוד לעצמנו, ללא הצורך לפעול לפי מאוויהם של אחרים. כך פירשו חז"ל את דברי הנביא "במסתרים תבכה נפשי מפני גוה" (ירמיה יג,ז) - "מפני גאוותם של ישראל שניטלה מהם וניתנה לנכרים" (חגיגה ה.). עיקר הגלות היא איבוד גאוותם של ישראל, שהוא כוח העמידה והקיום לעצמנו.

הגלות היא מצב שבו רב הנפעל על הפועל - כעבד העומד תחת השבט ועושה ככל המצווה עליו. בכל הדורות מאז החורבן פעל עם ישראל כנגר, כמושפע מן הכוחות שפעלו סביבו, ונמשך אחרי המאורעות. בפרשיית התוכחה מופיעה הקללה "הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב" (דברים כח,מז), וזוהי לא רק קללה אלא גם עלבון, כאשר נעשים באופן לאומי ופרטי לזנב, ואחרים תופסים את מקומו של הראש. הפיכתו של עם ה' כולו לזנב בגלות המתמשכת - הוא ביטוייה הנורא של גלות השכינה.

ואף בעת שאנו 'עם חופשי בארצנו', לא הפכנו יותר עצמיים ופחות משועבדים. עצמאות היא יותר מאשר היכולת להחזיק צבא, דגל, ממשלה או המנון. עם ישראל רכש כניעות פנימית - איבד את הכוח לעמוד בפני עצמו, ואת היכולת להתנגד. השעבוד הפנימי של העבדות טבוע בנו באופן עמוק, וגם כאשר מתאפשרת התנהגותנו העצמאית ואין לנו אדונים - עדיין אנחנו מתנהגים כעבדים.

הסכמה שבשתיקה

אולם, את כאב גלותה של השכינה נושאים אנו וסובלים בשתיקה, ולכך מתעכבת הגאולה. אילו היינו מודעים לגודל הכאב, וחשים אותו על בשרנו ייתכן שהיינו טורחים לעשות משהו לשם תיקון המצב. אולם על פי רוב, תשעה באב אינו אלא עשרים וחמש שעות בלתי נעימות של צום, שחולפות ועוברות כלעומת שבאו, ודבר לא משתנה בעקבותיו.

יכול אדם להרהר בצער משך כל השנה, אך ביום זה צריך להעמיק את העיסוק בצער, על מנת להחליט, בסופו של דבר, שאסור שמצב זה ימשיך. אמנם קשה להיות עצוב לפי תאריך, אך מאידך לא חסרות צרות עליהן אפשר לבכות באמת, לכל הפחות יום אחד בשנה.

המצב שהיה במצרים "וימררו את חייהם בעבודה קשה" (שמות א', ד) הריהו בעצם 'אתחלתא דגאולה', מפני שגרם לישראל להבין כי אין יכולים לסבול יותר את העבדות, ואז "ויצעקו, ותעל שוועתם אל הא-להים" (שמות ב', כג). לפני כן, התרגלו ישראל בשלבים לעבדות מצרים, והיתה בהם השלמה בפועל עם דבר היותם עבדים. רק לאחר שהמצריים נהיו יותר

יותר אכזריים, רק כאשר מררו את חייהם עד שלא יכלו יותר לסבול, וצעקו נענה להם הקב"ה והוציאם משם. כל עוד הם לא צועקים הרי הם מסכימים בפועל לשעבוד, ולא ניתן לגאול אותם משם, בטרם הגיעו להכרה פנימית כי אין זה מקומם.

תחושת הכאב בתשעה באב צריכה להיות עזה, כדי שיובן שאי אפשר לסבול אותה יותר, ושמוכרחים שייעשה שינוי דראסטי במציאות. ככל שתשעה באב כואב יותר - כך יש בדבר כדי להזכיר שהבעיה אינה חיצונית אלא דורשת תיקון פנימי. אם בעקבות קריאת הקינות אדם מחליט שאסור שהמצב ימשך כך, כי הוא יותר מדי חמור בשביל שיוכל להמשיך; ואפילו אם ההימנעות מאכילת בשר מציקה לאדם באופן אישי, וגורמת לו לרצות בכל מאודו להיפטר מתשעה באב אחת ולתמיד הרי זו כבר התחלת התיקון.

איננו רוצים להגיע שוב לאותו המצב, ל"מלך שגזרותיו קשות כהמן", כדי שנצעק. מתברר שכח הסבל הלאומי שלנו הוא עצום, ומי יודע אילו צרות נאלץ לעבור כדי שתבוא הצעקה. בשטף השגרה התרגלנו לקינות, לצרות ולהרוגים - אך עדיין יכולים אנו להתאמץ ולהתעורר ולהתפכח מסבלנותנו, בטרם תתווספה עליהן עוד צרות, שיכריחו אותנו לומר "אלכה ואשובה אל אישי הראשון" (הושע ב', ט). את התיקון לדבר, יכולים אנו לעשות על ידי התבוננות מעמיקה וכאב מחדש של כל צרות הכלל והפרט, שמתוכה אפשר להגיע להתעוררות. עד שיבוטל החג הזה, אם ירצה ה' בקרוב, צריך להביא בחשבון שיש כאב בעולם. בכאב הזה צריך להתבונן כדי לא להסכים איתו, כדי להגיד באופן נחרץ 'לא' לשעבוד, וכדי להיגאל.

לקט מאמרים

לפניכם שלושה מאמרים מלוקטים שיש בהם צדדים של עניין
עבודה, עבודת ה', בעולמו של הרב עדין. לקראת יום הפטירה
של הרב אנו רוצים להתעורר לחיים, לקבל חיים חדשים
לעבודת ה' בחיות, ביראה, באהבה ובהתקשרות לחי העולמים

לחיות את עצם החיים מילדות עד שיבה - 'רשפים' קיץ תשי"ז

פנימיותו של החינוך

כל דרך של חינוך, בכל המקומות ובכל
התקופות, מכילה בפנימיותה רעיונות
מסוימים, אידיאלים והשקפת עולם.

ודאי שלא תמיד, ואולי אף לא ברוב
המקרים, ידועים הרעיונות הבסיסיים
למחנך עצמו; ייתכן מאוד שהמחנך, או
שאר האנשים אשר בידם מסור החינוך,
אינם מסוגלים לתת דין-וחשבון לעצמם
על המטרה והשאיפה שבחינוך שלהם,
ומכל שכן שהחינוך הנעשה שלא על-ידי
מחנכים או מורים שאומנותם בכך, יש
בו עוד הרבה פחות שאיפות ואידיאלים
מדעת; ואולם לאחר הכל, לא הידיעה על
האידיאלים היא הקובעת בחינוך, אלא
מציאותם בנפש המחנך או המשפיע, יהא
אשר יהא. על כן גם בחברה פרימיטיבית
ביותר, אשר קיים בה משהו בדומה

לחינוך, הרי חינוך זה מושפע מרצון
המחנך, שחניכו יהיה בעל אופי ותכונות
מסוימים - הנובעים, כמובן, מהשקפותיו
או השקפות חברתו על הנושא הזה.

עם כל ריבוי הצורות של החינוך,
המשתנה לפי הזמן, המקום, המעמד
ועוד חלוקות רבות ושונות, ועם כל ריבוי
השאיפות הטובות של המחנכים, הרוצים
להקנות לילד אופי מסוים, השקפות
ידועות ודרך חיים מסוימת, הרי בדרך-
כלל אפשר לחלק את כל צורות החינוך
הנהוגות לשתי צורות יסוד בלבד.

צורת היסוד באחת של חינוך הילדים
מבוססת על הרצון להכין את הילד
לקראת החיים. מלמדים את הילד
את הדברים הנחוצים לו להמשך חייו,
ומתעניינים מעט מאוד ברצונו של
הילד, ובמידה שעושים זאת, הרי בדרך-

לעומת דרך חינוכית זו קיימת דרך חינוכית מנוגדת; בדרך זו נותנים לילד חופש מקסימלי, מטפלים בו, ומשתדלים למלא את רצונותיו ככל האפשר, משתדלים להשאיר את הילד כילד ולא להטריד את לבו ומוחו בדרכי החיים הנוקשות, רוצים להניח את הילד במעין "גן עדן", שבו יישאר זמן ארוך ככל האפשר ויתפתח בהתאם לנטיותיו הפנימיות. אל הילד באים במעט מאוד תביעות, וכל חיים הנם, למעשה, חיים של רוב זכויות ומיעוט חובות.

שני מעמדים יסודיים אלה של הילד: כמי שמתלמד להיות מבוגר, או כמי שנמצא באזור חסות של החברה אשר לו זכויות בלבד, מצויים בכל החברות בעולם כמעט, אף כי קיימות צורות-ביניים שונות, המשנות במעט את מעמדו של הילד לכאן או לכאן, ובכל מקרה כזה של צורת ביניים יש מעין פשרה בין שתי השאיפות. החינוך המערבי המודרני, אף-על-פי שביסודו מונחת השאיפה לתת לילד חיים מאושרים ונעימים ככל האפשר, צריך בכל זאת להתחשב בעובדות ובאפשרויות שבחיים, ועל כן נותן הוא לילד גם הכנה מסוימת לדרך חייו העתידה, כשם שבהרבה מקרים, החינוך הנוקשה ששאף להפוך את הילד למבוגר, אף הוא הכניס את הילד למעין גן עדן, שבו אין לו כל חובות ממשיות - מלבד החובה האחת, כמובן (שהיא יסודו של החינוך הזה): "ללמוד היטב ולהתנהג יפה". ואולם למרות כל צורות הביניים, ניכרות היטב שתי צורות יסוד אלה בחינוך שבכל הדורות.

כלל מתוך שלילה: משתדלים להניאו מרצונותיו וממאווייו הילדותיים, ולחנכו לקראת מה שצריך הוא לעשות בחיים, ולרצות בדברים אשר המבוגרים רוצים בהם. דרכו ומגמתו של חינוך כזה היא

**החינוך
המחנך את הילד
מתוך ההנחה שעצם
חיוו הוא בעתיד, מניח
הנחות מסוימות על
טיב "עצם החיים".
ההרגשה שהחיים
צריכים עוד לבוא,
אשר לה מחנכים את
הילד, טמונות בה
בסתר גם ההנחות,
מה הם אותם
החיים.**

לטשטש ככל האפשר את הילדותיות שבילד, ולהפכו מהר ככל האפשר למבוגר קטן.

הוא רק ביחס שמתייחסים כלפי הילד בתקופת ההקדמה לחיים: אם מכינים אותו מראש לחיים, או שמניחים לו לנפשו ולתענוגותיו, עד שיתחיל בחיים הממשיים.

האידיאל של גיל הבגרות

חינוכו של הילד ברוב המקומות והזמנים מושפע אפוא ומכוון על-ידי האידיאל של הבגרות, על-ידי ההרגשה שחיו של הבוגר הנם עיקר החיים. ואולם אידיאל זה, השפעתו חזקה ומקפת לא רק בתחום המצומצם של חינוך ילדים, אלא אף בשטחי חיים אחרים, ולמעשה - בכל מהלך החיים של כל אדם.

כי החינוך המחנך את הילד מתוך ההנחה שעצם חיו הוא בעתיד, מניח הנחות מסוימות על טיב "עצם החיים". ההרגשה שהחיים צריכים עוד לבוא, אשר לה מחנכים את הילד, טמונת בה בסתר גם ההנחות, מה הם אותם החיים. בוודאי שבכל חברה וחברה קיימות הנחות פרטיות אחרות בדבר טיב החיים; ואולם תמיד יחד עם ההשקפה החינוכית על חיי הילד כמבוא לחיים, קיימת גם ההרגשה שהחיים עצמם הנם אותו חלק שבחיים שבו האדם הנו בוגר במובן הפיזי, זאת אומרת: אותן שנות חיים בהן הוא נמצא בשיא התפתחותו הגופנית. מובן מאליו שלא כך מנסחים המחנכים את הראיון של "עצם החיים"; ואולם לא הניסוח הפורמלי (במידה

והנה, עם כל המרחק שבין שתי צורות חינוך אלה הרי לאמתו של דבר קיים אידיאל משותף לשניהן, ושתי הצורות גם יחד אינן אלא מסקנות שונות - בהתאם לדעות ולהבנות שונות - של אותו רצון משותף. אידיאל יסוד זה הוא: ראיית חיו של הבוגר בתור החיים. חיו של הילד אינם החיים, ואינם אלא מעין הקדמה לחיים; ואילו החיים עצמם פירושם, החיים בתור אדם מבוגר.

השפעתו של האידיאל הזה בולטת גם למראית עין ראשונה באותה דרך חינוך השואפת להכין את הילד לקראת החיים. כאן נראה בבירור, שהופכים את חיו של הילד להקדמה והכנה ל"חיים עצמם". ואולם אותו רעיון ממש מונח גם ביסודה של צורת החינוך השנייה: נותנים לילד מה שלבו חפץ, מקיפים אותו בנוחות ובתנאים בלתי מציאותיים, אין מעמידים בפניו כל חובות מיוחדות, ונותנים לו אפוא מין חופשה מכל אחריות. ואולם נתינת חופשה זו באה לא משום שרואים את מצבו של היחד האידיאלי, אלא משום שרוצים לתת לילד אורכה עד אשר ייכנס אל "החיים עצמם". ועל כן פטור הילד, לעת עתה, מכל חובה, כי על כן נמצא הוא רק במצב של הקדמה לחיים; וכאשר יתחילו החיים עצמם, יהיה מצבו שונה לחלוטין.

נמצא ששתי צורות החינוך מבוססות על ההשקפה, שחיו של הילד אינם חיים של ממש, ושעיקר החיים יתחילו מאוחר יותר. ההבדל בין שתי שיטות החינוך

יכול לחיות בהווה; חייו אינם אלא בעברו, כאשר היה בימי בגרותו. נטייתם של הזקנים לחיות בזיכרונות באה משום שבהרגשתם שוב אין הם חיים, ואין קיומם אלא הסיום של חייהם האמיתיים

בחינת אידיאל הבגרות

האידיאל האנושי של תקופת הבגרות משפיע רבות על חייו של כל אדם, מראשיתם - כשבתור ילד הוא מועבר באונס לעולם המבוגרים או מורחק לגמרי מעולם זה - עד לימי זקנתו, אשר בגלל אידיאל זה הריהו מרגיש את עצמו כיצור מתנוון, ההולך מן החיים השלמים אל המוות. מתברר אפוא שעל-ידי אידיאל זה הופך החלק הראשון בקיומו של האדם להקדמה לחיים, והחלק האחרון למערכת סיום שלהם, והחיים עצמם הנם אותו רווח זמן שבאמצע.

כבר בעיון שטחי נראה מוזר מאוד, שרובם של החיים אינם אלא הוספות, ושאדם חי את רוב שנותיו למען, או בזכות, פרק זמן שהוא-הוא "החיים", לפי השקפה זו. בסופו של דבר, גם באותו ציור דמיוני של החיים אין הכוונה לחיים סתם; לא גיל הבגרות לבדו הוא הקובע את האידיאל, אלא לא פחות מזה גם צורות ותנאי חיים מסוימים בתוך גיל זה. מאחר שעיקרו של האידיאל קשור קשר הדוק בידיה על בריאות הגוף ואפשרויותיו, וכן גם באפשרות ליהנות מכוחותיו של הגוף הרי באמת, מתוך גיל

שישנו) הוא העיקר, אלא ההרגשותיו של האדם. החיים - לפי ההרגשה הנפוצה והמקובלת הזו - הנם חייו של האדם הצעיר, זה אשר כל כוחות הגוף עומדים לרשותו, שעיניו יכולות לראות ולבו יכול לחמוד את כל מה שהעולם יכול לתת לאדם שגופו שלם, ואשר בידו כל האפשרויות הגשמיות והרוחניות ליהנות מאותם דברים שנפשו חפצה בהם. כל הרצונות, השאיפות, ומושגי האושר הנכסף, כולם מכוונים שלא מדעת, על-ידי החינוך, למצב הבגרות דווקא ואל תענוגותיו. לא רק שגיל הבגרות נחשב כגיל האידיאלי, אלא גם המצב האידיאלי קשור בתשוקות ובמאווים של גיל זה; וכאשר אין אדם יכול, משום-מה, למלא אותם רצונות וציורי דמיון הקשורים בבגרות ובאפשרויותיה, מרגיש הוא את עצמו אומלל, אם כי דרכי תענוג רבות אחרות עומדות לרשותו.

הכפיפות לאידיאל הבגרות, ההופכת את חייו של הילד לחיי "הקדמה", משפיעה במידה עמוקה לא פחות גם על חייו של הזקן: כשם שהילד מחונך, מדעת שלא מדעת, להרגשה כי חייו אינם אלא הקדמה, כך סבור הזקן - בהשפעתו של החינוך לאידיאל של הבגרות - שחייו אינם אלא סיום. מאחר שהזקן מאבד במשך השנים את הכוחות והאפשרויות של גיל הבגרות, סבור הוא שאיבד את כל החיים כולם, ומאז גיל העמידה שוב אין הוא חי עוד, אלא אך מחכה למוות. הרבה מאוד מן הצער ואי-הנעימות הרוחנית של גיל הזקנה מקורם בכך שהזקן אינו

אחרות. ואם כך הוא הדבר, אם האושר פסק מהיות המטרה המיוחדת לחיים בפרק הזמן הזה - מה בצע בציפייתו של הילד ל"עתיד"? מפני מה צערו של הזקן על העבר שחלף?

חיים מוזרים מאוד הם החיים הללו, בהם מתכונן האדם לקראת "משהו" גדול שעתיד, כביכול, להתארע. בילדותו מחכה הוא לזמן שיהיה "גדול", ותוך כדי כך מוותר הוא, בלא יודעין, על הרבה מחוויות הילדות שלו - הכוללות, כמובן, את רוב תשוקותיו הילדותיות, וכל זה בגלל אונס החינוך, וייתכן שאף מרצונו העצמי הטוב. וכשכבר הוא נעשה "גדול", אין הוא מוצא כל אושר מיוחד בגדלות זו, שום שינוי כללי לטובה שיצדיק את הציפייה הגדולה שלו, זו שגזלה ממנו את ילדותו. הוא בסך הכל המיר צורה אחת של חיים בצורה אחרת. וכן הזקן, המתנגעגע כל הזמן על הימים בהם היה "צעיר", ובמקום לשאוב את הנחת מחייו בהווה הוא שוקע הוא בחלומות על העבר, אשר באמת לא היה טוב מן ההווה במאומה.

האידיאל של החיים

לעומת אידיאל הבגרות, הגורם לריכוזם של כל החיים סביב לנקודה חסרת טעם, נמצא האידיאל האנושי-יהודי של החיים: לחיות את החיים כולם. פירושו של דבר, לא להתכונן בתקופת הנערות לחיים שעתידים, כביכול, לבוא

בגרותו של האדם רק מעט מאוד זמן, יחסית, יכול הוא ליהנות מן האפשרויות והתענוגים השייכים רק לגיל זה. רוב השנים הללו מתכונן האדם לדבר, מכין עצמו על-ידי לימוד ועבודה, אל עיקרם של החיים; וגם בשנים האלה, רוב החיים הנם ההכנה אל העיקר והתמצית. נמצא אפוא שאידיאל זה מקדיש את רוב רובם של החיים להכנה, לעיטורו של פרק זמן קצר מאוד ממרחבי החיים.

הילד מצפה לזמן "כשאהיה גדול"; הזקן חושב על "כשהייתי צעיר"; והצעיר חושב ומתכנן, "כשהיה לי פנאי, כשאחסוך קצת כסף, כשאתחתן" וכו'. בתוך זה חי האדם רק מעט מאוד משבעים שנות חייו, שכן במקום לחיות הוא רק רוצה לחיות.

כבר מן הצד החיצוני - מצד הדרך שבה מתבזזים החיים כתוצאה מן החינוך הזה - נראה הוא חסר טעם. ואולם גם בפנימיותו אין בו יותר תוכן. נבדוק מהו תוכנם הפנימי של החיים, שזה הוא האידיאל שלהם: האם החיים האלה מסבים אושר? אם כן הוא, הרי אין כל יתרון לשנות הבגרות על שנות החיים האחרות. אמנם נכון הוא שלשנות הבגרות יש תענוגות וצורות אושר מיוחדות, ואולם באמת לכל שנות החיים יש תענוגות וצורות אושר: לילד, כמו לזקן, ולצעיר, כמו למבוגר, מקורות אושר רבים המיוחדים לכל אחד בנפרד. יוצא אפוא שאין באושרן של שנות הבגרות כל מעלה על שאר צורות האושר של שנים

זה החיים הדתיים-היהודיים, אשר הם ההשקפה הפנימית של החיים, אינם חיים של סתם. החיים היהודיים הנם חיים שיש בהם תפקידים ומשימות מסוימות.

לחיות היטב, לפי תפיסה זו, פירושו למלא את משימתם של החיים. משימה זו- אף-על-פי שהיא מתחלקת לפרטים ולחלקים שונים) הנה לתקן את הגוף, הנפש והעולם מתוך זיקה מתמדת אל האלוקות. היא אינה שייכת לגיל מסוים או לפרק חיים מיוחד, אלא לכל חלק וחלק מחלקיהם ולכל מצב שבו נמצא האדם. מערכת המצוות המעשיות מורה, שאין שום שטח בזמן ובמקום שהוא מחוץ לתחום לגבי הדבקות בה, ולגבי המגמה לתיקון הנפש והעלאת העולם: כל פינה מחיי היהודי מוקפת במצוות. בכל רגע ורגע מוטל עליו לקיימן, וכל עוד הוא יכול לקיימן כראוי, הריהו מגשים את תכליתם של החיים. אמנם, לכל עת וזמן, ואולם אין עת וזמן שבהם יהיה אדם בטל מעבודת ה'. בכל גיל יש לאדם תפקיד אחר בהתאם לכוחות ואפשרויותיו באותו הגיל ובאותו המצב שבו הוא נמצא; כשם שיש תפקידים המיוחדים לאדם בצעירותו, כך יש תפקידים אחרים השייכים אליו בהתקדמותו במשך החיים

מהלך החיים לפי היהדות - כאשר החיים הם חיים אמיתיים - איננו עלייה עד גיל הבגרות וירידה אחריו, אלא הוא מהלך רצוף של התקדמות מחיל אל חיל. האדם, שהינו בתחילת דרכו בחיים אך גולם - כלי שאין בו צורה - קונה

אחר-כך, ובדרך זו לבזבז את חיי ההווה ולזלזל בהם; ולא להצטער בימי הזקנה על החיים שעברו כבר, אלא לחיות את החיים בכל עת כמות שהם. לא לחלום על אושר רחוק, לא לחלום על חיים שבעתיד או בעבר, אלא לחיות את האושר והענוג שיש בחיים הקרובים, המציאותיים והממשיים, כלומר: לחיות את החיים בהווה.

האידיאל היחידי האמיתי שעל-פיו מתנהלים החיים הוא: לחיות את החיים; לקבל את החיים ואת מהלכם הכללי כפי שהם, ולחיות על-פיהם. אם יש בחיים שלמות, הריהי נמצאת בצורה שווה בכל חלקיהם; ואם יש צורך לתקן את החיים, הרי צריך לתקנם כולם. האידיאל של החיים הוא, אפוא, מציאת הטוב והעונג שבכל שנות החיים, ושכל מצב טבעי שלהם, לא מתוך השוואה למצב אחר של החיים, אף לא לחייו של אדם אחר. לחיות פירושו, לחיות את החיים ולשפוט עליהם במושגים השאובים מתוכם- עצמם. להתענג מאותן אפשרויות שהחיים נותנים לאדם בכל שלב בחייו.

הבנת אידיאל זה מבחינתו האנושית, תורה על דרך חיים שלמה ומלאה בכל חלק וחלק של החיים כולם. ואולם לגבינו יש להבין את האידיאל הזה מבחינה גבוהה ועיקרית יותר: מן הבחינה הדתית היסודית, שהיא הבחינה הפנימית של הדברים.

מהבחינה האנושית, החיים הם סתמיים ועיקר מטרתם היא הם-עצמם. לעומת

לעצמו צורה שלמה, ומעצבה על-ידי ריבוי לימוד ומעשים טובים, יחד עם תיקון מתמיד של גופו ונפשו והכוונתם אל מטרת חייו האמיתית. תפיסת החיים כמערכת שלמה, של חלקיה שווים

מהלך החיים לפי

היהדות - כאשר החיים

הם חיים אמיתיים -

איננו עלייה עד גיל

הבגרות וירידה אחריו,

אלא הוא מהלך רצוף

של התקדמות מחיל

אל חיל. האדם, שהינו

בתחילת דרכו בחיים

אך גולם - כלי שאין

בו צורה - קונה לעצמו

צורה שלמה, ומעצבה

על-ידי ריבוי לימוד

ומעשים טובים

במעלה, גורמת לשינוי בהערכת החיים מעיקרה. צערו של הזקן נוצר מתוך

הניגוד הקיים בין רצונותיו ושאפותיו, הקשורים באידיאל הבגרות, לבין חוסר היכולת להוציאם לפועל. ברגע שיתחזק האדם במגמה ברורה לחיות את ההווה, את החיים כמות שהם, בלי לצייר לעצמו צורות חיים דמיוניות כאידיאלים, הרי יוכל הוא, עם הגיעו לזקנה, לחיות את חייו באושר כאדם צעיר, השלם בכל כוחותיו. שכן בדרך-כלל, עם השינויים הגופניים ההכרחיים באים גם שינויים רוחניים מקבילים, הנותנים לאדם את האפשרות שלא לחוש כלל, מבחינה רגשית, בשינויים שחלו בו.

מכל מעמד שבדרך החיים יכול אדם לשאוב את הטוב ולהתענג ממנו רק כאשר הוא מסלק את שאפותיו הדמיוניות, שאין ניתנות לביצוע לפחות באותה שעה, וחי את החיים עצמם.

החינוך לחיים

ברור שקבלת האידיאל של החיים תצריך שינוי יסודי בדרך החינוכית המובילה לקראתו. במלים אחרות: מאחר שאין החיים מתרכזים עוד סביב זמן מסוים, הרי אין מקום לשתי הצורות החינוכיות שראינו כבר לעיל: לא לזו המכינה את הילד לקראת ה"חיים", אף לא לזו המבודדת אותו מהם. אין כל סיבה, לפי תפיסה זו של החיים, להפרדה בין חיי הילד לחיים בכלל, כי הרי החיים, בכל משמעותם ועל כל גילוייהם, מתחילים מן הלידה וגמשיכים עד המוות, ובמשך הזמן

שבינתיים האדם עובר את דרך חייו, ותפקידו הוא לעשות זאת בדרך הטובה ביותר לפי כשרונותיו וכוחותיו.

יודע הוא יותר כיצד לחיות - כמובן, אם הוא רוצה לחיות ואינו מסתפק בחלומות על החיים.

המטרה האחת של החינוך היא לעזור למחונך - ובמקרה שלנו, לילד - לחיות את חייו כראוי. יש לחנך את הילד לחיות כמו ילד, ללמד אותו לשאוב את האושר והעונג שבמצבו זה - ובכל מצב אחר בו הוא נמצא. אכן, חייבים בלי ספק להכין את הילד להמשך חייו, להכין אותו לקראת ימי הבגרות הבאים לאחר תקופת הילדות, ויש ללמדו לחיות אף חיים אלה כיאות; ואולם ממש כשם שצריך להכין את הילד לקראת בגרותו, כך יש צורך להכינו לקראת כל תקופת חיים אחרת; כשם שמלמדים את הילד לימודים המכונים אותו לתקופה בה יהיה בן עשרים או שלושים, כך יש ללמדו, בעת המתאימה, את הדברים שחייב הוא לדעת כשהיה בן עשר, ואת הדברים שיצטרך לדעת כשהיה בן שבעים.

אמנם, כל דבר וכל לימוד יש לו עת מיוחדת, ואולם הלימוד בכללו צריך להיות ההכנה לחיים: לכל תקופה של חיים ולכל מצב של קיום. ולימוד אינו נפסק - כשם שהוא נפסק בימינו - באותו גיל שהאדם מגיע אל "החיים", שאז אינו צריך לדעת מאומה: הלימוד והחינוך חייבים להימשך כל גיל החינוך, עד שבעים שנה ומעלה. אין זמן שבו "גומר" אדם החינוך ומתחיל בחיים. החינוך לחיות והחיים עצמם קשורים זה בזה, לעולם, וככל שהאדם חי יותר ולומד יותר,

וכשם שאין הפסק וגבול בין הילד וה"חיים", לעניין הצורך ללמוד תמיד, כך אין כל גבול כזה ביחס לחובה לפעול תמיד, ולתקן תמיד את החיים מתוך הזיקה לאלוקות. חובותיו של הילד הן כחובותיו של המבוגר: לא באותם דברים אלא מצד היחס שבין העושה והמעשים. כשם שישנן חובות למבוגר, וחובות עיקרן בצורך לעשות את הטוב, כך שייכים הדברים גם בילד, שגם עליו לדאוג לתיקון עצמו ולתיקון עולמו. אמנם, ברור ומובן שגם תפיסת הדברים אינה שווה בכל הגילים, ולא רק שחובותיו של הילד קטנות בכמותן, אלא גם תפיסתו בדברים שהוא עושה פחותה היא; ואולם גם דבר זה אין הבדל יסודי בין גיל וגיל: אם האדם מתקדם בחייו, הרי בדרכו הוא נוכח לדעת בכל, שהבנתו ומעשיו הקודמים לא היו מושלמים. ואם האדם בטוח שהוא יודע כבר הכל, והגיע לתכלית ההשגה, הרי במקרה זה עלול להיות, שתפיסתו בתור ילד הייתה בכל זאת נעלה יותר.

בסיכום ייאמר: ללא אידיאלים דמיוניים, אלא מתוך הליכה בדרך החיים האמיתית עצמה, מתוך מיצוי כל החיות האלוקית שנתן ה' באדם בכל ימי חייו, יכול הוא לחיות את כל שנותיו, ימיו ורגעיו בחיים ממשיים ואמיתיים.

עבודת התפילה

מתוך 'ספר התפילה'

הלב, המתבטאה בדברים, בשעה שיש לו לאדם צורך נפשי בכך, ויש שהגדירו אותה כהתחייבות מתמדת, יומיומית. במקביל לזה יש בגמרא מחלוקת (אשר יש לה גם השלכות הלכתיות) בשאלת מקורה של התפילה: האם תפילות הן כנגד הקורבנות, או שהן תוקנו, יוסדו, בידי האבות, אברהם יצחק ויעקב. ראיית התפילה כמעשה פולחני קבוע המקביל לעבודת המקדש היא שהביאה להגדרתו של בית הכנסת כ"מקדש מעט", שהרי הוא המקום שבו לפחות מתפללים את תפילת הציבור, ואילו התפיסה האומרת ש"תפילה אבות תיקנום" (ברכות כ"ז ע"ב) משמעותה היא שהתפילה יש מהות עקרונית המשוחררת ממבנים מסוימים: היא ביטוי של צורך אנושי הקודם אפילו למתן תורה.

לדעות השונות ביחס למקורה ולמהותה של התפילה יש השלכות לגבי דרכו של האדם המתפלל גם בזמן הזה. המסגרות הטכניות-החיצוניות אמנם נקבעו כבר לפני אלפי שנים, אך הדעות השונות הללו עדיין מהדהדות, ומפנות את המתפללים לנתיבי נפש שונים. אכן, ההבדלים הנפשיים בדרכה של תפילה הם בעיות אמיתיות של האדם המתפלל, אחת הדרכים המרכזיות בהבנת התפילה,

מצד עצם מהותה התפילה נתפסת, ובצדק, כדבר הנוגע לנשמה, הן מצד תוכנה והן משום שגם מן הבחינה המעשית אליה היא תלויה בנשמה, ולא בדברים חיצוניים. עם זאת, בעם ישראל התפילה היא גם מצווה. אמנם בדורות ראשונים לא הייתה מצווה זו מוגדרת, אך עם השנים היא קיבלה צורה מקובעת ונוסחים קבועים, ונוצר סידור תפילה שיש בו מערכת קבועה למדי של זמני תפילה, של מה שיש לעשות בשעת התפילה, וביותר - של הדברים שיש לאומרם בשעת התפילה. עם זאת "תפילת הסידור", שהיא בוודאי דרך התפילה השגורה והרגילה, איננה ממצה את עניינה של התפילה. אפשר לומר שבמובן מסוים התפילה שרוב ישראל מתפללים היא תפילה מדברי חכמים, לאמור: החיוב לעמוד בתפילה מספר מסוים של פעמים בכל יום ולומר דברים ידועים, אבל אין היא נוגעת לעומקה של המצווה, וגם לא תמיד מרווה את געגועי הנפש.

רוב חכמי ישראל ברובם הסכימו שהתפילה היא מצווה מן התורה שהיא לא רק הצעה או אפשרות, אלא גם מחויבות; אלא שהם נחלקו ביניהם בשאלת ההגדרה הנכונה של מצווה זו: יש שאמרו שעיקרה של מצוות התפילה הוא צעקת

דרך שתחילתה בהגדרה הלכתית אך השלכותיה התוכניות משמעותיות, ואולי אף מחייבות מבחינה נפשית, היא ההגדרה של הרמב"ם. הרמב"ם סבור כי יש מצווה של "ועבדת את ה' בכל לבבך", שהיא עבודה שבלב, היינו התפילה, וכי מצווה זו היא חובה על הכל. מכאן עולה שיש חובת תפילה. התפילה איננה זהה לעבודת המקדש, אך היא גם איננה מצב נפש מזדמן. הרמב"ם מגדיר את התפילה כחובה של פולחן, של עבודת ה'. מנקודה זו והלאה המשיכו חכמים באופנים שונים את הדיון והעיון בשאלה כיצד אמור האדם לקיים את החובה הזו של עבודת התפילה.

קריאתה של התפילה בשם "עבודה", עבודה שבלב, מדגישה מצד אחד את עניינה כמעשה של פולחן, לאמור: התפילה היא סוג מסוים של קורבן. הקורבן הזה אמנם שונה מקורבנות אחרים, שהם מתנות ממשיות הניתנות במקדש, אלא זו עבודה שבלב. אך מכל מקום זוהי עבודה במובן זה שהיא מעשה של עבודת ה'. עצם הפנייה המכוונת לקב"ה היא הקרבה של קורבן פנימי, הנעשית בלבו של אדם.

תפילה יכולה להיות עבודה גם במשמעות נוספת של המלה: עשייה שיש בה גם מהלך מסוים וגם מאמץ. שהרי נוסף על התפילה הספונטאנית, על עצם הפנייה לקב"ה בבקשה או בהודאה, ישנה גם התפילה המסודרת, המנוסחת, והנוסח הזה עצמו דורש גם הוא התייחסות והתכוונות. בוודאי שיש מקרים שבהם המתפלל אינו עושה אלא

כמעשה עוף המצפצף, כלומר: אומר את מילות התפילה עם מעט מאוד כוונה פנימית. תפילה של ממש היא לא רק התכוונות לתוכן המילים שאדם אומר, אלא גם אופן מסוים של כוונת הלב בעבודה זו. אמירת נוסח התפילה דורשת מהאדם מידה מסוימת של מאמץ כדי לשמור על הכוונה. במהלך הדורות נוצרו דרכים שונות של כוונה בתפילה; אחדות מהן מוגדרות ומובחנות היטב, ואחרות הן צירופים או צורות אחרות שאינם מוגדרים לגמרי.

ביסודו של דבר כל תפילה היא התייחסות פרטית בין האדם לבין הקב"ה, התייחסות התלויה הן במהותו של המתפלל והן בגורמים שונים של זמן ומקום. שני אנשים יכולים לעשות אותו מעשה עצמו, אך אין שני אנשים היכולים להתפלל בדיוק באותה דרך. הגדרת המעשה היא חיצונית ואינה קשורה למהותו של האדם, ואילו התפילה, גם כאשר יש לה נוסח מסוים וקבוע, עדיין היא עניין פרטי לגמרי. בכל עת ובכל מצב תמיד יהיה הבדל בין "אני מתפלל" ו"אתה מתפלל". וכשם שאין שני אנשים זהים זה לזה כך גם תפילתם לא תהיה זהה, לפי שכל אחד מהם מצרף אפילו למלים הקבועות והסדורות של התפילה את ה"אני" הפרטי שלו. ומאותו טעם גם אין שתי תפילות של אותו אדם עצמו שהיו זהות זו לזו, שהרי בני אדם מעצם טבעם משתנים מעת לעת, ואין אדם ביום אחד דומה לעצמו ביום אחר. לפעמים השינויים המתרחשים במתפלל הם מעוטי ערך, אך לעתים קורים גם שינויים גדולים אצל

משתדלים כל ימיהם להגיע אליו ולא בהכרח מצליחים. משהו מעין זה האלה אמרו חז"ל על תפילתם של רבי חייא ובניו (בבא מציעא פ"ה ע"ב), שכאשר אמרו "משיב הרוח" נשבה הרוח, וכשאמרו "מוריד הגשם" אכן ירד גשם. דבר זה לא היה רק בגדר מופת, התלוי רק במעלת קדושתם היתירה של המתפללים, אלא תוצאה מכך שהם היו מזהים לגמרי עם התפילה, בבחינת "ואני תפילה" (תהלים קט, ד). והרי זה מעין מה שאמר החכם, שהוא מתפלל "על דעת (כלומר: כמו) זה התינוק"; אבל זו יכולת מופלאה ונדירה, שהרי התינוק בדרך כלל אינו מבין בשלמות את הדברים שהוא מתפלל בשלמותם, ואילו אדם מבוגר, שיכולה להיות לו הבנה מעמיקה, יש לו גם רעיונות, דעות ורציות משלו. אדם מבוגר שיכול לשמר בתוכו את התום של התינוק הוא בלי ספק אדם מיוחד במינו.

מעין זה, אבל בצורה הדורשת הרבה יותר מאמץ, יגיעה ועבודה, הוא מה שאמר הבעש"ט כדרשה על הפסוק "בוא אל התיבה": תיבה משמעותה גם מילה, ו"בוא אל התיבה" זוהי קריאה לאדם להיכנס כל-כולו לתוך המילה שהוא אומר. אבל מאחר שהתפילה מכילה לא תיבה אחת, אלא תיבות מרובות, פירושו של דבר הוא להיכנס - כלומר: להזדהות בשלמות - עם מילה אחת, ואחר כך להיכנס באותה דרגה של שלמות והזדהות אל המילה הבאה אחריה. אותם אנשים שניסו להתפלל בדרך זו מצאו שהיא כרוכה במאמץ גדול מאוד, כמעט בלתי אפשרי, הן מבחינת ההזדהות והן

אותו אדם עצמו. מכל הטעמים האלה יש לכל תפילה אופי משלה.

נוסח התפילה קורא גם הוא לאדם לבנות יחס בינו לבין הדברים שהוא אומר. ההתייחסות הפנימית הזו היא "כוונת התפילה". כאן נודעת חשיבות לא רק לעצם מהותו של האדם המתפלל, אלא גם לרצונות שיש לו ביחס לתפילה. בכל תפילה, מעבר לעצם המציאות של התרחשותה, עשויה גם להיות מטרה מוגדרת מראש: עד היכן, ובאיזה אופן, רוצה המתפלל להתפלל. וכאן יש מרחב גדול: החל ממי שמתפלל על מנת לצאת ידי חובה ועד מי ששואף לכך שדברי התפילה יתעלו על ידו ויגיעו לעולם גבוה יותר.

התפילה הפשוטה ביותר שהיא, אולי, גם הקשה ביותר למימוש, היא תפילה שבה המתפלל מזדהה בשלמות עם הדברים שהוא אומר. כאשר אדם מתפלל מתוך הרגשה שהדברים שהוא אומר מבטאים בדיוק את מה שהוא רוצה לומר אזי התפילה כמוה כלבוש העשוי בדיוק לפי מידתו. המתפלל והתפילה מתאחדים, והמתפלל אינו מרגיש כמי שכפו עליו לומר דברים זרים לו, אלא הוא מדבר בפני עצמו ומתוך עצמו. כאשר אדם מגיע לסוג כזה של תפילה אין בכך לא עבודה ולא מאמץ, אלא אמירה בקול של דברים שאדם מרגיש בלבו.

תפילה כזו היא 'פשוטה' מצד זה שהיא איננה מחייבת הטיה, מחשבה או כוונה שאינה חלק מן המלים עצמן. ואולם פשטות כזאת היא נדירה, הישג שרבים

מבחינת המעברים מעניין לעניין.

היא מעשה של זיקוק במגמה להגיע לתוצאה, שתהיה נקייה ככל האפשר לא רק ממחשבות זרות אלא גם ממרכיבים שונים שאינם אמיתיים. מבחינה זו האמת של התפילה היא פרטית לגמרי, שהרי מה שהוא אמת גמורה לאדם אחד, כאשר בנקודה מסוימת פיו ולבו שווים לגמרי, אינו בהכרח אמת שלמה לאדם אחר, בין משום שהדברים אינם נכונים עבורו או משום שהם פשוט אינם מבטאים אותו. משום כך הזהירו חסידי קוצק מפני "מעשי קוף" - היינו, חיקוי חיצוני של אנשים אחרים. יש להדגיש שב"מעשי קוף" אין בהכרח צורך במודל לחיקוי מן החוץ: אדם יכול לעשות מעשה קוף גם בתוך חיו-שלו. נתיב האמת הוא דק מן הדק, ומשתנה עם כל שינוי שחל באדם.

אפשר לומר שהסיסמה של דרך זו היא "קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת" (תהילים קמה, יח). הקריאה באמת היא-היא הבעיה העומדת בפני האדם, שהגדרת האמת הפנימית שלו נמצאת בהשתנות מתמדת.

יש להדגיש שכל אלה אינם הוראות או הדרכות לגבי מגעים בין-אישיים, כי במגעים כגון אלה אין חשיבות רבה כל כך לאמת המוחלטת. בניגוד להגדרה של שקר, שהוא מצב של "אחד בפה ואחד בלב", די להם לבני האדם בכך שבאופן כללי פיהם ולבם שווים, שהרי גם בני אדם שהם רגישים ביותר לזיוף או להטיות משמעות אינם מסוגלים, ואף אינם רוצים, להבחין בכל הדקויות שבשוויון בין הפה והלב. ואולם כאשר אדם מתפלל הוא אינו נמצא בתוך חברה

כדי להתפלל בדרך זו צריך אדם להגיע לדרגה של ביטול כמעט גמור של הווייתו הפרטית, ולהיעשות כנוזל הנמזג מכלי לכלי ומקבל בכל פעם את צורתו של הכלי. אכן, רק מעטים הגיעו לדרגה של הזדהות גמורה עם הדברים שהם אומרים ושל זרימה שלמה בתוך התפילה. מסופר על אחד הצדיקים שאמר על עצמו כי בנעוריו השתוקק להתפלל לפחות תפילה אחת כתיקונה; לאחר שהתבגר היה מתפלל שיזכה להגיד ברכה אחת כתיקונה; ובזקנותו, כאשר עלה לארץ ישראל ו"אווירא דארץ ישראל מחכים", יש בידו רק משאלה אחת: לומר מילה אחת כראוי.

עם השנים התגבשו קבוצות שונות שלכל אחת מהן מגמה משלה, וכך נוצרו כמה נתיבים של עבודה בתפילה, כלומר: אופנים מוגדרים שונים של מאמץ מכוון ומודע להגיע לתפילה כתיקונה. לא כל הדרכים הללו, שאחדות מהן מתוארות בספרים, ממשיכות לשמש בפועל. לא די בדרך עבודה בתפילה, אשר אינה רק מאמץ מכוון, לפעמים רב ביותר: יש צורך גם בתשתית עיונית וחברתית שעליה יוכלו הדברים הללו להתפתח ולבוא לידי ביטוי. דרך העבודה של חסידי קוצק, למשל, הייתה לכוון את הדעת, לחשוב ולהתאמץ, על מנת להגיע לאמירת הדברים כך שיהיו אמת. המורים הגדולים אמרו כי האמת אנושית היא מוגבלת, אך מתפתחת, ולכן האמת של יום אחד איננה בהכרח כזו שתהיה משביעה רצון גם ביום אחר. פעולה זו של חיפוש האמת

אפשר לדמות זאת לניסיון להגיע לזהב טהור: את הסיגים הגסים אפשר לסלק בקלות יחסית, אך ככל שמתקרבים יותר לדקויות כך הולך הדבר ונעשה קשה לאין ערוך.

דרך אחרת של עבודת התפילה משלבת מאמץ אינטלקטואלי ואמוציונאלי. בדרך זו בוחר לו המתפלל נושא להתבוננות, בין בדברים מופשטים יותר, כגון תפיסת גדולתו של הקב"ה בכל מופעה השונים, ובין בנושאים יותר מוגדרים, כגון הנתיבים הרוחניים המביאים לידי קרבת אלוהים. ראשיתה של דרך העבודה הזאת היא בהתבוננות, לאמור: במחשבה מרוכזת באחד מן הנושאים השייכים לתפילה. ב"התבוננות" כזו לא די בכך שאדם יעלה בדעתו איזה רעיון שאפשר להתייחס אליו, אלא זוהי חשיבה ממושכת שיש לה שתי מטרות: האחת - פיתוח הנושא והוצאתו מגדר של "הרהור", של כותרת מחשבתית, לכדי חשיבה שיש בה פיתוח והעמקה. ההתעמקות הזו איננה באה בהכרח לבנות תובנות חדשות, אלא בעיקר להגיע להשגה בהירה וברורה של העניין שמדובר בו. אדם בוחר להתבונן בנושא או במושג שאולי כבר מוכרים וידועים לו, מלימודו או מעיונו, במגמה להפוך אותו למסכת בהירה, שבה הדברים נעשים לא רק מובנים יותר אלא גם אמיתיים יותר.

הנושאים האפשריים להתבוננות הם רבים מספור, והם יכולים להיות לאדם רק בגדר הסתכלות במחשבתו של הזולת, כמו שמיעה או קריאה של סיפור מעשה. ואולם בעבודת התפילה נדרש האדם

שהוא מבקש להעביר לה מסרים, אלא עומד מול הקב"ה שהוא "בוחן כליות ולב" (ירמיהו יא, כ). אדם יכול לרמות לא רק את זולתו אלא גם את עצמו, אך לא את הקב"ה.

אמנם נכון שהאמת המושלמת בתכלית נמצאת רק אצל ה' לבדו, ובהשוואה אליה כל העולם הוא "עלמא דשקרא", עולם השקר (בלשון ספר הזהרה), אלא שיש הבדל בין שקר הנעשה בידועין לבין חוסר היכולת להגיע לביטוי שלם של ההווה הפנימית. ההכרה בכך עלולה לעיתים להכביד על המתפלל. משום כך דרך כזו של תפילה מתאימה רק ליחידים (ולעיתים נדירות יחידים כאלה אף יוצרים עדה שלמה במקום אחד), בשל ההתכוונות הפנימית שהיא דורשת. היו אנשים שהקדישו לכך שעות מרובות מאוד, שהיו שעות של מאמץ בלתי פוסק לשלול דמיונות וחוויות שאינן אמת, גם אם הן יפות וטובות. הרבי מקוצק עצמו דימה זאת להשחזת כלי עבודה: אומן יכול להקדיש שעות להכשרתו של כלי על מנת שיוכל אחר כך לעשות את מלאכתו בשלמות.

נוסף על המאמץ הרצוני והאינטלקטואלי לחדד את הדברים ולהעמידם על שלמותם יש בעיה נוספת, שגם היא מובנית. גם מי שהצליח להגיע לתפילה כגון זו יודע שהוא עדיין רחוק מאוד משלמות. תפילה כזאת אינה מסתיימת בחיוך של שביעות רצון אלא במצב של אפיסת כוחות, והמתפלל יודע כי מאמציו לא הביאוהו אלא עד נקודה מסוימת, אך משם עדיין יש לפני דרך ארוכה.

לא רק להתקרב לעניין מסוים, אלא לראותו בעיני רוחו כדבר ממשי. אפשר לומר שההתבוננות מתחילה בהתמקדות הדעת בנושא שהוא מעורפל ומרוחק, ומאמץ ההתבוננות מביא לכך שחוסר הבהירות מתמעט והולך, ובמחשבתו של אדם הולכת וצומחת תמונה שהיא לא רק מושכלת יותר אלא גם אמיתית וממשית יותר. מה שהיה הרהור מעורפל הופך למראה ברור; מה שהיה מושא מחשבה מרוחק וערטילאי נעשה ממשי יותר, כמו מה שקורה כאשר אובייקט מרוחק ומטושטש נראה יותר ויותר ברור וחד.

עבודת ההתבוננות הזו היא, בעצם, רק ההכנה לתפילה, ואילו בשעת התפילה עצמה הופך אותו נושא, שהיה מושא ההתבוננות, למעין מגנינת הנושא של התפילה. המילים והמשפטים שבתפילה מסתדרים סביב המחשבה הזאת ונותנים לה בכל פעם פירוט חדש, אופן חדש של הבנה. ואולם מתוך העבודה הזו עצמה נוסף לעצם המאמץ הזה גם מרכיב רגשי. כאשר בכל תנועה של התפילה מתגלה הנושא המרכזי בצורה חדשה נוצרת קרבה אליו, הזדהות רגשית אתו. בדרך משל אפשר לומר שההתבוננות מזהה ומבררת איזושהי חלקה או שביל במציאות, ועבודת התפילה היא ההליכה בשבילים הללו. בהליכה הזו לא בהכרח מתגלות הבנות חדשות, אבל נוצרות קרבה ותחושת הזדהות לגבי הפרטים המתגלים ונעלמים כל הזמן.

אם עבודת התפילה בדרך זו נעשית כראוי, היא יוצרת חוויה נפשית המתאימה

לנושא ההתבוננות. למשל: אם נקודת ההתבוננות הייתה בצד מסוים של חסד ה' בעולם, או כלפי עם ישראל או המתפלל, הרי בתוך העבודה עולה רגש של הכרת תודה. אם הנושא היה גדולת ה', נוצר על ידי כך רגש של אהבה או של יראת הרוממות. ואם נקודת ההתבוננות הייתה הפערים שבין המחויבות הנדרשת לבין חיויו של האדם בפועל, הרגש שעשוי להתעורר הוא בושה או יראה. לאמור: עבודת התפילה הזו, המתחילה בעולם של מחשבה מופשטת יותר או פחות, אמורה להסתיים במצב של התרגשות הנפש. טיבה של ההתרגשות הזו יכול להשתנות בכל יום, בהתאם לנושאי ההתבוננות ולפי תשוקתו של האדם להגיע לכיוון מסוים; אך על כל פנים האדם אמור להגיע להתעוררות הלב בכל אחת מן הפנים שלבו של אדם מסוגל להגיע אליה.

בדרך זו של עבודת התפילה אמנם יש מתווה של עשייה ופעולה, כיצד וכד כמה לעבור משלב לשלב וכו', אך גם היא דורשת גם מאמץ לא מבוטל. בראש ובראשונה היא מחייבת מידה רבה מאוד של משמעת עצמית כדי שגם המחשבה וגם הרגש לא יסטו לדברים של מה בכך. הסטיות כאלה בהחלט עשויות להיות משמחות לב ואף להביא להתעוררות, אבל הן גורמות לאיבוד הדרך ולהתרחקות מהמטרה. לשם כך לא די בריכוז המחשבה, אלא יש גם צורך במאמץ מתמיד לשמור את הכיוון וגם להגביר את האינטנסיביות של החשיבה והרגש. אנשים שעשו את העבודה הזו

או לחשוב על פרטים שאינם מעיקר עניינו. דרך משל: מי שמדמה את עצמו כנכנס אל תוך המקדש יכול לדמות גם את הכלים, האנשים, הכתלים, ואף על פי שהוא עושה מסע דמיוני אל הקודש ייתכן שהוא רק יתהלך בדמיונות כאותו תייר, במסע שיש בו דברים מעניינים אך לא בהכרח התקדמות פנימית. השאיפה היא להגיע לכך שאדם ידמה את עצמו כעובר מחדר אל חדר בהיכלו של מלך - בין שהוא רואה לפניו את המקדש או ציורים אחרים - עד אשר לבסוף יגיע למעין עמידה מעין פנים אל פנים. נוסח התפילה (ובמיוחד תפילת שחרית) אף בנוי בצורה המסייעת לזה: הוא מתחיל בחלקים לימודיים או עיוניים, עובר אל מזמורי התהילה, מהם אל הדבקות שבקריאת שמע ואל תפילת העמידה, שהיא בעצם עמידה אל נוכח פני ה', ומשם - חזרה הדרגתית אל העולם.² ואולם לא בכל פעם יש לאדם הזמן והפנאי להיכנס כך אל תוך המערכת הפנימית, ולפיכך בפועל רוב הפעמים אדם מן אסתם רק יאמר לעצמו: "יהי רצון כאילו נכנסתי". מה גם שגם בזה זקוק האדם, מעבר לעבודתו-שלו, גם לחסר של מעלה, בבחינת "הביאני המלך חדריו" (שיר השירים א, ד).

דרך נוספת של עבודת התפילה מותנית בדרך כלל במציאותה של "עדה קדושה". כאשר אנשים שאינם קיבוץ אקראי של בודדים אלא עדה מתפללים ביחד,

מתארים אותה אותה כדרך שיש בה יגיעת נפש ויגיעת בשר. תפילה כזו עשויה להתמשך כמה שעות ולהשאיר את המתפלל סחוט כמעט עד אפיסת כוחות. ייתכן שלאופן כזה של תפילה מכוונים חכמינו באומרם ש"חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת" (ברכות ה ע"א), כאשר השהייה שאחרי התפילה היא לצורך חזרה לעולם הזה, וכל אשר בו, מן המסע המפרך של התפילה.¹

יש דרכי עבודה אחרות שהן, אולי, קלות יותר לביצוע. אחת מהן היא מעין דמיון מודרך: המתפלל מעמיד את עצמו במחשבתו במקומו-שלו, שבדרך כלל הוא רחוק למדי מן הקב"ה, ועבודתו היא בבחינה של הליכה אל תוך הקודש. בהרבה ספרי קבלה מתוארת התפילה, ובעיקר תפילת שחרית, ככניסה אל תוך בית המקדש, כאשר כל אחד מחלקי התפילה הוא כנגד אחד החלקים שבמקדש: עלייה במדרגות אל החצר, המעבר מן החצר אל העזרה ולאחר מכן מן העזרה אל הקודש, עד שמגיעים לפני קודש הקודשים. עיקר העניין בדרך הזו הוא לדמות לאו דווקא את המקדש, אלא את ההליכה יותר ויותר פנימה, ההדמיה הזו גם שואפת להביא להרגשה חריפה יותר של הנוכחות האלוקית.

בוודאי שגם כאן יש סכנה שהמסע הדמיוני הזה יביא את המתפלל להסתכל

1 יש דרך נוספת של תפילה, שהיא דרכם של יחידים בכל דור המכונים בשם "מכוונים", אשר בכל תיבה מתיבות התפילה מכוונים כוונות על דרך הקבלה. תפילה זו אורכת שעות רבות והיא כרוכה במאמצים עילאיים.

2 ראה הכותרות בסידור בית יעקב לר' יעקב עמדן

יכולים הם להגיע להתעלות שבתפילה מעצם היותם יחד, מכך שבאופן רוחני הם נשענים זה על זה. הרגשת היחד איננה מחייבת שאנשים יסתכלו זה בזה בזמן התפילה; היא יכולה להתקיים גם כאשר אדם עומד לו בפינה מעוטף בטלתו, וכלפי חוץ הוא נראה מבודד - אם הוא אכן מחזק ומאמת בתוכו את ה"יחד" הזה. הדברים הללו פועלים על הנפש כמעט כמו שירה בצוותא או ריקוד של רבים במעגל. היחיד יכול לשיר בקול רם או להצטרף לשירתם של האחרים בלבד, אך בין כך ובין כך, עם כל התנודות בין רגעים של התעלות ורגעים של עייפות או חולשה שחווה כל פרט לעצמו, כיוון שבני העדה נמצאים במעגל אחד הרי הם תומכים זה בזה, והכלל יכול להמשיך ולהתקדם כיחידה אחת, ובכל רגע נתון לסחוף עמו את היחידים.

התעוררות כזו, בדומייה או בשירה, עשויה ליצור איזושהי התרוממות נפש גם אצל אדם זר, או אצל אדם שלבו אינו מכוון כל כך באותו רגע, שנאמר: "כי רבים היו עמדי" (תהלים נה, יט). אלא שלא תמיד יגיעו אנשים כאלה לשיאים גבוהים, משום שכדי לעשות את עבודת התפילה באמת דרוש מרכיב שאיננו שייך לתפילה עצמה, אבל הוא חיוני לעבודה משותפת: קרבת נפש והחיבור הפנימי בין האנשים. אכן, בספרי הלכה

כתוב שאין זה מן הראוי שיתפלל אדם במקום שבו נמצא אדם ששונא אותו או עוין לו, גם אם אין לכך השפעה באותו זמן עצמו. ולהפך: ככל שאדם מרגיש קרוב, במחשבה וברגש, לשאר המתפללים, כך יוכל להגיע הרבה יותר גבוה משיכול לעשות ביחידות. על הבעש"ט מסופר שהיה מגיע לעולמות עליונים בזכות זה שהמתפללים במניינו התפללו בצוותא, שכביכול הם היו עומדים זה על גבי זה, והוא היה עולה על גביהם לשמי מרום; אך אם הצירוף הזה בין האנשים התבטל מסיבה כלשהי, הוא איבד את ההתעלות שקיבל מן הצוותא של העדה.³ בכמה וכמה סידורים אומרים לפני התפילה, על פי דברי האריז"ל: "הריני מקבל עלי מצוות עשה של 'ואהבת לרעך כמוך' והריני אוהב את כל אחד מבני ישראל כנפשי ומאודי" - שלעניין זה אינה רק קבלה של מצווה חשובה אלא גם יצירת האפשרות לכך שבתפילה תהיה התעלות לכל אלה שלוקחים בה חלק.

עבודת התפילה והמאמץ הרוחני (לא פעם גם הגופני) היא עבודה ולא התעמלות. כלומר: עניינה איננו בעצם המאמץ, מה שיפה לכל סוג של התעמלות, אלא בכך שהיא יוצרת פרי מסוים, תוצאות מסוימות. אין היא נמדדת בכמות הכוח שנדרש לעשייתה. או באינטנסיביות שלה אלא בתוצאותיה.

3 פעם אחת עמד הבעש"ט [הבעל שם טוב] בתפילה עם חבריו באהבה גדולה ורבה, והיו חבריו ממתינים עד שיסיים את התפילה כי לא יכלו להאריך בתפילה כמוהו. משלא יכלו להמתין עוד, הלכו משם לדאוג לצורכיהם, ואחר כך שבו והתקבצו אליו. אז אמר להם הבעש"ט: "דעו לכם שגרמתם 'פירוד' גדול בכך שעזבתם אותי." וסיפר להם משל: ידוע הדבר כי טבעם של העופות שבכל חורף נודדים אל הארצות החמות, כי טבעם של העופות לדור במקום חם. פעם אחת כשהגיעו הציפורים אל ארצות החום, ראו בני האדם שגרו שם עוף אחד יושב על אילן גדול. והעוף היה נאה ומפואר מאוד בכל מיני גוונים. סיפרו האנשים את הדבר למלך המדינה, ורצה המלך לתפוס את העוף הזה חי. ציווה המלך שיתקבצו כמה אלפים של גוים מבני המדינה, ויתקרב אל האילן ויעמדה זה על גבי זה, עד שיוכל העליון שבהם

במשמעות החיובית זוהי תפילה מתוך כוונה, הנחשבת לאחד הדברים שיש עליהם שכר בעולם הזה ובעולם הבא; ובמשמעות השלילית - שאדם הולך מיד אחרי תפילתו ובודק מה היו תוצאותיה.

בעיקרו של דבר עבודת התפילה אמורה לחולל שינויים מסוימים בעולם, וביתר שאת - באדם המתפלל. אם לא קרה שום דבר, משמע שלא הייתה זו עבודה אלא מאמץ, לפעמים חיצוני ולפעמים פנימי, שהיה עקר מתחילתו. כמובן שבני האדם, על בעיותיהם השונות, אינם עשויים מקשה אחת: יש אנשים שעבודת התפילה פועלת עליהם בצורה הניכרת לא רק לעיניהם-שלהם אלא גם לעיני לאחרים, ויש אנשים או מצבים נוקשים יותר, שאז השינוי בעקבות עבודת התפילה ניכר רק אחרי היא נעשית פעמים רבות. אך עבודת התפילה, בכל הדרכים שבהן היא נעשית, מצריכה את היכולת להתמיד ולהמשיך לעבוד גם כאשר אין תוצאות הניכרות בעליל. מי שהוא "עובד ה'" יש שהעבודה שלו היא לנסר בתוכו פנימה סורגים של פלדה, ולכך נדרשת מידה גדולה מאוד של סבלנות והתמדה.

אם אחרי התפילה האדם הוא בדיוק כפי שהיה לפני התפילה משמע שהייתה פה עשייה שאולי הייתה כולה בקדושה ולשם שמים, אבל לא עבודה. אין זה אומר בהכרח כי בכל עת שאדם מסיים את תפילתו הוא רץ בהתלהבות לעשות מצווה הבאה לידי; די בכך שלאחר התפילה מתחולל בחיים הרגילים, יהיו אשר יהיו, שינוי בכיוון של נטיית לב לדברים שבקדושה. מי שהתפלל תפילה ראויה, שהייתה בה עבודה, לא רק אכילתו ומלאכתו משתנות: אלא גם ההסתכלות שלו על העולם, וביתר שאת - על בני האדם, מקבלת תיקון ועילוי. ואילו מי שלכאורה התפלל כראוי, והוא חוזר מבית הכנסת הביתה ונוהג בבני ביתו בדיוק כמו שהתנהג איתם לפני התפילה, ייתכן שתפילתו לא באמת עשתה פירות.

בוודאי יש מקרים - הגם שרוב הסיפורים בעניין זה אינם ניתנים לאימות - שבהם עבודת התפילה פועלת גם בעולם הזה. לאמור: מצבו של חולה שהתפללו עליו משתפר, עבודה שהתפללו עליה עולה יפה, ועוד הרבה מאוד כיוצא בזה. אכן, גם אם נניח בצד כל מיני סיפורי מופתים ומספר הגון של דמיונות שווא, בכל זאת בוודאי קורה שאנשים מתפללים ונענים. חכמי התלמוד דיברו על המושג "עיון תפילה" בשתי משמעויות סותרות:

לפשוט את ידו ולקחת את הציפור מן האילן ולהביאה אל המלך. כך עשו ועמדו האנשים זה על גב זה. אך כאשר היה האיש העליון קרוב אל העוף, התנועעו הגויים שעמדו למטה לכאן ולכאן, ולא נשארו מחוברים לאלה שעמדו מעליהם, וכך נפלו כולם. העוף פרח וברח, וכל מעשיהם היו לחינם.

רצונו של המלך היה שיהיו כולם בהתקשרות ובחיבור אחד, אבל הם "בְּקִשְׁוֹ חֲשִׁבְנוֹת רַבִּים" (קהלת ז טז). והתנועעו לכאן ולכאן, עד שנפרדו זה מזה ונפלו כולם, והציפור עפה מן האילן. אחר כך אמר להם הבעש"ט: "עלי ידי שאתם מחוברים עמי בשעת התפילה אני יכול להצליח, אבל כאשר אתם נפרדים וכל אחד הולך לדאוג לצרכיו, נפרדת האהבה שביניכם וכן נופל הכול, וכל מה שרציתי להשיג פורח ממני. כאשר אין אהבה שלמה בין איש לחברו ונפגם הקשר שבין התחתונים לעליונים, אז נהרס בניין החסד שבעולם, ואפילו אותיות התורה נפרדות זו מזו."

להיות חייל

נאום בדינר, י"ד תשרי תשס"ה

"טנקים" של "מבצעים", ועוד. הוא גם דיבר הרבה מאוד על הנושאים הללו.

מדוע? בספרי חסידות מדברים על החלוקה בין בן לעבד. בתפילת ימים נוראים, ועוד, אנו מוצאים ניסוחים כגון "אם כבנים אם כעבדים". מה בין בן לעבד? הבן עושה את מה שהוא עושה מאהבה גדולה, מתוך התמסרות שלמה לאביו. מצד זה יש לו יתרונות רבים. העבד, לעומת זאת, אינו פועל מתוך אהבה גדולה, אבל אצלו יש ציות מוחלט. ואולם היחס בין בנים לעבדים איננו חד-משמעי. לא תמיד יש יתרון רק לבנים: יש מקרים ומצבים, שבהם יש מקום דווקא לעבדים. ומהו מקומו של החייל? מצד אחד החייל הוא כולו ציות, כולו עבה אבל הוא איננו רק עבד, משום שיש אצלו משהו שאין אצל העבד: מסירות נפש. הוא מוכן להילחם עד מוות. תכונה זו לא רק שאיננה שייכת לעבד, אלא אדרבה: היא המבחר של המבחר שיש לבן. כשהרבי דיבר על חיילים, הוא דיבר על השילוב הזה של ציות עם מסירות נפש, על היכולת למסור את הנפש מתוך ציות, מתוך קבלת עול.

במדינת ישראל הצבא איננו רק זרוע טכנית, אחת מזרועות הביצוע של המדינה, אלא הוא חלק מן החיים של המדינה, של בני המדינה. ראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק, דיבר על רצונו לבנות צבא קטן וחכם - היינו, להפוך את הצבא הישראלי לצבא מקצועי. אך גם בלי להתייחס לשאלה האם צבא מקצועי קטן כזה הוא אכן התשובה הנאותה לאתגרים של ימינו, מכל מקום, במציאות של עכשיו - כמו גם בעבר של המדינה - הצבא שלנו איננו כזה, אלא הוא חלק מסוים של החוויה הכלל-ישראלית.

אבל אני רוצה לדבר כאן על הצבא לא מן הצד הצבאי, אלא מהיבט חינוכי. לרבי מליובאוויטש, שמעולם לא היה איש צבא, היה יחס מיוחד למושג "חייל". הוא יצר והשתמש בהרבה מאוד מונחים צבאיים, ובכלל זה מונחים צבאיים ישראליים. למשל: הוא בירך את החסידים, את הילדים ואת הגדולים, שיזכו להיות "חילי", וכעניין לראשי התיבות "חסיד, ירא שמים, למדן"; והוא יצר את מה שהוא קרא "מבצעים" שגעשו ממש במתכונת צבאית, עם

שאינו פוגש אותו מעט אצל אנשים מבוגרים, והרבה מאוד אצל צעירים; לא כן המושג של יראת ה'. כמה אנשים פה באמת חוששים מן הגיהנום? "אין יראת אלקים במקום הזה" (בראשית כ: יא). בספר הזהר נאמר, שאהבה ויראה הן הכנפיים המרוממות את האדם ואת המצוות כלפי מעלה. שום עוף אינו יכול לעוף בכנף אחת. כשם שאי אפשר לעוף בכנף של יראה בלבד, כך אי אפשר לעוף גם בכנף של אהבה בלבד. עוף שכנפו האחת פגומה יכול לקרטע, אבל לא להתעלות. בעולם שלנו יש פגם ביראה - לא דווקא היראה מהשטן, אלא אותה תפיסת עולם שלפיה עושים דברים לא מפני שמתחשק, אלא מפני שיש חובה לעשותם. הילד הישראלי, כמו הילד האמריקני או האירופי, הוא מפונק, גם אם הוריו אינם מפנקים אותו. לפי חוק המדינה, אסור להורים להכות את ילדיהם: זו עבירה על החוק. אפילו עלבון לילד עלול להוביל לתביעה משפטית. וכמובן שהוא הדין לגבי מורים. הרבה ילדים עוד הולכים לבית הספר מפני שהם עדיין רוצים בכך; אבל המושג של יראה, של חובה, אינו קיים אצלם כלל.

השולחן ערוך מתחיל בכך שכשאדם פוקח את עיניו, הוא נזכר בזה שהוא שוכב לפני מלך מלכי המלכים - ומייד הוא קופץ מן המיטה לקבל על עצמו את עולו של המלך. מי מאתנו רואה את הילדים שלו עושים את הקפיצה הזו - מפני המלך, או מפני כל אדם או גורם אחר? ההרגשה היא שאין מלך;

יש נקודה חשובה אחת, שהיא משמעותית ביותר שאת לגבי העניין של הצבא. אנחנו בישראל חיים לא פחות מאשר בהרבה מקומות אחרים בעולם - בעולם שיש בו אהבה, אך אין בו יראה. בהשוואה עם העולם של העבר הרחוק, שהיה מבוסס במידה רבה על היראה, על האימה, הרי לעולם הזה המבוסס על אהבה, על רצון טוב, יש צד שהוא בהחלט יפה. זהו עולם שבו אדם עושה דברים משום שהוא רוצה לעשותם. זהו

כשהרבי דיבר על חיילים, הוא דיבר על השילוב הזה של ציות עם מסירות נפש, על היכולת למסור את הנפש מתוך ציות, מתוך קבלת עול.

גם עולם של זכויות: זכויות של נשים, זכויות של ילדים, זכויות של בעלי חיים. אבל בעולם הזה לא קיימים מושגים כמו יראה, או קבלת עול; זהו עולם שאין בו שום חובות. וכמי שעוסק בהוראה, פורמלית ובלתי פורמלית, אני גם יכול לומר שהמושג "אהבת ה'" הוא מושג

לכן הילד יסתובב במיטה עוד שלושה סיבובים, ואם יש לו הרבה יצר טוב, בסופו של דבר הוא יקום: לבית הספר, להתפלל, וכיוצא בזה. מתי לומד ילד ישראלי את מושג החובה? מתי הוא לומד שאין הוא יכול לקום בכל שעה שהוא רוצה, וגם לא ללכת לישון בכל שעה שהוא רוצה? מתי הוא מבין שיש דברים מותרים ויש המון דברים שאסור לעשות? במובן הזה הצבא נותן לבחור ישראלי חינוך, שהבחור האמריקני או הצרפתי המצוי אינו מקבל. ואולם המושג הזה של שירות חובה, שאותו לומד הצעיר הישראלי בצבא, הוא חובה לא רק מחמת יראה. אי-אפשר לנהל שום צבא רק עם כיזונים בגב: הצבא אמנם עומד על כך שיש משמעת, שהחייל אינו עושה מה ש"מתחשק לו", אלא מה שצריך; אך הוא גם עומד על כך שיש היררכיה. לפעמים יכול אדם לחשוב, שזה שעומד מעליו בהיררכיה הוא טיפש גמור; ובכל זאת עליו לציית לו. זהו ההיבט של הצבא כמהות חינוכית, המחדירה לעולמנו מושגים שכל-כך חסרים בו: שירות, חובה, פקודה. המושג המרכזי שעליו עומדת היהדות הוא מושג ה"מצווה". מצווה פירושה צו, פקודה. מה מקשר בינינו לבין הקב"ה? לא אהבתנו המשתפכת אליו, אלא העובדה שאנחנו מקיימים את מצוותיו. הקשר הזה של מצווה ומצווה, היא מה שיכול לגשר על הפער, על התהום האינסופית שיש בין הקב"ה לבין העולם שלנו. את התהום הזאת אפשר לעבור לא על-ידי אהבה, וגם

לא על ידי הבנה, אלא על-ידי עבודה. עם כלבלב איני יכול לשוחח, ולכן אין אנו יכולים לבנות דיאלוג מחכים; אבל אני יכול לתת לכלב פקודה. וכשהכלב ממלא את פקודת אדוני, הוא גם יודע שבאותו רגע הוא בונה אתו קשר אמיתי. בדומה לזה, אדם מקיים מצווה לא מפני שהוא מבין אותה, אלא משום שעל-ידי זה הוא מגיע לקשר עם המלך. בחודש אלול ובימים הנוראים מדברים הרבה על "המלך". מבחינה זאת צריך להכיר טובה לא רק לצבא שלנו, אלא לעצם המושג "חייל", אותו אדם שמוכן למסור את נפשו - ובזמן מוכן למסור את עצמו גם לפקודה; שיש לו את המושג והמהות של חובה, של קבלת עול. שכן לא רק בצבא, אלא גם בעולם העסקים, ובעוד מקומות רבים, יש עולם שלם שאיננו תלוי ברצייה שלי, שאיננו שואל אותי אם מתחשק לי או לא מתחשק לי, אלא הוא עומד על ה"צריך", על החובה; עולם שבו נדרש כל אחד מאתנו להיות קצת חייל.

י"י אב יומא דהילולא

”

החסידים שאיבדו את רבם מחפשים אותו היכן שהיה בהיותו בחיים בגופו ומקומו, וכמובן שלא ימצאוהו שם. באיגרת כ"ז ב'איגרת הקודש', מראה אדמו"ר הזקן לחסידים היכן לחפש ומה לחפש: לחפש את הנפש ולא את הגוף, את האמונה והיראה והאהבה של הצדיק, ולא את חיי החומר שלו; ולחפש לא בתחום חיינו וצרכיו הגשמיים של החסיד אלא בתחום עבודת ה' שלו, באמונה וביראה ובאהבת ה' – שם ימצא את אהבתו ויראתו של הצדיק. הנחמה הזו היא יותר מתחליף, היא "בכפליים לתושיה", לא רק לגבי המצב שלאחר ההסתלקות אלא אפילו לגבי המצב שלפניה, שהרי מעתה יכולים הם להדבק בו ולקבל ממנו אף יותר משקבלו בהיותו בחיים בגופו.

נכון שישנו חסרון שאי אפשר למלאות, חסרון של הקשר האישי, האבהי, שכל כמה שישבירו לחסיד ביתרון המופשטות – האיש הזה שהיה לו לאבא, שהיה לו הכל, איננו. לציור האישי, של פלוני בן פלוני הזה יש מקום אחד בלבד – בגוף. מעבר לגוף הוא יכול להיות כל אותם הדברים ויותר – החכמה והתורה והאהבה והיראה – אבל הוא איננו עוד האדם הזה שאהבתי. אדמו"ר הזקן יודע זאת, באופן אישי, ואף על פי כן הוא מתייחס לנחמה זו כ"כפליים לתושיה". נכון שיש עצב והרגשת חסרון, אבל אלה הם שלבים לגיטימיים בחיי האדם בעולם הזה, שכל אדם עובר גם דרך שם. וכפי שהוא מבאר בתניא "בכל עצב יהיה מותר", השלב הבא יהיה 'מותר' – יותר על מה שהיה לפני העצב. שכן ככל שאדם היה קשור יותר לרבו, ככל שכאבו וחסרונו גדול יותר, גם הקשר שהוא יכול ליצור לאחר הסתלקותו הוא משמעותי וקרוב יותר. החסיד הזה שהיה קשור בכל נפשו ומאודו לרבו ימצא לפתע את אותה אמונה שהכיר ברבו – בו בעצמו; את היראה ואהבת ה' שהיו לרבו – שהנה הם בו בעצמו – האהבה והיראה שהוא אוהב, והרי אין קרבה ודבקות למעלה מזה.

הכאב והחיסרון לא יעלים לעולם, אבל אדם צריך ללכת הלאה. כמו הגרעין שנזרע באדמה ונרקב שם, ואיננו קיים יותר וקצת חבל, אבל ככה זה כדי שמשוהו אחר יצמח; ולא גרעין אחד אלא הרבה, ולא גרעין אלא עץ גדול נושא פירות מתוקים.

”

יום זיכרון

הרצאה ביארצייט, כ' אייר תשנ"ו

אפשר להתמודד. יש לנו גם מנגנונים המסייעים לנו לשאת בקלות יחסית את המציאות שהורים הולכים לעולמם. ואולם אין לנו מנגנוני-נפש להתמודד עם אותם מקרים שבהם קורה ההפך מכך, כאשר צעירים הולכים לעולמם לפני המבוגרים. לצערנו, במדינה שלנו זה קורה יותר משהיינו רוצים. כתוב (פסחים נד:): "גזרה על המת שישתכח מן הלב"; ולמרות זאת, כמה קשה להשלים עם פטירתו של אדם צעיר..

המושג "יום זיכרון", "יום שנה", התפתח בקהילות אשכנז, אך גם עדות אחרות קיבלו זאת. זהו מנהג עתיקי-יומין, המופיע כבר בתלמוד (במסכת נדרים). שם נאמר, שברגיל היה זה יום צום, יום של עינוי נפש. כיום המנהג הזה של צום ביום שנה כמעט שאינו קיים; במקומו יש אצל חסידים "יום הילולא" (שמציינים

כולנו מודעים למוות ופוגשים בו במעגלים שונים של מציאות חיינו בארץ ישראל. הנושא הזה מפחיד אותנו; ובעצם מדוע? נראה שיש לכך שתי סיבות עיקריות: האחת, שהמעבר מן העולם הזה הוא בלתי הפיך; אנו יודעים שיש דרך לשם, אבל אין יודעים את הדרך חזרה; והשנייה, שכל דבר שאינו ידוע ומוכר, שהוא בגדר מסתורין, הוא דבר מאיים, על אף כל ההבטחות בקשר למה שמחכה לנו שם.

בפרקי אבות (ד, כב) כתוב: "הילודים למות". כלומר, כל החיים הם תהליך של מוות איטי; מגיל מסוים אנו נכנסים לתהליך של דעיכה. ואולם יש לנו מנגנונים שעוזרים לנו לעבור את זה: כל אדם חושב שהוא לא ימות, על אף שהוא יודע ומודע לכך שזהו תהליך הכרחי. זה דבר שאיתו

1 בילדותי היה מגיע אל ביתנו רוכל סידקית זקן, שלבושו וכל מראהו העיד על מצוקתו הנפשית והכלכלית. היות שהבחנתי בקשייו, בירכתי אותו שיעזר מהר לעולם הבא... למותר לציון איך גערה בי אמי על כך.

שמפרקים בו את הפיגומים מתגלה
מגרש ריק כמקודם, משום שלא בנו
שם שום דבר.

מאורע

שמשאייר אחריו

רושם הוא "מאורע";

ומאורע שאינו עושה

רושם, אינו מאורע.

מאורע שעובר בלי

להשאיר רושם דומה

לאדם שנוסע לחו"ל,

וחוזר בידיים ריקות,

בלי מתנות

לילדים,

הימים שלנו בנויים על מחזוריות,
המורכבת משתי תנועות. הזמן
מתקדם בקו ישר: אתמול-היום-מחר;
אבל גם בקו סיבובי: יום ולילה, שבוע,
חודש, שנה. ההתקדמות הכפולה
הזו יוצרת תנועה שלישית, הקרויה
"הליקס", או "סליל לוליני", בדומה
למבנה של ה-DNA, שהוא החומר של
החיים.

אותו ביי"ש ובעוגה), ואשר מטרתו
היא תיקון לנשמה; ואצל הספרדים
התפתח המנהג לקיים ביום השלושים
וביום השנה סעודות, שבהן קוראים
את האידרא ופרקים מהזוהר הקדוש.

התרחש כאן איפוא היסט: מיום עצוב
של אבל ושל זיכרון ליום של שמחה.
האין בכך משום זלזול?

השאלה שצריכה להישאל כאן היא,
מה נשאר מן היום הזה? מה עולה
ממנו?

על המלים "הבוחר בשירי זמרה"
(בברכת "ישתבח" בתפילת שחרית)
אמר הרבי מקוצק, שהכוונה היא
לשיירי הזימרה. הקב"ה בוחן מה
נשאר מן התפילה, מה אדם עושה
עם עצמו אחרי חווית התפילה. האם
רוממות התפילה ממשיכה ללוות אותו
גם לאחר מכן? או שמא היא חולפת
ולא משאירה שום רושם? על מה
חושב אדם אחרי התפילה האחרונה
של יום הכיפורים: האם על הארוחה
שמחכה לו? ומה קורה איתו למחרת
אותו יום?

מאורע שמשאיר אחריו רושם הוא
"מאורע"; ומאורע שאינו עושה רושם,
אינו מאורע. מאורע שעובר בלי
להשאיר רושם דומה לאדם שנוסע
לחו"ל, וחוזר בידיים ריקות, בלי מתנות
לילדים, או לאתר בנייה, שאחרי

כך רק אחרי שנים, כאשר האבל יעשה תיקון לנפש, טרנספורמציה שתביא לעליית הנשמה. אבל לשם כך יש צורך בזמן מעבר של ניתוק. תיקונו של כל אבל מתבטא בכך שכל אבל ייהפך לשמחה. אבל זה אינו קורה בבת-אחת,

**אנו מאמינים שכל
מוות שמתרחש צריך
להיות התחלה של
חיים,
וכך צריך להתייחס
אליו. במציאות, דברים
עוברים שינויים,
והשינוי מביא
עמו כאב.
אבל השאלה היא,
"מה יהיה בהמשך?"
"מה יצמח מזה?"**

אלא במשך זמן מסוים, אשר בסופו מקבל התהליך משמעות חדשה.

בפרקי אבות נאמר "הילודים למות"; אבל מיד אחרי זה גם נאמר, "והמתים

מה קורה בימים של שמחה או של צום, של חג או של צער? בהיסטוריה האנושית מתרחשים כל הזמן מאורעות שונים, ורובם מתגמדים עם הזמן. אך ישנם דברים שהיו מאורעות אמיתיים, והם חוקקים רושם במקום ובזמן. על חג החנוכה כתוב (שבת כב.): "ולשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה". מדוע לא עשו זאת בשנה הראשונה? משום שאז הם עוד לא ידעו אם זה דבר חולף או דבר של קבע. אם החוויה חוזרת על עצמה בשנה שלאחר מכן, הרי שזה "מאורע".

כשנפטר צדיק מן העולם, קרוביו ותלמידיו נותרים שבורי-לב. אבל יש גם העניין של "הילולא של צדיקים". "הילולא" פירושה "חתונה". בחתונה יש שמחה ויש עצב. בעבר היה מקובל שהכלה בוכה בחתונה (והיה אפילו פולקלור של "מבכים מקצועיים"), משום שהיא נפרדת מן ההורים והפרידה גורמת לה צער. אך בחתונה גם שמחים, ומדוע? משום שהקב"ה הוא שקובע מראש מי יתחתן עם מי: "ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת (סוטה ב.). שנים רבות חיות שתי הנשמות הללו בנפרד ועתה הנה נפגשו, ושמחת הפגישה עם הנשמה המשלימה היא גדולה. מכאן שפרידה=צער, וחיבור=שמחה.

את המעבר הזה בחיים אפשר להבין

שכל מוות שמתרחש צריך להיות התחלה של חיים, וכך צריך להתייחס אליו. במציאות, דברים עוברים שינויים, והשינוי מביא עמו כאב. אבל השאלה היא, "מה יהיה בהמשך?" "מה יצמח מזה?"

אם המאורע אינו "מאורע", סופו של המת להישכח. אבל אם אכן היה כאן מאורע, הרי שיום הזיכרון לא נשאר בגדר של חלל ריק, או צל וצלמוות, שבו המאורע העכשווי מכסה באבק את מה שהתרחש קודם. הכל תלוי במהות הפיכתו של "יום הזיכרון" ל"יום תיקון". זהו הדבר הנכון לעשות. אם שתלתי משהו בסדק באדמה, הרי שהסדק הזה אינו סתם סדק אלא בסיס ליצירה ולבריאה חדשה. ואז יום הבכי יכול להפוך ליום של שמחה. מה עושים כאשר קוטפים זית טרי מן העץ? עושים בו סדק, וזה מה שהופך את הזית ממר למתוק. וזה מה שאנו מצווים לעשות: להפוך את המר למתוק. בזוהר כתוב: "אלה שהפכו רע לטוב ומר למתוק, אלה ייכנסו לגן עדן".

"בלע המוות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים" (ישעיה כה, ח).

לחיות". התפיסה הזו באה לידי ביטוי בברכת "מחיה המתים" שבתפילת שמונה-עשרה, שהיא גם ברכת הגשמים והגבורות. יש מחזוריות בחיים; כשם שיש מחזוריות בעולם המוחשי: חרישה, זריעה, השקיה, צמיחה, קצירה וכו', כך יש מחזוריות של גדילה, צמיחה, כמישה, מוות ותחייה. לא תמיד אנו מודעים לעוצמת הדברים. אנו רואים את השמש זורחת בכל בוקר, ולכן איננו מרגישים שיש בכך משהו מיוחד; אבל מה חש אדם הראשון? כשהוא ראה את השמש זורחת, הוא שמח; כשהוא ראה אותה שוקעת, הוא חש שהעולם נגמר; והנה הוא ראה אותה זורחת שוב למחרת!

ברכת "מחיה המתים" היא בתוך ברכת "גבורות", כמו המחזור של התפילות לגשם ולטל, משום שהחיים הם מחזוריות. כשאדם יוצא לשדה אחרי הקציר הוא רואה שהכל יבש ומת; אבל הוא יודע שזהו רק קטע אחד ממחזור גדול יותר. החיים והמוות אינם שני הפכים: הם המשך, הם עלייה והכנה למדרגה יפה יותר, כאשר בין מדרגה למדרגה יש תקופה הכרחית של מעבר, של הבשלה.

מה עושים איפוא ביום-שנה? במקום לשבת עם כוס התרעלה, צריך להפוך אותו לנושא של חיים, של צמיחה. החיים והמתים עוברים תקופה של זיקוק כדי לעבור לשלב גבוה יותר. אנו מאמינים

להמשיך ולעשות

מתוך שיחה בישיבת מקור חיים
בימי השבעה לרבי מליובאוויטש

אחד, בגוף וברוח, זה הרבה יותר מאשר לחיה מתים! מפני שאין זה עניין של עשייה כזו או אחרת, אלא זה הכאב ששייך לכלל הגדול - "חולינו הוא נשא ומכאובינו סבלם" - של כל אחד, בכל מקום שהוא, בין בגשמיות ובין ברוחניות.

על החסידה נאמר שנקראת חסידה על שם שעושה חסד עם חברותיה. וכבר שאלו, אם כן, למה היא נמנית בין העופות הטמאים? והשיבו, בגלל שעושה חסד עם חברותיה. וגם עכשיו רבים בינינו החסידים והחסידות שיפה כוחם במה שעושים חסד עם חברותיהם. "אנחנו" הוא תמיד מאד מצומצם, בין שהוא קהל יראים של מאה שערים, בין שהוא "שומרי אמונים" מבתי אונגרים, ובין שהוא החברה שחיים בנווה דניאל. אלה הם "החברה שלנו", ויש אחרים שהם לא שייכים. נכון שהם בסדר ואנחנו מוכנים אפילו לאהוב אותם באופן תיאורטי, אבל הם אינם "אנחנו". להגיע לכך שכל ישראל יהיו "אנחנו", ולא רק אנחנו אלא "אני", להרגיש את הכאב של כל אחד ואחד

חסר האיש שענינו היו רואות את כל ישראל, שיכול היה לראות את כל ישראל בבחינה של גוף אחד. כל מה שעשה בחיים חיותו היה באותה בחינה של הראיה של כל ישראל כגוף אחד. יכול להיות שהיום כואבת האצבע הקטנה ואתמול כאב הראש, אבל כשיש גוף אחד, שניהם משדרים כאב לראש באותו האופן. כך היה הרבי מליובאוויטש, לא משנה מי מישראל והיכן, לו הוא כאב באותו האופן בעצמו, כמי שמרגיש זאת באבריו שלו! כפי שאי אפשר לומר לראש 'מה איכפת לך שדוקרת הרגל?'. כי הראש אומר: 'כואב לי, לא כואב לרגל!'. עניין זה אינו שייך רק במי שמוביל אחריו אנשים, אלא במי שהוא ראש אלפי ישראל. שהוא ראש, שהוא חש ומרגיש וכואב את כל הכאבים של כל הגופים, ברוחניות ובגשמיות.

אינני רוצה לדבר על המופתים שעשה, בשמים ובארץ. רק זאת ברצוני לומר: לעשות מופת זהו קונץ, אפילו להחיות מתים, אבל לחיות את הסבל של כל

יש מי שהעולם עומד עליו, על עמוד אחד וצדיק שמו, וזהו צדיק יסוד עולם. יש צדיק כזה שאפשר לראות שהוא מחזיק עולם. לא פרט אלא עולם שלם, על כל מה שיש בתוך העולם הזה. וגם בשנתיים הללו שהוא על כל פנים היה חי, כל עוד היה חי היה משהו, היה קיים העמוד שמחזיק את העולם, היה קיים החוט על כל פנים גם אם הזרם לא עבר בו לעת עתה, ועכשיו העמוד הזה נגדע, ועכשיו החוט הזה ניתק.

אף על פי שאנו מאמינים שהקב"ה לא יזנח את ישראל, ויש באיזו פינה מישהו שהוא ראוי, אף על פי כן אין אנו רואים בתוך העולם אף אחד שהוא דומה לדומה. מתואר שאחרי מות משה אומרים זקני ישראל "פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה, או לאותה חרפה או לאותה בושה". כלומר, אחרי שראינו פני חמה, פני לבנה כבר אינם אותו דבר. ואוי לאותו דור שלא מגיע לו יותר מפני לבנה, ואוי לאותו דור שיקבל אבוי, פנים כפני צלחת.

יש אנשים שבשבילים זה עניין של "אבל יחיד" שלעולם לא ינוחמו, שבשבילים לעולם לא תהיה רפואה שלימה לשבר הזה. יש אנשים שהיה להם קשר של דביקות הנפש, לאו דווקא אנשים שהיו קרובים ועמדו סמוך, אלא פעמים היו אנשים רחוקים שזה היה קשר הנשמה שלהם, והשבר הזה הוא שבר שלעולם לא ירפא, יהיה תמיד סדק. כמו הקריעה

מישראל כמו היה חלק מעצמי ובשרי, את כאב הגוף ואת כאב הנשמה - זה למעלה מכל גדר של מופתים. קוראים לזה "נשמה כללית", שהיא חיה את הכאב והייסורים והמחסור של כולם. הנשמה שחיה לא את החיים הפרטיים של פלוני, אלא את חיי הכל, עם כל מה שיש בזה. וזה שנאמר בקינה - "רוח אפינו". היה מישהו שחי את החיים שלי, וכאב את הכאב שלי, וסבל את הסבל שלי, ושמח גם בשמחתי.

**על החסידה נאמר
שנקראת חסידה על
שם שעושה חסד עם
חברותיה. וכבר שאלו,
אם כן, למה היא נמנית
בין העופות הטמאים?
והשיבו, בגלל שעושה
חסד עם חברותיה...**

היה אדם שאמרנו "בצלו נחיה בגוים", שהיה יכול לראות לא פיסה או קצה או פינה של דבר, אלא לראות מלוא עולם. יש הרבה אנשים צדיקים, מל"ו ואולי יותר, וכל אחד צדיק במקומו. אבל

הוא גדול הרבה יותר. וכשאנו אומרים "יתגדל ותקדש שמה רבה" זו בקשה ותפילה והבטחה שאנחנו נעשה, "ועתה יגדל נא כוח ה' כאשר דברת". כי את זה אומרים דווקא כאשר המאורות לוקים, כאשר העולם נופל, אז אומרים "יגדל נא כוח ה'". כי כשחסר צריכים למלא את החסר, כל אחד כמה שהוא יכול. כשנפרצת חומה של עיר, צריכים כל בני העיר לעמוד במקום הפרוץ ולהחזיק את מקום החומה. קודם הייתה חומה

**תכלית העבודה היא
להמשיך ולעשות, גם
כאשר שמש ירח אספו
נוגהם. אין שמש, אין
לבנה, אין שום דבר,
אבל אנחנו צריכים
להמשיך, וביתר שאת.**

מגינה, עכשיו החומה הזו איננה ועכשיו צריכים לעשות חומה של בני אדם שהם ישלימו את החומה הזו. קודם היה הר גדול שעמד ושמר, עכשיו ההר הזה נפל, וכשאנו אומרים קדיש, אנחנו כביכול בונים שם לבנים. כל אחד מעמיד לבנה

שקרועים על אביו ועל אמו ועל רבו מובהק, שקורעים קרע שאינו מתאחה. גם שמותר איכשהו לשלול אותו, אבל הקרע לעולם יישאר. יש דברים שאי אפשר להחזיר, לא שאי אפשר להתנחם, אדם יכול איכשהו להמשיך, אבל כשיש לאדם אב ואם והם הלכו - זהו זה. וכשיש לאדם רבו מובהק והלך - אז הוא הלך, והעולם הלך איתו.

ואולם, עיקר הדברים אינו באל שעושים על מיתת הצדיקים אלא בחסרון ובעבודה שבעל כורחנו מוטלת עלינו. תמצית העבודה בעולם הזה היא כמו שכתוב "אשר ברא אלקים לעשות", תכלית העבודה היא להמשיך ולעשות, גם כאשר שמש ירח אספו נוגהם. אין שמש, אין לבנה, אין שום דבר, אבל אנחנו צריכים להמשיך, וביתר שאת. כי מה שהיה קודם, העזרה שהייתה, התמיכה, והכיוון, את אלה אנחנו לא נקבל עוד, אלה יחסרו לנו, ואותם נצטרך אנחנו להשלים מתוכנו. בהשקעה, במאמץ ובהיקף שלא היה קודם. כי כעת צריך לעשות הרבה יותר ויותר בשלמות ויותר בגדלות, כדי להגיע לאותו דבר.

זה הטעם הפשוט מדוע אומרים אחרי אדם שנפטר "יתגדל ויתקדש שמה רבה". כשאדם מישראל נפטר מתמעט בכבוד ה' בעולם. וכשנפטר אדם גדול מישראל, כשנפטר מלך ישראל, החסר

וצריך וכדאי שייעשו - עכשיו אני צריך לעשות אותם! מפני שכל זמן שהיה מישהו שעשה במקומו אני יכולתי לנוח. עכשיו אין אחד שעושה, עכשיו השמים מתמוטטים, תקרת העולם הולכת ונסדקת, ועכשיו אני צריך להחזיק. כמו שאומר הנביא "בצלו נחיה בגוים", ואנחנו חשבנו שהעץ עומד ואנחנו יכולים לשבת תחת העץ והוא יצל עלינו, עכשיו כאשר הוא נכרת, מה עושים? עכשיו כל אחד ואחד מאיתנו צריך לשמור, צריך להחזיק. לא רק מה שהתכוון לעשות מתחילה, אף ביתר שאת, כדי להשלים את החסר בעולם, כדי להציל מה שעתה עוד ניתן להציל.

ואם לעמוד על דבר בייחוד, שיש עכשיו בייחוד לשמור ולעשות, הוא העניין המרכזי שאחז בו כל ימיו, של ההרגש והחווייה של כל ישראל כגוף אחד. לא רק בגדר של "רעת רעהו על תחשבו", אלא שיחשוב וירגיש, וביתר שאת, את המכאוב של אחרים, ושיעשה משהו. זה היה העניין שלו, זו הייתה נקודת השורש של כל מה שעשה, בכל הדרכים והאופנים והשיטות שפעל בהן.

עבר הזמן שאדם יכול להגיד: 'מה איכפת לי, זה לא העניין שלי'. כי כל מי שעוד נפשו בקרבו - צריך לשים את ידו לעצור בפרצה, וצריך בראש וראשונה וביתר שאת לשים את עיניו, לשים את ליבו, ולצעוק בקול, שאיכפת ואיכפת!

אחת וכולנו יחד צריכים למלא את החלל. כמה אנחנו יכולים לעשות? דבר אחד אנחנו מובטחים - שהקב"ה אומר לנו שחובה עלינו לעשות! ושאין לנו דרך לצאת מזה! כל מה שאמרתי לא היה אפוא כדי לדעת שהייתה אבדה, אלא כדי להבין איזה חלל נוצר, וכדי להבין איך עלינו להשלים את החלל הזה.

אספר סיפור (שמופיע בספר "שבט יהודה"). היה אדם אחד שברח מספרד באנייה, והאנשים באנייה רצחו את אשתו רצחו את בנו אנסו את בתו ואותו הכו מכות נאמנות זרקו אותו בעירום וחוסר כל אל המדבר. והוא עומד כך, ואומר: ריבונו של עולם, עשית הכל כדי שאעזוב אותך, אבל אני מבטיח לך שאני לא אעזוב אותך!

לאחר כל מה שהדור שלנו עבר, ואין צורך להזכיר, את המאורות שנפלו, את החסר והפגם, את האימה והחשכה, מה באמת נשאר לנו? נשאר הזיכרון של מה שהיה, שאנו יודעים את החסרון הגדול, ואנו רושמים בזיכרון. כי עכשיו אני צריך למלא את החסר, כי עכשיו אני צריך להחזיק את השמים. קודם היה עמוד שהיה מחזיק את השמים, צדיק יסוד עולם, דאחיד בשמיא וארעא, שמחזיק בשמים ובארץ. עכשיו אנחנו צריכים להושיט ידיים, אחד לאחד ולהיות אנחנו עמוד כזה שיחזיק את השמים. עכשיו זו העבודה שלנו. וזה אומר שכל אותם דברים שאדם חשב קודם - שמן הראוי

‘שפע רב’

גיליון חודשי מתורתו של

הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ זצ"ל

‘שפע רב’ הוא גיליון חודשי מתורתו ועל תורתו של הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ. בגיליונות מאמרים, שיחות, קטעים, התוועדויות וסיפורים, שמטרתם לפתוח צוהר לעולמו של הרב; לתורה שהוא לימד, לדרך שהוא סלל, לתביעות שהוא הציב ולחלומות שהוא חלם.

בתורתו, מפעליו ובעצם אישיותו, הרב עדין לימד וחינך לדרך חיים יהודית שלימה. דרך של קדושה ושל חיים, של דבקות ושל פתיחות, מחויבות עמוקה לעם היהודי, ומסירות אמתית לקב"ה.

הרב מעולם לא הסתפק במה שפעל, וראה בכל עבודתו ומפעליו רק הקדמה לפעולות גדולות יותר שיש להוציא לפועל בדרך לתיקון השלם.

אנו מקווים שתוכלו למצוא ב‘שפע רב’ משהו מכל אלו. חלק מהדברים מיועדים לעזור ‘לחיות עם הזמן’, וחלק מהדברים טובים ומועילים לעבודת ה' שבכל יום. מהם תיאורטיים וגבוהים ומהם מעשיים למדי. חלקם פשוטים וידועים וחלקם חידושים מופלגים. חלקם נוגעים אל הלב, וחלקם מעוררים למחשבה או למעשה. בתקווה שהדברים יכנסו למוח וללב, יאירו ויעוררו.

לתרומה עבור הגיליון

לקבלת גיליון
דיגיטלי חודשי

תלמידי הרב שטיינזלץ

מרכז שטיינזלץ
למד את עמי

